

PILEGRIMSLEDEN FRA OSLO TIL TRONDHEIM

ET MØTE MED VANDRERE, KULTURMINNER, STEDER OG LANDSKAP

INGVILD SYNØVE PAULSEN

”Whoever discovered water, it was not a fish” (Geertz 1996:259).

TAKK!

Mange fortjener en takk for jeg har kommet frem til målet. Først og fremst vil jeg takke alle respondenter som på ulike måter bidro til innsamling av informasjon. Pilegrimsprest Hans-Jacob Dahl fortjener en stor takk. Han lot meg vandre sammen med følget sitt da jeg innså at det ikke var så mange vandrere som gikk leden alene. Gjengen til Hans-Jacob var fantastisk- takk! Andre medhjelpere som fortjener takk i forbindelse med gjennomføring av feltarbeid er Riksantikvaren for reisestøtte, Mamma og Pappa for lån av bil, Ellen og Knut på Kongsvold for mat, kokken Kolbjørn for lån av sofa og turistkontoret på Dombås for lån av kopimaskin.

Veien har vært lang, og jeg i perioder vært milevis unna lesesal og veileder i Tromsø. En stor takk til veileder Brit Solli, som absolutt har vært tilstede ved intensive arbeidsøkter i Tromsø, og på e-post. Takk til Guri for husly i Tromsø. Takk til Gamlebyen og Gråfjellkontoret, som tidvis har stilt leseplass og lunsjselskap til disposisjon. Det har vært uunnværlig. Andre som har hjulpet meg med informasjon er pilegrimskontoret i Trondheim med samtaler, Torild Hauge hos DN med litteratur og kaffeprat, arkivet ved Riksantikvaren for hjelp til å finne brev og rapporter, Mike Scott, en pilegrim fra Australia, har sendt meg bilder fra turen sin i 2003. En stor takk til Universitetsbiblioteket i Tromsø- dere er fabelaktige – til og med på avstand!

Stor takk til Tori Falck og Marthe Pramli som har kommentert hele eller deler av teksten, og lest korrektur. Takk til bror Eivind for hjelp til scanning og til Risa for lesing av litteraturliste.

Til slutt, en stor takk til kjæreste Dag, som i tillegg til å ta oppvasken og hente Elias i barnehagen, har språkvasket oppgaven. Takk, takk, takk....

Ingvild Synøve Paulsen

Oslo 11.mai 2005

1	PÅ VEI TIL ET PROBLEM	1
1.1	KULTURMINNER, OPPLEVELSE OG STED	1
1.2	PROBLEMSTILLINGER	5
1.3	METODE	8
1.4	OPPGAVENS STRUKTUR	9
2	VEIVISER TIL PILEGRIMSLEDEN	10
2.1	INNLEDNING – PROSJEKT PILEGRIMSLEDEN	10
2.1.1	<i>Dovre kommune</i>	11
2.1.2	<i>Oppdal kommune</i>	12
2.2	PROSJEKT PILEGRIMSLEDEN	14
2.2.1	<i>Historier om veien</i>	17
2.3	HVA ER EN PILEGRIM?	19
2.4	OPPSUMMERING PILEGRIMSLEDEN	20
3	PERSPEKTIVER PÅ STED OG LANDSKAP	22
3.1	INNLEDNING	22
3.1.1	<i>Fenomenologi, rom, og sted</i>	23
3.1.2	<i>Fra hjemsted til møtested</i>	24
3.1.3	<i>Møtested</i>	25
3.1.4	<i>Kropp, persepsjon og tid</i>	26
3.2	OPPSUMMERING STED	31
	HVA ER LANDSKAP?	33
3.2.1	<i>Innsikt og utsikt – Et evig forgjengelig landskap?</i>	34
3.2.2	<i>Sosial og kulturell konstruert forståelse av landskap</i>	35
3.3	NATUR OG KULTUR	37
3.3.1	<i>Mytiske landskap, fortellinger, språk og historier</i>	38
3.4	HVA GJØR EN ARKEOLOG I LANDSKAPET?	39
3.5	OPPSUMMERING STED OG LANDSKAP	40
4	KULTURMINNER, FORMIDLING OG OPPLEVELSE	42
4.1	INNLEDNING	42
4.2	KULTURMINNER, VERN OG VERDI	42
4.3	TURISME	44
4.3.1	<i>Turisten som metafor og symbol</i>	46
4.3.2	<i>Turisten og stedet</i>	48
4.4	KULTURARV, ERINDRING, MINNER OG ERFARING	49
4.4.1	<i>Historien som en personlig erfaring</i>	51
4.5	EN EKTE OPPLEVELSE?	52
4.6	OPPSUMMERING KULTURMINNER, FORMIDLING OG OPPLEVELSE	53

5	FELTARBEID – MØTE MED VEI OG VANDRER	55
5.1	INNLEDNING	55
5.2	METODER - HVORDAN VITE NOE OM PILEGRIMSLEDEN	55
5.2.1	<i>Hermeneutikk</i>	56
5.2.2	<i>Datainnsamling</i>	57
5.2.3	<i>Kvalitetskriterier i kvalitativ forskning</i>	58
5.2.4	<i>I møte med virkeligheten</i>	59
5.3	VANDRINGEN - DELTAGELSE OG OBSERVASJON	60
5.3.1	<i>Furuhaugli – Eysteinskjerka</i>	61
5.3.2	<i>Eysteinskjerka - Kongsvold fjellstue</i>	64
5.3.3	<i>Kongsvold fjellstue- Ryphusan</i>	65
5.3.4	<i>Ryphusan - Oppdal</i>	67
5.4	INTERVJU	69
5.5	SPØRRESKJEMA	73
5.6	ANDRE KILDER	75
5.7	HVEM GIKK PILEGRIMSLEDEN SOMMEREN 2001	76
5.7.1	<i>Er de pilegrimer?</i>	76
5.8	KULTURMINNER OG OPPLEVELSER	79
5.8.1	<i>Informasjon og tilrettelegging av kulturminner</i>	80
5.8.2	<i>Hvor ble kulturminnene av?</i>	82
5.8.3	<i>Opplevelse av tid</i>	83
5.8.4	<i>Om å gå på en gammel vei</i>	84
5.8.5	<i>Opplevelse av natur og kultur</i>	85
5.8.6	<i>Utfordringer</i>	89
5.9	OPPSUMMERING FELTARBEID	90
6	PILEGRIMSLEDEN SOM STED, VEI OG VISJON	92
6.1	DISKUSJON AV UNDERORDNEDE PROBLEMSTILLINGER	92
6.1.1	<i>Om kulturminner og tilrettelegging</i>	92
6.1.2	<i>Om natur, helhet og nærhet</i>	93
6.2	DISKUSJON OMKRING DE OVERORDNEDE PROBLEMSTILLINGENE	95
6.2.1	<i>Ryphusan — det ideelle pilegrimsted?</i>	96
6.2.2	<i>Pilegrimsleden som visjon</i>	99
6.2.3	<i>Kommersielle pilegrimer og vandrende turister</i>	102
6.2.4	<i>En fortidsopplevelse? Muligheter og begrensinger</i>	102
6.3	AVSLUTNING: VEIEN VIDERE?	104
	LITTERATURLISTE	106
	VEDLEGG	115

FIGURLISTE:

Figur 1: Oversikt Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim	7
Figur 2: Kongeveien over Dovre IP	7
Figur 3: Merkestolpe i Oppdal kommune. IP	7
Figur 4: Kjetta på Dovre	11
Figur 5: Vårstigen	13
Figur 6: Pilegrimsmerket	15
Figur 7: Vandrende pilegrim	19
Figur 8: Utsyn på Dovre. MS	21
Figur 9: Den nye Operaen i Bjørvika. Et nytt møtested?	26
Figur 10: Hvilken strek er lengst?	27
Figur 11: Olav den Helliges død	30
Figur 12: Jørundgard	36
Figur 13: Typiske undersøkelsesopplegg for bruk av kvalitative og kvantitative data, basert på ulike typer kilder	57
Figur 14: Logo til Pilegrimsdager på Dovrefjell	60
Figur 15: Informasjonsskilt satt opp av Dovre fjellstyre IP	62
Figur 16: "Bro" ved Avsjøen MS	63
Figur 17: Rast på de rekonstruerte tuftene på Vesle-Hjerkinn. IP	64
Figur 18: Skilt leses i Vårstigen IP	65
Figur 19: Refugiet Ryphusan MS	66
Figur 20: Olavskilde eller ikke, vannet var godt IP	67
Figur 21: På vei ned Vinstradalen, Oppdalsfjellene i bakgrunnen IP	68
Figur 22: Planter med Olavs-navn	86
Figur 23: Ryphusan- det ideelle pilegrimssted? MS	96
Figur 24: Postkort- Pilegrimsleden	105

Fotografer:

MS - Mike Scott. En pilegrim fra Australia som gikk fra Oslo til Trondheim i Juli 2003

IP - Ingvild Paulsen

1 PÅ VEI TIL ET PROBLEM

Å oppleve kulturminner i landskapet kan føles spesielt fordi vi da *er* på det stedet kulturminnet opprinnelig ble laget, eller brukt. *Her*, kan det virke som om fortiden kommer nærmere, og kanskje kan vi få følelsen av ”å gå inn i fortiden”. Er fortiden mer tilgjengelig i landskapet? Hva vil det si å være tilstede på et historisk sted? Slike spørsmål ligger til grunn for denne oppgaven. I arbeidet har jeg hentet inspirasjon fra støttefagene mine: geografi og sosialantropologi. I kapittel 1 skal jeg introdusere sentrale begreper, og presentere overordnede og underordnede problemstillinger, omkring temaet opplevelse av kulturminner.

1.1 KULTURMINNER, OPPLEVELSE OG STED

Kulturminner kan forstås som materielle levninger, bygninger eller monumenter, som minner oss om små eller store fortellinger om fortiden. De store historiene kan for eksempel handle om fremveksten av det industrialiserte samfunn, om kirkens utvikling, om endringer i livsvilkår og levestandard, og om hendelser i historien som fikk avgjørende betydning i ettertiden for et regionalt eller nasjonalt fellesskap. Den lille historien kan sees på som en kommentar til den store fortellingen, slik den er manifestert på stedet, eller slik en person eller et lokalsamfunn har opplevd den. Den lille historien kan for eksempel handle om spesifikke, skjelssettende hendelser og personer som har fått lokalt renommé gjennom sin deltagelse i dem. Store og små historier er i dialog med hverandre, men sammen rommer de ofte spenninger og konflikter (Thuen 2001: 93-94, Vestheim 1994: kap. 4).

Kulturminner er beskyttet av kulturminneloven. Ideen om at kulturminner må taes vare på er basert på et moderne historiesyn der et lineært tidsperspektiv gjør det mulig å skille mellom nåtid, fortid og fremtid (Dahl 2003:45). Det moderne historiesynet ble skapt på midten av 1700 tallet, og medførte endringer på et grunnleggende plan fordi det muliggjorde en ny historisk bevissthet og en følelse av tilhørighet. Arkeologiske kulturminner ble blant annet sett på som representanter for kollektive erfaringer og en stabilitet som var tapt. Ved å overskride sin historiske lokalisering kunne gravhauger, vikingskip og ruiner skape en følt forbindelse mellom fortid og nåtid (Olsen 2001:75).

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (Kulturminneloven § 2).

Ifølge lovteksten kan kulturminner være nesten alle mulige gjenstander og strukturer som omgir oss til daglig. Kulturminneloven presiseres ved å fastslå at kulturminner må være verdifulle. Dette impliserer at kulturminner må ha verdi for noen (Myklebust 2003:10). Kulturminner kan derfor sies å være håndgripelige representanter for *kollektive* minner, enten det dreier seg om referanser til de små historiene, eller til de store.

Arkeologiske kulturminner er de eldste sporene etter menneskelig virksomhet. De avgrenses vanligvis med henvisning til alder, og omfatter alle kulturminner som er eldre enn reformasjonen (før 1537). I lovverket betegnes denne typen kulturminner som automatisk fredete kulturminner. For arkeologer har arkeologiske kulturminner verdi som vitenskapelig kildemateriale. De siste 20 åra har imidlertid arkeologer også engasjert seg i spørsmål om hvordan arkeologiske kulturminner kan gi opplevelser, engasjere, og danne grunnlag for identifikasjon i samtiden (Bjerck 1992, Burstrøm 1993, Charlie & Kretz 1998, Krogh 1999, Solli 1997). Arkeologiske kulturminner kan for eksempel være gravhauger, spor i sanden etter en takbærende stolpe, en bearbeidet flintbit, fangstanlegg eller kulturlag akkumulert over et langt tidsrom. En kan skille mellom arkeologiske kulturminner som er synlige på markoverflaten som for eksempel gravhauger, fangstgroper og kirker, og ikke synlige kulturminner som ligger under markoverflaten. Ikke synlige kulturminner kan være flatmarksgraver, kulturlag og steinalderboplasser. De ikke synlige arkeologiske kulturminnene går så å si i ett med landskapet, og kan være vanskelige å erkjenne som kulturminner, enten en er arkeolog eller ikke.

Formålet med kulturminneloven er å ta vare på kulturminner og kulturmiljøer som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet (Kulturminneloven § 1). Herunder kommer alle arkeologiske kulturminner, men også andre typer kulturminner og kulturmiljøer som har arkitektonisk eller kulturhistorisk verdi (Kulturminneloven § 2). Eksempler på andre typer kulturminner som er automatisk fredet av kulturminneloven er samiske kulturminner (eldre enn 100 år), marine kulturminner og stående bygninger fra før 1650.

Begrunnelser for vern har utviklet seg fra et konkret mål knyttet til kunnskapsproduksjon, til et mer abstrakt mål knyttet til opplevelse av kulturminner (Dahl 2003:46). Jeg vil i det følgende, der ikke annet er nevnt, forholde meg til en åpen definisjon av kulturminner som ikke er avgrenset av alder, lovverk eller opphav, men som grenser mot det mer generelle uttrykket minnesmerke:

Det som avgjør om et objekt er et minnesmerke er altså ikke dets fysiske utforming, om det er menneskeskapt eller naturdannet, men det faktum at det tilskrives en betydning eller mening i den levende kultur. Poenget er at kulturens opphavsmyster, historier og sagn knyttes til det fysiske landskapet gjennom disse minnesmerkene. (Keller 1996:37).

I denne oppgaven er det forholdet mellom kulturminner og mennesker som står i sentrum, og ikke forholdet mellom arkeologer og et kildemateriale, eller forholdet mellom forskning og forvaltning. Hvordan kulturminner blir oppfattet har relevans for kulturminneforvaltningen, som blant annet diskuterer hvorfor og hvordan kulturminner har verdi (Seip 2003). Begrunnelser for vern, formidling av kulturminner og minnebegrepet vil bli grundigere presentert i kapittel 4.

Kulturminner i landskapet, som ligger der de ble anlagt, blir ansett for å ha spesielle egenskaper med hensyn til kunnskap, identifikasjon og opplevelse fordi de finnes på sin *opprinnelige* plass. Dette aspektet blir også sett på som verdifullt knyttet til løse gjenstander som finnes på det stedet de ble tilvirket, eller det stedet der de opprinnelig ble brukt, for eksempel en altertavle eller en døpefont i en middelalderkirke. Det eksisterer en forestilling om at kulturminner, på samme måte som mennesker, hører hjemme et sted. Sammenhengen mellom en historie eller hendelse i fortiden, kan fysisk knyttes til landskapet i form av for eksempel et monument, en varde eller et varp. Historier, tradisjon og tro kan også knyttes til naturformasjoner som fjellfigurer, løse steiner eller, for den saks skyld, trær. Eksempler på dette er Trollhatten utenfor Brønnøysund eller Kongebjørka i Molde. Tilrettelegging av kulturminner i landskapet, ved skilting og andre markeringer, er eksempler på hvordan enkelte historier og betydninger fremheves og aktualiseres i landskapet, av aktører i samtiden. I landskapet møter vi den virkelighet som museene temmer, abstraherer og tilpasser. I tillegg til spor fra fortiden, vil også samtiden være synlig og nærværende på et sted. Med det resultat at sammenhengen mellom her og nå blir tydelig (Geijerstam 1998:32).

Formidling av kulturminner, historie og tradisjon har i økende grad blitt knyttet til steder i form av levendegjøring og revitalisering (Petersson 2003). Denne tendensen kan sees i relasjon til det som betegnes som en voksende global ”opplevelsesøkonomi”, der kjøp og salg av opplevelser i stadig større grad regnes for å være et viktig aspekt ved for eksempel feriereiser (O’Dell red. 2002). Opplevelse er et begrep som henspiller på enkeltmenneskers følelser knyttet til en handling eller aktivitet. Selv om to individer aldri kan ha den samme erfaringen, så kan de likevel gjøre de samme tingene, og være på de samme stedene. Gjennom kommunikasjon kan flere individer forme en felles forståelse av opplevelsen. Opplevelser omtales i mange sammenhenger som en vare, men det er her viktig å huske at en opplevelse er en prosess som har utstrekning i tid, og som tar plass på et sted (O’Dell 2002:34). I vårt travle samfunn vektlegges for eksempel verdien av å ikke gjøre noen ting, stenge verden ute og tenke på seg selv. Denne typen opplevelser kan kjøpes på spa, ved å ta yogatimer eller ved å være ute i naturen. Å oppleve noe har ofte sosial verdi, fordi opplevelser kan deles, fortelles om og minnes (Lindquist 2002:190-1).

Hvert år blir det fremført en mengde historiske spel rundt omkring i landet, slag blir dramatisert og det er mulig å gå Pilegrimsleden (Klepp 1999, Lunde 2002). Dette er eksempler på arrangement der omgivelsene og miljøet som fortellingene er en del av, blir tillagt betydelig vekt i formidlingen. Omgivelsene anses for å ha betydning for mulighetene til å formidle historier om fortiden og fremstilles som en ”naturlig” ramme om kulturminnene og historien. Publikum blir forespeilet en ”fortidsopplevelse”, og får ofte mulighet til selv å delta (Geijerstam 1998). Hva betyr dette i praksis? For hva er egentlig en (fortids)opplevelse og finnes det noe vi kan kalle et naturlig landskap, eller et naturlig sted? Dette er viktige spørsmål som vil være aktuelle gjennom hele oppgaven, på leting etter en forståelse av hva en ”fortidsopplevelse” kan være.

Når mening knyttet til kulturminner har blitt analysert, har disse gjerne blitt satt i sammenheng med byggingen av en nasjonal eller regional identitet (Sæther 2004, Pilskog 2000). Forskning viser at det i flere tilfeller er mindre viktig for publikum i hvilken grad kulturminnet har en uttalt nasjonal eller vitenskapelig verdi (Klepp 1994, 1998, Krogh 1999, Nilsen 2003a, 2003b og Pramli 1999). Det er i mange tilfeller de personlige historiene, fortellingene og minnene som knyttes til den enkeltes møte med natur og kultur, som vektlegges. Spesielt har etnolog Ingun Grimstad Klepp funnet at turgåeres møte med

kulturminner i friluft kan bli sett på som en kommentar eller kritikk til dagens samfunn (1994:52), fremfor en hyllest til den regionale eller nasjonale identitet.

For å diskutere ulike spørsmål knyttet til formidling og opplevelse av kulturminner i landskapet, har jeg valgt å sette søkelys på romlige aspekter, artikulert som sted og landskap. Jeg vil ikke låse en forståelse av mening knyttet til kulturminner, verken til en personlig eller en nasjonal ramme. I stedet vil jeg forsøke å få innsikt i hva som skjer i møtet mellom ulike interesser og identiteter knyttet til kulturminner i landskapet. Jeg vil med dette som utgangspunkt presentere noen overordnede problemstillinger i det neste avsnittet.

1.2 PROBLEMSTILLINGER

En voksende interesse for romlige aspekter i samfunnsvitenskapene, humanistiske fag og filosofi, har økt forståelsen for at stedet kan betraktes som noe mer enn en nøytral ramme som omslutter et meningsbærende objekt, og at det er i samspillet mellom omgivelser, mennesker og objekter at mening skapes (Bender, red. 1993, Birkeland og Hanssen 2000, Greve 1999, Hirsch et al. 1995, Ingold 1993, Massey 1991, Massey et al. 1999, Mæhlum et al. 1999a, Relph 1976, Thomas 1996a, Thuen 2003, Tilley 1994, Tuan 1974, 1976 1977, 1980, Wiestad 2002). Med dette menes for eksempel at vår identitet og selvbilde ikke bare formes i møtet med andre mennesker, men også i kontakt med våre materielle omgivelser.

Selverfaring blir til både i møte med De betydningsfulle andre og i opplevelsen av Det meningsfulle andre, det vil si et omgivende rom. (Wiestad 2002:107).

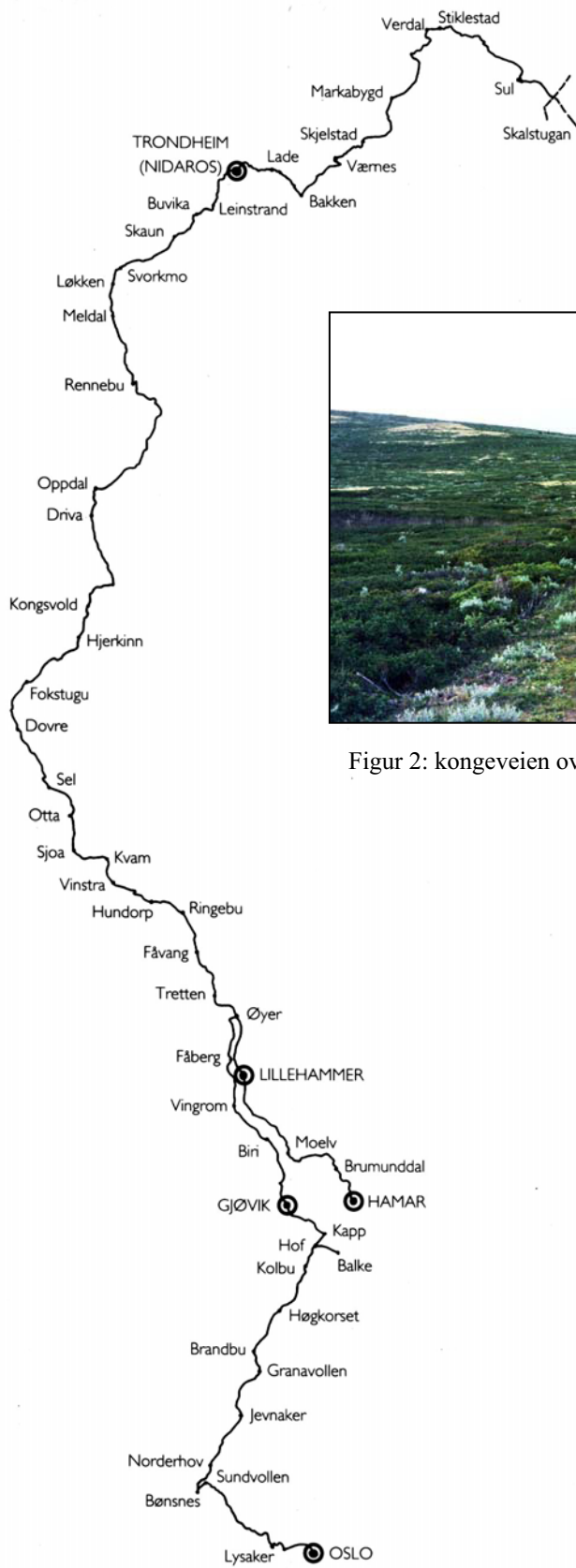
Intensjonen med denne oppgaven er ikke å ramse opp alle mulige måter å forstå kulturminner på, eller å argumentere for eller imot en bestemt tese. Målet er heller å fremme en forståelse av variasjonen i uttrykk, og erfaringer som påvirker vår opplevelse og fortolkning av kulturminner. Kulturminner på stedet kan ikke studeres isolert fra omgivelsene, verken de naturskapte eller kulturskapte, fordi mening knyttet til kulturminner kan sies å være en del av stedet. I møte med kulturminner på stedet skaper mennesker sin egen historie, basert på tidligere kunnskaper, tilgjengelig informasjon, sosiale kontakter og opplevelse. Jeg vil forsøke å få innsikt i hvordan disse ulike perspektivene virker sammen og i samspill danner mening.

Med utgangspunkt i en forventning om at kulturminner i landskapet har spesielle egenskaper knyttet til opplevelse og identifikasjon for besøkende på stedet, er de overordnede problemstillingene som følger:

- Hvordan oppleves det å være tilstede på et historisk sted, eller å vandre i et historisk landskap?
- Formidling av kulturminner knyttes i økende grad til steder og landskap, i betydningen ”der de hører hjemme”. På hvilke måter blir kulturminnenes meningsinnhold formet på stedet?
- Hvilke muligheter og begrensninger har stedet med hensyn til formidling av kulturminner i landskapet?

For å belyse de overordnede problemstillingene har jeg valgt å gjennomføre et casestudie der jeg tar for meg Pilegrimsleden¹ fra Oslo til Trondheim. Pilegrimsleden er en sammenhengende turtrasé som går mellom Oslo og Trondheim- Stiklestad- svenskegrensa, med strekningen Hamar-Øyer i tillegg. I 2000 ble leden utvidet med en alternativ rute gjennom Østerdalen, fra Trysil til Trondheim (Kollandsrud 2000). Leden er tilrettelagt for turgåere, både lokale og besøkende. Målet med tilretteleggingen var å skape en sammenhengende led, med utgangspunkt i gamle ferdselsveier som etter tradisjonen ble brukt av pilegrimene i middelalder. Kulturminner langs leden er tilrettelagt for publikum med skilting og omtale i guidebøker. Kulturminner knyttet til Olavstradisjonen og middelalderen er fremhevet, men også kulturminner fra førkristen tid er tilknyttet leden med den begrunnelse at de var en del av middelalderpilegrimens landskap (DN-notat 1998). Pilegrimsleden omtales som en revitalisering, eller en fornying av pilegrimstradisjonen (Kollandsrud 1997:7). Det betyr at vandrerne må forholde seg til en ide om hva det er å være pilegrim.

¹ Jeg skriver Pilegrimsleden (med stor bokstav) som egennavn, i betydningen den spesielle pilegrimsleden fra Oslo – Trondheim.

Figur 1: Oversikt Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim. (Kollandsrud 1997).

Figur 2: kongeveien over Dovre. IP

Figur 3: Merkestolpe i Oppdal kommune. IP

På grunn av Pilegrimsledens karakter og utstrekning må brukerne forholde seg til forskjellige landskap, og til mange ulike typer kulturminner med forskjellig tidsdybde og status. Dette gir vandrere atskillige muligheter for opplevelse og identifikasjon, og det gir meg mulighet til å angripe problemområdet fra ulike vinkler. De mer operative og underordnede problemstillingene er derfor:

- Hvordan opplever vandrere kulturminner langs Pilegrimsleden?
- Hvordan reagerer vandrere på tilrettelegging av kulturminner langs Pilegrimsleden?
- Hva oppfatter vandrerne som ”naturlige” og ”kulturelle” elementer i landskapet?
- Ekthet, nærhet og levendegjøring er begreper som knyttes til formidling av kulturminner på stedet og i landskapet. Hvordan kan disse begrepene forstås i forhold til vandrernes opplevelser av Pilegrimsleden?

I arbeidet med Pilegrimsleden har jeg valgt å bruke begrepet vandrere om de menneskene som går flere dagsetapper i strekk. Dette fordi vandrere er et begrep respondentene selv kan identifisere seg med, fremfor det mer presise begrepet brukere.

1.3 METODE

I denne oppgaven vektlegges en fenomenologisk og humanistisk forståelse av sted og landskap. Dette betyr at vandrernes opplevelser og erfaringer, av både turen og de sosiale rammene rundt, antas å ha betydning for hvordan kulturminnene blir oppfattet. Dette er informasjon jeg kan få tilgang til ved bruk av kvalitative metoder som for eksempel intervju, deltagende observasjon og tekststudier. Det er gjennomført relativt få kvalitative undersøkelser med bruk og opplevelse av kulturminner som tema (noen eksempler er Klepp 1998, Pramli 1999, Krogh 1999). Noen kvantitative undersøkelser har blitt publisert (for eksempel Bertelsen et al. 1999, MMI 1996 a, b og c). I de kvantitative undersøkelsene er begrepet kulturminne gjerne definert med bakgrunn i en forvaltningsmessig eller arkeologisk kontekst. Det er derfor vanskelig å få en forståelse av hvordan respondentene oppfatter begrepet, og hvilken betydning det har for dem.

Et casestudie betegner en type undersøkelse som har som formål å gi grunnleggende innsikt i muligheter rundt et tema. Betegnelsen "case" kommer av det latinske casus og understreker betydningen av det enkelte tilfelle (Andersen 1997:8). Formålet med undersøkelsen er gjerne å gå i dybden, og det er vanlig å fokusere på noen få enheter og mange variabler. Case som forskningsstrategi er særlig benyttet til undersøkelser hvor fenomener studeres i sin naturlige sammenheng, og hvor undersøkelsen baserer seg på flere typer data (Thagaard 1998: 187). Et case er i sitt vesen ikke statistisk representativ, og resultatene er knyttet til det spesielle eksempelet. Målet med et casestudie er gjerne å komme frem til kunnskap som peker ut over enheten undersøkelsen viser til, og som gir mening knyttet til et teoretisk univers (Thagaard 1998:187).

1.4 OPPGAVENS STRUKTUR

Oppgaven er delt inn i seks kapitler. *Kapittel 2* er en introduksjon til prosjekt Pilegrimsleden på grunnlag av skriftlige kilder som prosjektplaner og guidebøker. Jeg vil se på hva en natur- og kultursti er, og hva som forstås med begrepet pilgrim. *Kapittel 3* og *4* former oppgavens teoretiske plattform med inspirasjon fra flere ulike fag. *Kapittel 3* redegjør for en humanistisk og filosofisk forståelse av begrepet sted. Videre i kapittelet ser jeg på sted i relasjon med landskap. Begrepene sted og landskap er sentrale fordi de danner et fundament for å forstå hvordan mennesker knytter mening og verdi til omgivelsene gjennom erfaring med verden. *Kapittel 4* omhandler ulike aspekter ved erfaring knyttet til Pilegrimsleden. Først ser jeg på kulturminner som en del av den materielle verdenen som blir erfart, for senere å rette søkelys mot den gruppen av mennesker som søker nye erfaringer i møte med verden, nemlig vandrerne. Vandrerne er både turister og pilegrimer. Kapittelet avsluttes med noen betraktninger om forholdet mellom kulturarv, minner og personlig erfaring. *Kapittel 5* presenterer feltarbeidet i sin helhet. Først vil jeg gjennomgå hva som menes med kvalitative metoder, og hvordan jeg har brukt kvalitative metoder i feltarbeidet. Deretter blir de ulike delene av feltarbeidet presentert, først erfaringer fra min egen vandring og deretter respondentenes opplevelse av sine vandring. Her bruker jeg informasjon skaffet til veie gjennom intervju, spørreskjema og deltagende observasjon. Til slutt i kapittel 5 følger en presentasjon av det innsamlede materialet inndelt i tema. *Kapittel 6* tar opp problemstillingene fra kapittel 1 for drøfting, oppsummering og konkluderende betraktninger.

2 VEIVISER TIL PILEGRIMSLEDEN

2.1 INNLEDNING – PROSJEKT PILEGRIMSLEDEN

Tilrettelegging av kulturminner langs Pilegrimsleden knyttes i stor grad til åndelighet (forestillinger), tro og verdier. I denne sammenhengen er *pilegrimen* viktig, som symbol og metafor, men også som en konkret representant for fortiden, i betydningen den som tråkket stien. Minnet om pilegrimen forbindes med en valgt vei, tydeliggjort ved merking av denne. Veien regnes stedvis som et kulturminne i seg selv (Hauge 1996, Jacobsen 2003, Nordisk Ministerråd 1999), og fører vandreren gjennom landskapet og historien. I tillegg til å være forteller og veiviser, kan veien også sees på som fysisk motstand. Den utfordrer helt konkret vandrernes fysikk i motbakker, kronglete terreng, og over myrer og snaufjell.

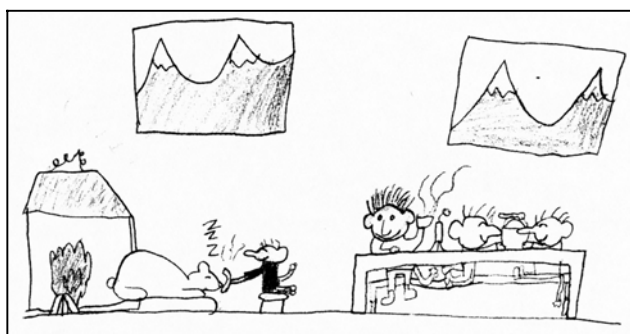
Pilegrimsleden ble valgt som eksempelstudie, blant annet fordi den henvender seg til et tilreisende publikum. Det betyr at jeg kan konsentrere meg om hva som skjer her og nå, fremfor å studere enkeltes livslange forhold til et eventuelt hjemsted, eller fødested. Jeg legger med dette vekt på at steder kan oppleves som meningsfulle uten at man bor, eller på andre måter har utviklet en nær tilknytning til det bestemte stedet. Dette er et utsagn som ikke er kontroversielt med tanke på den voksende strømmen av reisende og turister, som nettopp søker til fremmede steder og uvante opplevelser (Jacobsen og Viken 1999, 2002, og kap 4). For det andre er Pilegrimsleden et forholdsvis nytt prosjekt som fysisk har blitt markert i terrenget. Veien og utvalgte kulturminner langs ruta er merket og kan på grunn av dette, kanskje oppfattes som konstruert og unaturlig. I tillegg har prosjektet en tydelig profil og en uttalt målsetning, som gjør det mulig å diskutere bakgrunnen for prosjektet i relasjon til resultatene fra undersøkelsene i felt.

Pilegrimsleden er et eksempel på hvordan kulturminner har blitt tilrettelagt for publikum i friluft. I hovedsak vil jeg forholde meg til Pilegrimsleden slik den framstår i landskapet, og slik den er presentert i tilgjengelig litteratur. Det vil si at jeg ikke har tatt på meg å vurdere trasévalg, utvalg av kulturminner og tilrettelegging på bakgrunn av historiske og arkeologiske kilder. Jeg vil imidlertid komme inn på veiens betydning i et overordnet perspektiv i kapittel 6.

I forbindelse med feltarbeidet har jeg avgrenset undersøkelsesområdet til å omfatte deler av Dovre og Oppdal kommuner, i henholdsvis Oppland og Sør-Trøndelag fylker. Flere forhold ligger til grunn for denne avgrensningen. Området er valgt fordi strekningen er variert med både hensyn til natur og landskap, og til antall og typer tilrettelagte kulturminner. Strekningen over fjellet går for å være populær blant vandrere, noe som har vært et viktig poeng med hensyn til tilgang på respondenter. I tillegg var arrangementet *Pilegrimsdager på Dovrefjell* viktig for tilgangen på respondenter. Her møtes vandrere, og fellesvandring blir organisert. I tillegg var det praktisk å velge den aktuelle strekningen, fordi jeg fra før var kjent i området. I det følgende vil jeg kort presentere undersøkelsesområdet, med fokus på enkelte steder som jeg på forhånd trodde ville være betydningsfulle for vandrerne, og som jeg selv hadde lagt merke til.

2.1.1 DOVRE KOMMUNE

Dovrefjell er et spesielt område på mange måter, og har en unik bevissthet blant det norske folk formidlet gjennom eventyr, litteratur og poesi. Området har også en sentral posisjon med hensyn til forskning, og har den største konsentrasjonen av verneområder i Norge (Bretten et

Figur 4: Kjetta på Dovre. Tegnet av Roy Stephan Tillery, 2. klasse på Dombås skole 1997 (Dovre kommune 1997:31).

al.1994:6). Dovrefjell har også en sterk nasjonal symbolverdi, og er et bilde på det faste og urokkelige i nasjonen, verbalisert av Eidsvollsmennene gjennom pakten ”Enige og tro til Dovre faller”. Leden over Dovre begynner i sør ved Dovreskogen, passerer så Dovre kirke, Olavskilden og kirketufta ved Bergseng gård, før den går forbi Tofte gård. Tofte er en av de eldste gårdene i Dovre².

Mitt sørlige møte med Pilegrimsleden starter på *Budsjord* gård som ligger rett sør for veiskillet mellom Gautstigen og Gamle kongevei. Budsjord er kjent i skriftlige kilder fra 1400 tallet og var da eid av erkebiskopen i Nidaros (Kollansrud 1997:111). Gården drives

² For detaljerte kart over vandringsruten, se vedlegg.

som gårdsmuseum og antikvitetshandel, og tar i mot pilegrimer som kan sove i fredede bygninger. Fra Budsjord følger leden den Gamle kongevei mot Hjerkin. Enkelte vandrere velger å gå Gautstigen. Leden fortsetter opp til Almanarøysa og videre til Fokstugu som er en av de gamle Fjellstuene på Dovre. Videre går veien for alvor opp på fjellet. Ved Avsjøen passerer leden et bågastelle, og ved Toftesætre noen gravhauger.

Vesle-Hjerkin ligger på vestsiden av Veslehjerkinnhøgda i Dovre kommune, ca 930 m.o.h, med vidt utsyn fra sydvest til nordøst. Her er det funnet hustufter. To av de fire tuftene er undersøkt arkeologisk av Bjørn Hougen i 1937-38 (Hougen 1944) og av Birthe Weber i 1980 (Weber 1985). Funn av mynter og smykker tyder på at det har vært trafikk langveisfra, og funn av tørrfisk setter bruk av tuftene i sammenheng med pilegrimsferder. Undersøkelsene viser at det trolig ble satt opp hus her allerede på 800-tallet, og at det var en fjellgård der man i stor grad livnærte seg av de rike fangstmulighetene (Weber 1985). Den største tufta er rekonstruert i plan ved at hjørnene er laftet, og ved at et tregulv med markerte ildsted er bygd opp. De tallrike fangstgropene på Dovre viser at det over et langt tidsrom har foregått en rik villreinjakt i området (Sletbak 1977). Fra Vesle Hjerkin går veien videre til Hjerkin fjellstue og Eysteinskirka.

Eysteinskirka ligger ca 500 meter fra Hjerkin fjellstue. I Snorres kongesagaer ble det fortalt at kong Eystein (1103-1123) bygde sælehus på Dovrefjell. Det fortelles at det i tiden 1100-1500 lå en kirke i nærheten av Hjerkin. Drivkraften bak realiseringen av Eysteinskirka var nettopp å bygge opp middelalderkirka på Hjerkin. Kirken sto ferdig i 1969 og arkitektene Magnus og Anton Poulsen brukte Snøhetta som inspirasjon når de tegnet kirken. Kirken ble vigslet 3. august 1969 av biskop Alex Johnson (Hjerkin@)³

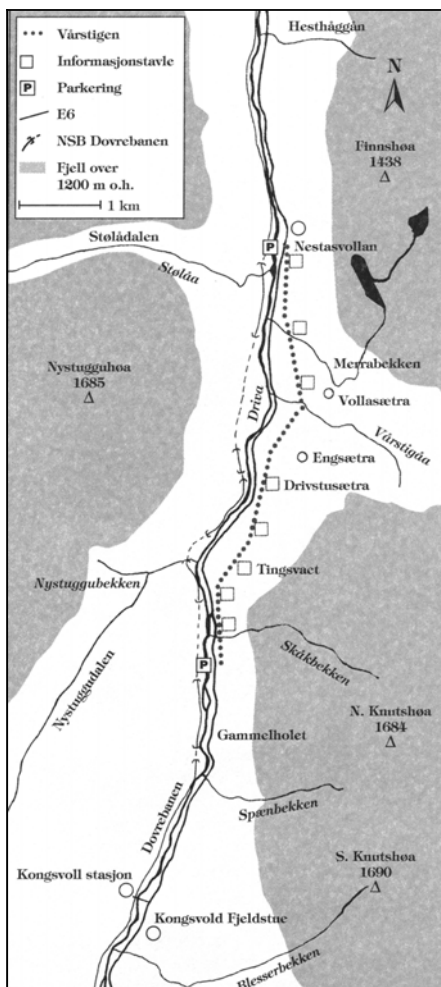
2.1.2 OPPDAL KOMMUNE

Traseen gjennom Oppdal følger den Gamle kongevei fra fylkesgrensen Oppland/Sør-Trøndelag mot Kongsvold Fjellsstue, der den siste delen av strekningen, følger en sti. Fra Kongsvold går leden på en nylaget sti fram til Gammel-Holet som markerer begynnelsen på Vårstigen.

³ @ refererer til elektronisk ressurs, listet i litteraturlista.

Vårstigen er den bratteste delen av den gamle ferdselsveien over Dovrefjell til Oppdal. Vårstigen ble merket som tursti i 1990 av Oppdal historielag, og gir informasjon om veien og kulturlandskapet (Haugland 1990). På grunn av Drivstua sin bekreftede status som kongens fjellstue, vet vi at Vårstigen var en godt etablert rute i siste halvdel på 1200 tallet. Veien ble hovedsakelig brukt om våren når elva Driva var stor og gjorde veien i dalbunnen ufremkommelig. Først ble veien brukt som kløvstig, men etter 1704 også med hest og vogn. Historiene om veien er mange, og er først og fremst knyttet til beretningene om kongeferdene. Spesielt Kong Fredrik 4. sin ferd med tohjula vogn i 1704. Kongeferdene var viktig for veiens utvikling, fordi det var i forbindelse med disse at veien ble utbedret. En annen som har gjort veistykket kjent er A. O. Vinje, som tok turen over Vårstigen på vei til kongekroningen i Trondheim i 1860. I *Ferdaminni* skriver han om Vårstigen:

Eg tok den gamle Vegen, eg, for at sjaa den navngjetne Vaarstigen, og eg maa segja, at det var den galnaste og styggaste Aalmanveg, eg enno hever farit paa. Det er reint utruleg, at Folk kunde koma fram der kjøyrande, og at ikki kverannan Mann vardt ihelslegjen af Stein og Skrida elder siglde til Afgrunns i Snjo og Svoll Haust og Vaar og Vetrstider. (Vinje 1975 [1861]:75-76).

Leden tar av fra Vårstigen ved Vårstigåa, der en sti tar av i østlig retning opp mot snaufjellet og Dovrefjell nasjonalpark. Leden passerer flere setrer, og kommer inn på seterveien som følger bekken Vinstra videre inn i Drottingdalen og refugiet Ryphusan i Vinstradalen. Et veifar som er datert til jernalder går over fjellet fra fylkesgrensa til Allmannaberget ved Oppdal sentrum (Weber 1988). Denne traseen ble ikke valgt, fordi en fra arkeologisk hold var bekymret for slitasje på kulturminnet. Olav den hellige sin ferd til Nidaros kan på grunnlag av flere sagn knyttes til sommerveien gjennom Drivdalen. Det har ikke vært ønskelig å legge traseen der på grunn av E6 (Riksantikvarens arkiv- søknad om godkjenning av trase gjennom Sør-Trøndelag 1997).

Figur 5: Vårstigen. Illustrasjon fra en brosjyre utgitt av Statens vegvesen og Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.

Ryphusan ligger i Vinstradalen som er en seterdal som har blitt utnyttet til tradisjonell seterdrift og beite for sau. Fortsatt er det drift på mange av setrene i dalen, og det produseres rømme og ost for salg. En kalkrik grunn og sterkt beite har skapt et markant og frodig kulturlandskap. Vinstradalen er en av 13 områder i Sør-Trøndelag som har fått status 1.klasse i prosjektet ”Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap” (Oppdal kommune 1997:11-12). En del av fjøset på Farbregdsetra er av lokale krefter satt i stand som hvilested for vandrere, et såkalt refugium.

Fra *Ryphusan* går leden på gammel setervei ned mot *Rise*, der det ligger et stort gravfelt fra jernalder. Gravfeltet på *Rise* er et av tre store fellesgravfelt i Oppdal fra denne tiden. Trolig har det vært mer enn tre hundre gravhauger her. Nå finnes det bare 30 overpløyde, og svakt synlige hauger igjen (Oppdal kommune 1997: 15). Videre på vei mot Oppdal passerer leden *Håkon Håkonsens gamle kongsgård Lo*.

Gravfeltet på Vang ligger ca 550 meter sør for Oppdal kirke og ca tre kilometer vest for Oppdal sentrum. Det er registrert bortimot 850 gravhauger der og det er et av Skandinavias største gravfelt. Innkomne funn og utgravninger kan datere feltet til yngre jernalder (ca 570 -1030 e.Kr.) (Fløttum 2004). I motsetning til gravfeltet på *Rise* er gravene på *Vang* godt bevart. Gravhaugene, i ulike størrelser, er godt bevart og godt synlige. Ulike typer gravminner finnes på *Vang*. I tillegg til gravhauger har det blitt funnet små, runde og firkanta steinlegginger og røyser (Farbregd et al. 1993:67-68). Det er laget en tursti gjennom gravfeltet, med informasjonstavler som forteller i tekst og bilder om feltet og gravferdsskikkene. Pilegrimsleden går rett gjennom gravfeltet.

2.2 PROSJEKT PILEGRIMSLEDEN

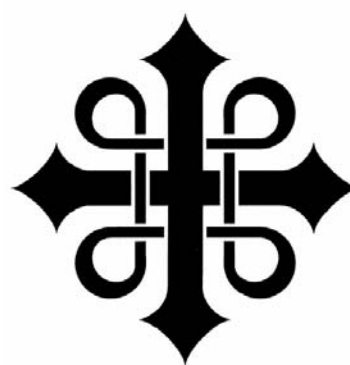
Prosjekt Pilegrimsleden er et samarbeidsprosjekt mellom Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning og ble ferdigstilt til Trondheims tusenårsjubileum i 1997 (DN-notat 1998). Arbeidet med leden ble initiert i 1993, i forbindelse med friluftslivets år, og hadde som mål å skape en sammenhengende led, med utgangspunkt i gamle ferdselsveier som etter tradisjon ble brukt av pilegrimene i middelalderen. Pilegrimsleden er en kultursti. En kultursti kan defineres som en på forhånd definert løype gjennom et kulturlandskap. Langs denne løypa blir visse punkt av kulturhistorisk interesse valgt ut og nærmere beskrevet. Beskrivelsene kan enten bli presentert i en trykksak som må medbringes, og/eller ved hjelp

av informasjonsskilt satt opp ute i terrenget (Nilsen 2003a: 279). Naturstier er lignende tilrettelegging i terrenget som informerer om ulike arter av både flora og fauna, og om naturformasjoner av ulike typer. En vesentlig forskjell mellom disse to typene turstier er at kulturstiene er partikulære, i den forstand at de er knyttet til et bestemt landskap eller sted. Naturstiene forteller historier som ikke rettes inn mot et spesifikt sted eller en bestemt tid (Nilsen 2003a:332).

Arkeologen Gørill Nilsen (2003a) har i sin doktorgradsavhandling studert kulturstier i Lofoten og Nord-Troms som et mulig uttrykk for formidling av lokal kunnskap i landskapet. Dette er muligjort fordi tilrettelegging av kulturstier er en aktivitet som ikke nødvendigvis krever store resurser, og av den grunn kan fungere som en arena for fortidsforestillinger produsert av amatører og lekfolk (Nilsen 2003a:279). Pilegrimsleden er ikke et lokalt forankret, eller amatørbasert prosjekt, men et prosjekt ledet av fagfolk og eksperter knyttet til den nasjonale forvaltningen av natur og kultur (RA og DN 1996). Flere steder følger leden lokale kultur og naturstier som for eksempel på Dovre og i Vårstigen. Lokale kulturstier er ifølge Nilsen (2003a: 349) prosessorienterte og identitetsfremmende, mens de akademiske stiene i langt større grad er sluttproduktorientert og har folkeopplysende motiver. Pilegrimsleden skiller seg i følge prosjektet selv:

..fra andre natur og kulturstier ved at utgangspunktet er en tradisjon med et åndelig innhold. (DN-Notat 1998:19).

Prosjektet har i arbeidet med Pilegrimsleden vært opptatt av en streng kvalitetssikring med hensyn til veivalg og til formidling. Leden skulle ha en helhetlig profil, og god kvalitet på alle produkter har vært et gjennomgående krav, herunder å unngå bruk av kunstige materialer (DN-Notat 1998:19-20). Dette er gjort for å minske graden av inngrep som kunne forstyrre vandreren på den rette vei, og for ikke å viske ut det lokale særpreget underveis. Pilegrimsmerket som preger merkestolper og annet materiell er spesialdesignet og er pilegrimledens

Figur 6: Pilegrimsmerket.

kvalitetssikrede varemerke. Pilegrimsmerket er tegnet av Johanna Waddington og forener Olavskorset med severdighetssymbolet - valknuten.

Ved å ta i bruk historiske veier, ønsket prosjektet å stimulere til friluftaktivitet der natur og kulturopplevelser forenes. Samtidig ville man legge til rette for utvikling av et reiseliv tuftet på slike kvaliteter. Ved å formidle pilegrimsferdenes historiske og åndelige tradisjon til dagens vandrere, ville vandreren få tilført en ny dimensjon og nye uvante opplevelser til det tradisjonelle friluftslivet (DN-notat 1998:12, Hauge 1996).

Pilegrimsleden skiller seg fra andre natur- og kulturstier ved at utgangspunktet er en tradisjon med et åndelig innhold. Det var enighet om at merkingen av leden skulle rette seg etter dette og være diskret. Dette er årsaken til at man valgte enkle trestolper til å vise vei, uten annen informasjon enn navnet på steder og kulturminner. (DN-Notat 1998:19).

Ved siden av det åndelige aspektet skiller Pilegrimsleden seg ut ved å ha et uttalt mål knyttet til miljøvern. Pilegrimsleden har blitt markedsført som et prosjekt med overføringsverdi til andre deler av miljøforvaltningen fordi det styrker prinsippet om et helhetlig miljø og kulturminneforvaltning, som forener både verne- og bruksmotive (Nordisk ministerråd 1999). Pilegrimsleden blir markedsført som en vandring i kulturen, og skiller seg i følge prosjektet derfor fra den tradisjonelle måten å gå tur: i naturen (DN-notat 1998:12).

Å vandre i forfedrenes fotspor, gir friluftslivet en ekstra dimensjon og nye uvante opplevelser. Denne dimensjonen er nettopp utgangspunktet for "Prosjekt Pilegrimsleden". Kulturminnene er med på å gi landskapsopplevelsen historisk dybde og tilknytning til tidligere generasjoners liv og virke. De kan gi opplevelser og økt forståelse av forholdet mellom fortid og fremtid og mellom menneske og naturen. (Hauge 1996:86).

Prosjekt pilegrimsleden legger her til grunn en forståelse av at en opplevelse av *både* natur og kultur, samtidig, er et nytt fenomen. Allerede for 40 år siden skrev Generalsekretær i Den Norske Turistforening Toralv Lyng dette i forordet til boka "Langs den gamle kongeveien" (Kværne 1965):

Så alt for mange turister haster bare av sted og blir overmattet med synsinntrykk uten i realiteten å se noe. Også fotturisten bør stundimellom forlate de røde T-er og begi seg på vandring "utenom alfarvei", på historisk grunn. Det gir opplevelser og drømmer om svundne tider og skaper interesse langt utover selve turen.

Boka omtaler i tekst og bilder kultur og natur langs den gamle kongeveien over Dovre: Generalsekretær i Norges Naturvernforbund Magne Midttun tar over litt lengre ned på siden:

De fleste av oss har så lett for å innbille seg at den store opplevelsen alltid finnes bak neste blåne. Vi reiser ut i flokk i våre ferier uten egentlig å vite hva vi leter etter, og så oppdager vi det kanskje for sent at ”lengselens blå blomst” vokste like ved vegkanten der vi jaget av sted. Å åpne ditt øye for de nære livsverdier hvor du enn ferdes er en dypere mening med dette bildeverket.

Dette eksemplet viser at prosjekt pilegrimsleden ikke er de første som ser at det kan være mulig å oppleve både natur og kultur når man er på tur.

Turgåing er den mest utbredte formen for utendørs fritidsaktivitet i Norge, og har tradisjonelt blitt forstått som en måte å oppnå en naturopplevelse på (Klepp 1999:124, St.meld.nr.39). Når naturopplevelser i tillegg gjerne forstås ut fra paradigmet ”jo mer uberørt natur, jo sterkere opplevelser”, er det klart at mange vesentlige aspekter ved turgåing ikke blir omtalt eller tatt på alvor. Dette gjør det vanskelig å forklare hvorfor mange vandrere nettopp velger å gå der andre har gått før. Etnolog Ingun Grimstad Klepp (1998,1999) tar for seg en form for turgåing der det spiller en sentral rolle hvem som har gått på veien før. Et eksempel på en slik tursti er Pilegrimsleden, et annet er ledete historiske turmarsjer. Et gjennomgående tema hos Klepp er hvordan det å gå på en gammel vei kan sies å knytte sammen steder, tider og mennesker. Dette fordi veien er et kulturminne som åpner opp for bruk, og gjennom aktiviteten å gå kan dagens mennesker komme nærmere fortiden (Klepp 1999: 127-128, 1998: 270-277). Stier og stedsnavn danner en primær form for kulturalisering av naturen, der spørsmål som ”hvem har tråkket stien” er nærliggende.

2.2.1 HISTORIER OM VEIEN

I 1997 ble det utarbeidet en *Håndbok for pilegrimsleden* (Kollandsrud 1997) som beskriver veiruter, kulturminner, naturminner og steder som det knytter seg sagn og historier til. Dette er den offisielle guideboken utgitt i samarbeid med Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning. Denne boken er saklig og kortfattet i formen, og den tar for seg hele

leden. Flere av de enkelte kommunene og fylkeskommunene som er tilknyttet leden har gitt ut egne informasjonsbrosjyrer og hefter som omhandler ”deres” område av leden (Oppdal kommune 1997, Dovre kommune 1997). Dovre kommune har for eksempel gitt ut en vandreguide: ”Pilegrim over Dovre” skrevet av Jon Vegard Lunde (Dovre kommune 1997). Boka inneholder variert informasjon om sagn, historie og fortellinger knyttet til steder underveis, og til personer som har tilknytning til distriktet. Teksten har et personlig preg og henvender seg direkte til vandreren. Det er tydelig at boka er skrevet i Dovre, og ved flere anledninger serveres anekdoter, ”opphavsmyter” og andre beskrivelser av lokale særtrekk ved befolkningen på Dovre. Et eksempel er når Lunde (Dovre kommune 1997:24) skriver om Hitlers stabssjef Himmlers rundreise i Norge i 1941, og om besøket hans på Tofte: ” Det var nok den einaste gongen under krigen at han måtte eta i hop med dei menige soldatane, for slik var skikken i Dovre. Det hjalp ikkje at han protesterte to gonger.” Et annet eksempel fra samme publikasjon henspiller på historier fra sagaen om Harald Hårfagre: ”Men sia satt etterkomarane til Snøfrid ved makta i over 300 år, og Dovre-jenta vart stammor til noko slikt som 25 norske kongar. Kven veit, kanskje er det Dovre-blod i deg og?” (Dovre kommune 1997:21). I det store preges boka av en innlevelse der historiene knyttes sammen med bevegelsen i landskapet, trukket fremover av landskapsskildringer og detaljerte beskrivelser av veien. Det gis for eksempel spesifikke hint om hvor man bør spare på kreftene for å komme opp bakkene og så videre. Det er med andre ord tydelig at forfatteren har vært ute i terrenget og at han kjenner landskapet godt.

Den offisielle guidelitteraturen legger vekt på de historiske og kulturelle aspektene ved Pilegrimsvandring. Det åndelige aspektet, selv om det er et uttalt mål, må man besørge selv (Amundsen 2002). Flere aktører har involvert seg i arbeidet med å fremskaffe åndelig substans for vandreren, i første rekke Kirken. Blant annet ved å ansette pilegrimsprester og arrangement som *Pilegrimsdager på Dovrefjell*, men også ved å gi ut bøker om temaet. Et eksempel på dette er ”Pilegrimshåndboka” som er redigert av *arbeidsgruppa pilegrimsvandring i vår tid* (1997) i Nidaros Bispedømme. Boka er laget i et hendig vandrersformat og byr på pilegrimshistorie, vandringstemaer, dikt, pilegrimsbønner og salmer. I tillegg har boka et avsnitt om planter med navn som har rot i religionen.

Pilegrimsleden har en historie knyttet til en kirkelig religiøsitet, men det er meningsløst i denne sammenhengen å bedømme vandrernes tro eller gudsoppfatning. Jeg forholder meg

derfor til Pilegrimsleden som en natur og kultursti. I den forbindelse vil religiøsitet knyttet til leden bli sett som et kulturelt aspekt, på lik linje med andre kulturuttrykk (Alver et al. 1999:7). Med dette forstår jeg at individer har stor frihet til å konsumere og produsere religiøst betonte kulturuttrykk. En viktig kulturbærer i denne sammenhengen er *pilegrimen*. Pilegrimen som symbol har betydning på flere nivå. På den ene siden blir pilegrimen forstått som en konkret representant for middelalderens pilegrimsferder, mens pilegrimen på den andre siden betegner en måte å være-i-verden på.

2.3 HVA ER EN PILEGRIM?

Ordet pilegrim (Lat. Peregrinus) betyr den fremmede, den som vandrer forbi, som ikke hører hjemme på stedet (Edman 1997:47). Et viktig poeng med pilegrimsreisen i den kristne liturgien er å bryte opp fra det trygge hverdagslivet, for slik å minne menneskene på at de som guds barn på jorden er fraskilt sitt hjem hos herren. Denne tankegangen ligger til grunn for å se på pilegrimsferden som en metafor for menneskelivet fra fødsel til død (Halvorsen 1996:10-11). Å valfarte til hellige steder er et allmennreligiøst fenomen. Det kan

Figur 7: Vandrende pilegrim (Dovre kommune 1997:6).

se ut som det ligger i menneskets natur å ville oppsøke spesielle geografiske steder. Steder som har vært forbundet med spesielle personer, eller som har vært skueplassen for uvanlige begivenheter, enten de er overnaturlige eller historiske. I dag kan kult knyttet til avdøde popidoler som Elvis og Jim Morrison, sees som et moderne uttrykk for den oppførsel man gjerne forbinder med religiøse pilegrimsferder (Halvorsen 1996:9). Siden middelalderen har begrepet pilegrim blitt forstått som en person som valfarter til et hellig mål (Bakken 1994, Luthen 1995:8). Dagens pilegrimer er blant annet inspirert av pilegrimsveiene på kontinentet, og spesielt Camino de Santiago (heretter Caminoen) er godt kjent. Denne veien har en uavbrutt tradisjon siden middelalderen, og har i senere tid blitt mer og mer populær, for pilegrimer så vel som turister (Selvik 2001:26-27). Langs Caminoen ligger herberger som drives av familier og frivillige på en ukommersiell basis. Herbergene tar i mot pilegrimer og tilbyr det en pilgrim trenger: en seng og mat. For å kunne benytte seg

av herbergene må man være en ”ekte” pilegrim. Turister som reiser med bil eller buss, må bo på hotell. En ekte pilegrim reiser til fots, er ydmyk, og takker for det hun får. Dette i motsetning til en turist, som oppfattes som krevende og konsumerende (Selvik 2001:88). Pilegrimen knyttes i dag til en religiøs søken, men også til en økologisk og etisk bevissthet. Pilegrimen er ydmyk ovenfor alt levende, og vi er fremmede fordi vi ikke eier hverandre, jorden, luften eller vannet (Bakken 1994:18). Forståelse av helhet, forankret i forestillingen om naturen som den fullkomne enhet, blir overført til menneskene. Bakken (1994:31) antyder at det i pilegrimenes lengsel, ligger et ønske om å få et mer helhetlig syn på livet. Helhetlig i den forstand at pilegrimene ønsker en forståelse av at livet ikke bare er glede, men at livet *også* består av lidelse og smerte.

Mange av pilegrimene på Caminoen utfører sin pilegrimsvandring med forestillinger knyttet til middelalderpilegrimens symboler og verdier. Det blir derfor meningsfylt for mange av dagens pilegrimer å gjøre vandringen mest mulig tradisjonell (Selvik 2001:23 med henvisning til Ellen Feinberg 1985). Det er lang vei fra Camino de Santiago til Pilegrimsleden, og de to veiene kan ikke uten videre sammenlignes. Det bør likevel nevnes at mange av vandrerne i Norge har gått i Spania, og at de ofte har klare preferanser med hensyn til hvordan en pilegrimsled bør være. Den mest iøynefallende forskjellen mellom de to veiene er at Caminoen er en levende tradisjon, og en viktig del av Spanias kulturarv og religiøse praksis, også i dag. Pilegrimsleden i Norge kan som et utgangspunkt sorteres innunder kategorien friluftsliv, fordi den i mine øyne først og fremst er en tilrettelagt turløype. Jeg vil her tilføye at friluftslivet i Norge, der turgåing er en viktig del, har et visst sakralt gjenskinn, og at mange som går på tur tenker på Gud og Guds skaperverk i møte med naturen (Aarønæs 1993).

2.4 OPPSUMMERING PILEGRIMSLEDEN

Pilegrimsleden er en kultursti som formidler historier om pilegrimen, som en historisk person, og en metafor for en åndelig dimensjon. Pilegrimen refererer således til en internasjonal praksis, og en universell religiøst betont søken etter mystikk og helligdom.

Leden er fysisk markert i terrenget på grunnlag av historisk materiale som omhandler pilegrimsferdene i Norge generelt, og historien om Olav den Helliges vandring spesielt. Spor knyttet til disse temaene, som overnattingssteder for pilegrimene og olavskilder, er

merket spesielt. Ulike kulturminner, arkeologiske og andre, er merket fordi de er lokalisert langs vandringsruten.

Pilegrimsleden består av mange elementer og henter inspirasjon fra ulike kilder. Jeg er interessert i å få innsikt i hvordan vandrere oppfatter og opplever kulturminner i vid forstand (kap 1.1). Jeg er også interessert i kulturstien Pilegrimsleden som håndgripelig og fysisk virkelighet, fordi betydningen av våre fysiske omgivelser kan ikke forstås isolert fra våre forestillinger og mening knyttet til omgivelsene. Et grunnleggende spørsmål i denne sammenhengen er hvordan mennesker forholder seg til sine omgivelser, både materielt og immaterielt. Derfor vil jeg i neste kapittel redegjøre for begrepene sted og landskap, som et fundament for forståelsen av hvordan mennesker *møter*, og *er i*, verden.

Figur 8: Utsyn på Dovre. Pilegrim Mike Scott med Snøhetta i bakgrunnen. MS

3 PERSPEKTIVER PÅ STED OG LANDSKAP

3.1 INNLEDNING

Hva er et sted? Alle har en ide om at det å være på et sted, er forskjellig fra det å være på et annet. Det er noe annet å være langt borte, i stedet for å være her. Tradisjonelt har geografi og andre vitenskaper forholdt seg til rom ved å beskrive *hvordan* det ser ut, og *hvorfor* det ser ut som det gjør (Sack 1993:326). Det har i liten grad blitt stilt spørsmål om hvilken effekt stedene og landskapet har på dem som lever der. Dette på tross av at vi hele tiden velger noen steder fremfor andre, på grunnlag av den effekten de har på oss. Dette gjelder enten vi velger kafé eller reisemål for ferien.

Whatever is true for space and time, this much is true for place: we are immersed in it and could not do without it. To be at all- to exist in any way- is to be somewhere, and to be somewhere is to be in some kind of place. Place is as requisite as the air we breathe, the ground on which we stand, the bodies we have. We are surrounded by places. We walk over and through them. We live in places, relate in others in them, die in them. Nothing we do is unplaced. How could it be otherwise? How could we fail to recognize this primal fact? (Casey 1997:ix).

Casey proklamerer at sted og rom ikke kan forstås atskilt fra menneskers liv. Denne forståelsen av sted er typisk for den nye og voksende interessen for rom og sted i samfunnsfagene (Kap 1.2). Sted forstås som samspillet mellom mennesker, objekter og omgivelser, snarere enn en konkret avgrenset lokalitet. Med det formål å belyse hva det innebærer å være tilstede på et historisk sted, og hvordan mening knyttes til bestemte lokaliteter, vil jeg i det følgende redegjøre for en humanistisk og fenomenologisk inspirert forståelse av sted. Spesielt vil jeg vektlegge sted i betydningen møtested. Deretter vil jeg ta for meg landskapet forstått som steders og menneskers omgivelser.

Tilstedeværelse på et historisk sted innebærer nærkontakt med omgivelsene, vind i håret, sol i øynene og gress under beina. Når vi er på et sted har vi med oss hele kroppen. Dette er en selvfølgelighet vi sjelden tenker over. Ved å fokusere på sted som et begrep, vil jeg problematisere det selvfølgelige og åpenbare i vårt møte med verden. Den kroppslige erfaringen er i denne sammenhengen betydningsfull fordi det er en aktiv og handlende kropp som er tilstede, i motsetning til en passiv tv-titter. Opplevelser og mening knyttet til Pilegrimsleden vil i tillegg til de fysiske omgivelsene være knyttet til aktiviteten å vandre, og til den bevegelsen i landskapet vandringen genererer.

3.1.1 FENOMENOLOGI, ROM, OG STED

Fenomenologi ble introdusert som en kritikk på det Husserl omtalte som "the natural attitude" (Casey 1996:13). Dette er det som blir tatt for gitt i en kultur dominert av en moderne holdning til verden, og inspirert av et positivistisk vitenskapsideal som er karakterisert av en bestemt måte å forstå verden gjennom kategorier og dualismer (Birkeland og Hanssen 2000:6, Thomas 2004: kap 1). Bakgrunnen for denne forståelsen knyttes til opplysningstidens filosofer, spesielt Descartes, som i sin mekaniske forståelse av verden har lagt grunnlaget for å splitte tanke og kropp, og objekt og subjekt (Thomas 2004:17-18), ofte omtalt som den kartesianske dualisme. En moderne verdensanskuelse baserer seg nettopp på at subjektet er den sentrale del av all forståelse og at persepsjon er en kopi av den ytre verden. Den kartesianske idealisme kan dermed hevdes å ha resultert i et tydelig skille mellom det tenkende subjekt og den ytre verden.

Rommet blir i en slik forståelse abstrakt og tomt, som en beholder. Abstrakt rom kan sees som et vitenskapelig hjelpemiddel for klassifisering og avgrensning av fenomeners romlige utstrekning (Antonsen 2001:26, Tilley 1994: kap 1). En arkeologisk utgraving med rette vinkler og rutenett, er et illustrerende eksempel på vitenskapeliggjort rom. Som en reaksjon på den strenge positivistiske forståelsen av abstrakt rom, ble det menneskelige og meningsfylte rommet introdusert i samfunnsvitenskapene på slutten av 1970-tallet. Dette synet innebærer at rom ble forstått som et medium uløselig involvert i menneskets handlinger og hendelser (Tilley 1994: se figur side 8, 10-11). Rommets sosiale produksjon ble understreket, og de kognitive, fysiske og følelsesmessige aspektene ved å være menneske ble forstått som vesentlige bestanddeler av rommet. Dette førte til at interaksjon mellom mennesker, og mellom mennesker og omgivelser, ble sett på som viktige, dynamiske aspekter ved rom (Tilley 1994:10).

Arkeologen Julian Thomas (1996a, 1996b) er inspirert av fenomenologisk tenkning i sin tilnærming til steder og landskap, især av den tyske eksistensfilosofen Martin Heidegger. Det fenomenologiske perspektivet endrer det intellektuelle kartesianske idealet "jeg tenker, altså er jeg" til "Jeg er [på et sted], altså tenker jeg" (Hansen og Salomonssen 2001:15, min tilføyning). Bakgrunnen for denne vendinga er knyttet til Heideggers begrep (Dasein) som beskriver menneskers forhold til verden: "væren-i-verden". I artikkelen "Building Dwelling Thinking " presenterer Heidegger verden som firefoldig bestående av jord,

himmel, de hellige og de dødelige (1993). Denne firefoldigheten må sees på som en enhet der menneskene, de dødelige, eksisterer i verden gjennom det Heidegger kaller ”dwelling”. Dwelling forutsetter et forhold til ting (Heidegger 1993:353). Dette forholdet er ikke preget av en bevisstløs sameksistens med den materielle verden, men av en aktiv og omsorgsfull omgang med tingene, som er preget av forståelse, omtanke og kunnskap.

...mortals nurse and nurture the things that grow, and specially construct things that do not grow. (Heidegger 1993:353).

Gjennom å skape plass for vekst, og ved å bygge ting bringer mennesket essensen av det firefoldige inn i tingene, og gir det et sted. Slik legger Heidegger et fundament for å anskue tingene som uløselig involvert i menneskers liv.

Et stadig tilbakevendende problem når det gjelder forholdet mellom rom, sted og mennesker, er spørsmålet om hva som kommer først (Sack 1993:328). Den fenomenologiske forståelsen av menneskers forhold til rom og sted fastslår at sted er primært, fordi ingenting kan eksistere uten å være på sted (Casey 1996, Curry 1999, Thomas 2001:173). Heideggers tenkning legger grunnlag for å tilkjenne den materielle verden status som essensiell for menneskene, fordi tenkning, språk og handling alltid finner sted. Dette i motsetning til en forståelse av abstrakt, eller tomt rom, der kultur og mening påføres omgivelsene etter hvert som man blir kjent med det (Curry 1999:96).

I den humanistiske tradisjonen legges det stor vekt på dette tette forholdet mennesker utvikler til det stedet de bor og lever på, i betydningen hjemsted. Jeg vil i det følgende ta utgangspunkt i en forståelse av hjemsted, for videre å søke etter en forståelse av stedsbegrepet som vil være mer nyttig for å forstå hvordan vandrerne opplever kulturminner og landskap langs Pilegrimsleden. Vandrerne beveger seg til fots i et uvant sosialt rom, og i et ukjent fysisk landskap, og kan derfor på flere måter sies å være langt hjemmefra.

3.1.2 FRA HJEMSTED TIL MØTESTED

De humanistiske geografene Relph (1976) og Tuan (1974, 1976, 1977) har arbeidet med å inkorporere en menneskefokusert stedsoppfatning innen geografifaget, og er opptatt av individers tilknytning til steder der de lever, opplever, forstår og finner mening (Antonsen

2001:27). En snakker i denne sammenhengen gjerne om stedsidentitet og stedstilknytning. Stedsidentitet knyttes til tid i den forstand at det tar tid å bli kjent med et sted, og at våre omgivelser (og vi) formes over tid.

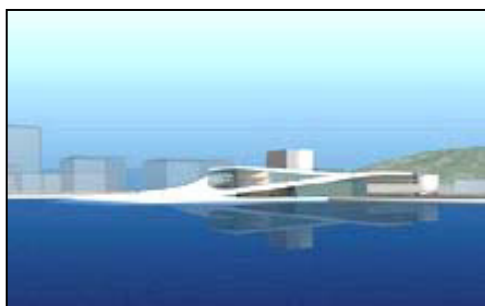
Humanismen har blitt kritisert for å fremme et nostalgisk og subjektivistisk syn på sted som er løsrevet fra samfunnet som sådan, og som ikke makter å problematisere dagsaktuelle temaer og maktrelasjoner som kjønn, rase, klasse og etnisitet (Antonsen 2001:32). Et stedsperspektiv med et fokus på hjemmet og hjemstedet er et perspektiv som vanskelig lar seg transportere i historien. Når begynte for eksempel folk å føle seg hjemløse? Hjemmet er først og fremst et moderne begrep knyttet til borgelige miljøer og forutsetter et "lukket" rom eller en avgrensning til omverdenen, og opprettholder en statisk forståelse av sted (Löfgren 1996:68).

Samtidig som hjemstedet er et fundament for identifisering og tilhørighet med stor symbolsk betydning, så har det også sin betydning som møtested (Thuen 2003:24). Møtested, i betydningen rom for samhandling, har fått sin samfunnsmessige betydning nettopp ved å utgjøre den stedlige rammen for møtet mellom mennesker, for eksempel markeds plasser, kafeer, diskoteker, konsertarenaer, overnattingssteder, havner og kirker. Prosjekt pilegrimsleden har ved å tilrettelegge en vandringsrute, lagt forholdene til rette for ulike typer møter. Å se på veien som møtested tydeliggjør at mening ikke er låst til enkelte lokaliteter, men heller til bevegelsen som en reise, og aktivitet knyttet til denne reisen. Veien både som ide og fysisk virkelighet favner vegfarende, pilegrimer, vandrere og reisende både i nåtid og fortid. Reisen som bevegelse og de reisende som turister skal jeg presentere i neste kapittel (kap 4).

3.1.3 MØTESTED

Ved å erklære at "places gather" (1996:24) støtter Casey en forståelse av sted som møtested. Når Casey sier at stedet samler, så tenker han ikke på sted som en beholder som ting kan samles i. Casey forstår sted som et møtested for levende og døde "ting", herunder erfaringer, historier, språk, tanker og minner. I denne samlingen ligger det ikke noen forventning om ryddighet og orden, fordi stedet samler et kaos av sprikende interesser, uttrykk og meninger. Som menneske på et sted reflekterer vi sjelden over hvordan det kan være slik, fordi det er sånn nesten overalt hvor vi ferdes. Sted er en kompleks størrelse. På

den ene siden er sted mangfoldig, myldrende og uoversiktlig, men samtidig er stedet også håndgripelig og aktuelt. Stedet er *her og nå*. Tilrettelegging av kulturminner i landskapet oppfordrer til ulike typer møter. Det kan være møte mellom mennesker, møte mellom mennesker og ting (eks. kulturminner, bygninger, natur), møte mellom fortid og nåtid, eller møte mellom det lokale og det overlokale. Forståelsen av møtestedet vektlegger stedets hybride karakter.

Figur 9: Den nye Operaen i Bjørvika. Et nytt møtested? (statsbygg@).

3.1.4 KROPP, PERSEPSJON OG TID

Kroppen er viktig for hva vi forstår med å være *der*. Kontekstuelt rom blir levd og fylt med mening, i kraft av våre praksiser. Betydninger av kroppens tilnærming til rommet er lært i en kulturell kontekst, og er avhengig av erfaring. Kroppen lærer seg hvordan ulike rom virker gjennom bevegelse (kinesthesia), syn og følesans

(Tuan 1977:12). Hvis vi for eksempel har lært å sykle eller å kjøre bil, så trenger vi ikke lære det på nytt for å kunne mestre en ny sykkel eller en ny bil. Ulike bygninger og rom er bygd opp etter en gjenkjennelig struktur, så hvis du for eksempel har vært på et sykehus eller et arkeologisk museum, så vet du hvordan det virker (Olsen 2003). Av og til kan rom virke på en annen måte enn det som forventes, og dette kan skape diskusjon. Et eksempel på dette er Nasjonalgalleriet som under ledelse av Sune Nordgren, har ommøblert utstillingene på en måte som ikke svarer til gjeldende normer. Han har plassert bilder i konstallasjoner som i følge kritikerne ikke passer sammen, med det resultat at museet ikke ”virker” som det skal.

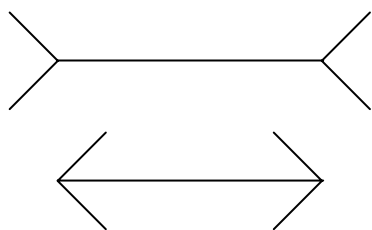
I den nye basisutstillingen er mye forandret. Munch-salen er fjernet og nye temasaler for landskap og figur har kommet til. Endringene faller tidligere kulturminister Lars Roar Langslet meget tungt for brystet i et innlegg i dagens avis. Langslet mener historiedimensjonen er koblet ut og er erstattet med "postmoderne synsing". Han synes Nasjonalgalleriet nå er et dødsbo satt under administrasjon av "en svensk utstillingsorganisasjon uten merkbar kyndighet i norsk kunsthistorie."⁴

4 Om rabalder på Nasjonalgalleriet. Utdrag fra Oslopuls nettutgave, Aftenposten 03.04.05 av Per Kristian Bjørkeng.

Vår orientering, basert på kroppens oppreiste posisjon, er viktig for hvordan vi sorterer sansinntrykk, og blir uttrykt gjennom språket med begrep som oppe, nede, fjern, nær, her eller ikke her (Crang 1999, Tuan 1974:kap. 4). Alle disse begrepene tar utgangspunkt i kroppens posisjon på stedet, og viser at vi tenker i rom. Våre nære omgivelser kan vi ta inn som de er, mens fjernere steder tar form som mer abstrakte bilder. Disse bildene kan være våre egne, basert på minner og erfaringer fra det spesielle stedet, eller det kan være erindringer av bilder produsert av andre. Grensene mellom egne og andres bilder er sjelden faste, men heller utflytende. Rom slik vi husker det, er ikke basert på geometriske mål som lengde eller breddegrader, men er knyttet til våre erfaringer, reiser og gjøremål på ulike steder (Crang 1999:55).

Perception is an activity, a reaching out to the world. (Tuan 1974:12).

Fenomenologisk tenkning fokuserer på kroppens væren i verden, og at menneskene lever og opplever omgivelsene gjennom den. Vårt fremste redskap for å oppleve verden gjennom kroppen er sansene våre: se, føle, høre, smake og lukte. Persepsjon kan sies å være hjernens aktive bearbeiding og fortolkning av sanseintrykk. Dette er prosesser som i stor grad foregår utenfor bevisstheten, men som likevel kan sies å være kulturelt påvirket. Persepsjon er en aktivitet og er i stor grad betinget bevegelse. Fingertuppene er for eksempel en meget følsom innretning, men bare så lenge de er i bevegelse (Tuan 1974). Mennesket er fra naturens side utstyrt med en godt utviklet synssans, spesielt med hensyn til evnen å oppfatte farger og dybde (Tuan 1974:6). Dette kan sies å være et særtrekk ved

Figur 10: Hvilken strek er lengst?⁵

mennesket, på samme måte som en typisk hund har dårlig syn, men god luktesans og god hørsel. Erfaringer basert på sanseintrykk blir sortert og filtrert automatisk, og fortløpende forsøker vi å forstå hva som foregår rundt oss. Men ikke alt er slik det ser ut. Tenk bare på hvor lett enkle optiske illusjoner, kan lure oss til å se noe annet enn det som virkelig er der (Fig.1).

5 Forvrengning: Måten linjer og geometriske figurer er satt sammen på får oss til å tro at ting er mindre eller større enn de egentlig er. Vår kulturelle bakgrunn og måten vi har blitt opplært til å oppfatte ting, kan være en årsak til at vi forvrenger inntrykk. Muller-Lyer-illusjonen (over) er et klassisk eksempel på dette. Den vannrette streken øverst ser lengre ut enn den nederste. Hvis du måler, vil du se at de er like lange (forskning@).

Lukt og hørsel er sanser som ikke så lett lar seg lure (Crang 1999:54). Mange vil likevel si seg enig i at synet er den viktigste sansen for å klare seg i livet. Synet er distansert, og for å være sikker på hva du har sett, så hjelper det å bruke hendene. Fingertuppene er spesielt førlige og undersøker raskt og effektivt tredimensjonale ting, flaters motstand og overflate. Arkeologer undersøker for eksempel ulike fyllmasser ved å gni jorda mellom fingrene, og da er det lett å kjenne om det sand eller leire vi graver i. Dette er forskjeller det er vanskelig å avgjøre bare ved hjelp av synet. Hørselen er ikke spesielt godt utviklet hos mennesket i forhold til andre dyr. Mennesker opplever derfor ikke hørselen som utpreget viktig. Forsøk har likevel vist at mennesker som mister hørselen ofte blir dypt deprimeret og får en følelse av at livet står stille (Tuan 1974:9). Lyd har en spesiell virkning på menneskene, og vi kan lett bli rørt av å høre dryppende regn, sus i sivet eller smattingen fra et diende barn. Mer enn annet kan lyd, for eksempel musikk, inspirere oss og bringe oss i affekt, og virke sterkere på oss enn å se på et bilde eller et landskap. Lyder er i tillegg temporære og har en markert utstrekning i tid. Dette fremmer følelsen av tid og bevegelse. Når lyden forsvinner, så blir også dynamikken borte. Et annet aspekt ved lyd, er at vi ikke kan stenge den ute på samme måte som vi for eksempel kan lukke øynene; vi er med andre ord mer sårbare for lyd. Alle sansene er altså viktige for vår opplevelse av verden, selv om det moderne samfunnet har forledet oss til å tro at synet er overordnet de andre sansene. Turister er en gruppe som hevdes å se verden på en bestemt måte, dette skal jeg gå nærmere inn på i kapittel 4.

Måten vi opplever verden er påvirket av sosiale og kulturelle forskjeller. Beskrivelser av verden rundt oss refererer alltid til andre ting, til representasjoner, og ikke til en direkte erfaring. For eksempel sier vi rød som en låve og hvitt som snø. På denne måten blir det tydelig at bilder av verden blir formet, forstått og kommunisert, gjennom et kulturspesifikt materiale i form av et språk. Språket forholder seg til en materiell verden av ting og mennesker, og refererer ikke til universelle følelser eller størrelser (Crang 1999:55). Opplevelsen av verden blir på denne måten avhengig av kulturelle betingelser og individuelle forskjeller i holdninger, verdier og verdenssyn (Tuan 1974).

Kroppsliggjøring er ikke kun et fysisk fenomen, men må relateres til forestillingsevne, sosiale kontekster, og til prosessen å finne mening i handling og rom (Crouch 2002:209). Denne prosessen inkluderer den aktive handlingsprosessen, men like viktig er følelsene og

historiene som knyttes til handlingsprosessen. En titt i synonymordboka på verbet å gå gir et inntrykk av mulige måter å bevege seg til fots på. Uttrykkene er ikke utbyttbare fordi de er knyttet til både tid og sted (Löfgren 1997:66). Man marsjerer for eksempel ikke Pilegrimsleden:

Begi seg, daffe, drive, fare, ferdes, flakke, flanere, humpe, labbe, lakke, liste, lunte, luske, marsjere, pigge, promenere, rave, rusle, røre seg, sabbe, sjangle, sjokke, skreve, skride, skritte, slentre, spankulere, spasere, sprade, stege, streife, strene, ta beina fatt, tasse, trampe, traske, trave, trippe, trø, trå, tråkke, tusle, tøfle, vagge, vandre, vanke, vrikke. (Kunnskapsforlaget 2000:119).

Dette eksempelet illustrerer hvordan stedet ikke bare muliggjør handling og bevegelse, men også virker normerende, i den forstand at stedet definerer hva som er passende oppførsel.

To say “that’s how we do things here” is to make a claim about place, to refer to a place, and to define a place. (Curry 1999:99).

Selv om det er lite sannsynlig at individer opplever steder og landskap likt, så kan forståelsen og bruk av rommet bli utnyttet og satt i system (Tilley 1994:26). Steder er gjennomgripende normative fordi de både fysisk og sosialt, muliggjør og begrenser, handling og bevegelse (Curry 1999). Vi har en kulturelt bestemt oppfatning av at ulike handlinger, objekter og ideer ”passer” til ulike steder (Douglas 1997). Hva er passende oppførsel på vandring langs Pilegrimsleden?

Formidling av faste kulturminner er fundert på en forståelse av at fortid og nåtid møtes på stedet. Fortiden, *her*, blir synlig i samtiden, og sammenhengen mellom nå og da tydeliggjøres (Geijerstam 1998:32). Rom og tid møtes på stedet i den forstand at de muliggjøres av vår erfaring med stedet (Casey 1996:36). Disse aspektene er tett knyttet sammen, ved at det er vanlig å henvise til tid i tilknytning til sosiale relasjoner eller periodiske hendelser, på et spesifikt sted. For eksempel: ”vi så en moskus, da vi gikk Vårstigen”. Å referere til tid på stedet, er i praksis det samme som å referere til hendelser. Relph (1976:31) viser at tilhørighet til et sted øker med tiden, men at tilhørigheten er betydelig større for de som var født i området, enn for de som kom utenfra. Dette kan forstås slik at det er hendelsen “å bli født” som manifesterer tilhørigheten til stedet, fremfor målt lineær tid.

Hendelsene, hva vi gjorde, hvem vi møtte og hva som skjedde, danner stammen i våre livs fortellinger. Koblingen mellom hendelse og sted blir spesielt tydelig når vi tenker tilbake i tid. Vi husker sjelden akkurat når noe skjedde eller hvor lang tid det tok, men vi husker stort sett hvor noe skjedde. Minnet om hendelser kan derfor ofte gjenoppfriskes og gjenopplevs ved å vende tilbake til stedet der hendelsen skjedde. Spesielt barndommens steder kan være gjenstand for slik nostalgi. På stedet, *her*, kan du plutselig kjenne følelsen av hvordan det var å sykle på to hjul for første gang. “Stedet blir dette bestemte stedet, dette partikulære stedet, i kraft av hendelsen” (Greve 1998:113). Hendelsene og historiene knyttes til den fysiske verdenen gjennom vårt engasjement med den og er ikke knyttet kun til individet. Hendelser som kronprinsparets bryllup har nasjonal betydning, og involverer alle som identifiserer seg med å være norsk (Dahl 2003:44). Kollektive hendelser formidles i høyt tempo gjennom massemedia, og vi kan i stor grad velge hvilken type informasjon som interesserer oss. Kollektive hendelser kan konkret relateres til enkeltpersoner gjennom spørsmål som: *hvor var du da Brå brakk staven?*

Historier om fortiden aktualiseres og kommer nærmere ved å henvise til sted. Et historisk sted forstås som lokaliteten der en historisk hendelse bokstavelig talt fant sted. Et kjent eksempel er slaget på Stiklestad. Akkurat *hvor* Olav den hellige falt er historisk sett ikke så avgjørende, men for nåtiden er det betydningsfullt. (Frønes 2001:139).

Stiklestad er en metafor, og et sted for evig gjenfortelling av en nasjonal hendelse. Steder kan i motsetning til tiden besøkes og utstyres med symboler. (Frønes 2001:139).

Som Frønes antyder er ikke betydningen av historiske steder gitt, men blir aktualisert og aktivert i samtiden ved gjenfortelling av historien på stedet, og ved bruk av symboler.

Figur 11: *Olav den Helliges død* av Halfdan Egedius. Illustrasjonsskisse til Snorres Kongesagaer, 1899 (Nordnorsk Kunstmuseum@).

Merking av en valgt rute, og tilrettelegging av kulturminner langs Pilegrimsleden er eksempel på hvordan et historisk landskap har blitt rekonstruert i samtiden. Like viktig i gjenskapelsen av Pilegrimsleden er aktiviteten knyttet til ”revitaliseringen av pilegrimstradisjonen”, for hva ville Pilegrimsleden vært om det ikke gikk pilegrimer der?

På samme måte som betydningen av et steds forhistorie diskuteres og reforhandles, så jobber planleggere og politikere ut fra en forestilling om hvordan fremtiden skal bli på et sted. En følge av forestillingen om kontinuiteten med fortiden, er at den innebærer en kontinuitet med fremtiden (Dahl 2003:48). Tanker og visjoner knyttet til et sted virkeliggjøres ved at de materialiseres (Ek 2002:127). Materialiteten utgjør en viktig grobunn for nye forestillinger om virkelighetens beskaffenhet. Det er i det materielle at kampen mellom ulike viljer, visjoner og ambisjoner manifesteres og blir påtagelige i samfunnet. For eksempel vet vi at det bygges en opera i Bjørvika. I den forbindelse diskuteres det med mye patos hvorvidt den skal bekles med italiensk marmor eller norsk granitt, ikke bare på grunn av steinens utseende og bestandighet, men og med hensyn til nasjonal symbolverdi og distriktpolitikk. Vi vet ikke helt hvordan operaen kommer til å ta seg ut, eller hva den vil bety for byen, men den har allerede en plass i vårt mentale bilde av Oslo.

3.2 OPPSUMMERING STED

Å være-i-verden, representerer på det mest grunnleggende plan en innstilling hvor verden fremstår som selvfølgelig fordi vi kjenner den, og fordi både kroppen og hodet vet hvordan den virker. I dette ligger det en oppfatning av at andre også ser verden på samme måte, og at vi er innrettet mot å tenke og handle som om vi lever i en felles verden (Moe 1994:144). Sosiologen Sverre Moe utdyper dette poenget slik:

Gjennom sosialisering og erfaring fra hverdagslivet vil vi opparbeide et kunnskapsforråd, et lager av forståelses- og handlingsformer. Dette gjør oss i stand til å handle og til å forstå meningen med andres handling. Dette kunnskapslageret er vår virkelighet, vår livsverden. I et miljø vil slik kunnskap finne tilsvar i vår omverden, dvs. et kollektivt ”vi” som deler de samme oppfatninger og forestillinger i sin omgang med hverandre. Omverdenen bestyrker oss i vår naturlige stilling til verden, bestyrker oss i oppfatningen om at vi kan ta for gitt at verden er slik vi oppfatter den. Det er en type kunnskap som ligger implisitt i vårt miljø. Vi tar den for gitt, selv om vi kan problematisere den og reflektere over den om det skulle bli nødvendig. (Moe 1994:144).

Stedsteori har i likhet med miljøfilosofi og økologi, et uttalt fokus på mennesket i et helhetsperspektiv. Omgivelsene kan i et slikt perspektiv sees på som en forlenger av jeget, og fellesskapet med den omgivende naturen som et utvidet jeg (Wiestad 2002:107). Dette helhetsperspektivet innlemmer materielle aspekter i vår identitet, og våre omgivelser oppleves som en del av oss, og som en del av vår identitet (Anderson 2004:256). Steder inkluderer både den fysiske virkeligheten, mennesker, ideer og tanker knyttet til stedet.

Det er flere aspekter ved et sted gjør det utilgjengelig for en filosofisk analyse. For det første er stedet alltid heterogent. Sted er en samling elementer som er kastet sammen av mange ulike, ofte motsigende krefter (Light og Smith 1998:1). Dette fremkommer også i Caseys (1996) utsagn om at stedet samler. Sted forstått som møtested er ikke et presist teoretisk begrep, men et hjelpemiddel for å forstå samfunnets romlige organisering. Ved å se sted som møtested, vil det ut av hver unike blanding oppstå unike prosesser som, hver for seg og sammen, skaper forskjellige steder. Med dette menes at ulike aspekter på et sted vil aktualiseres og gjøres relevante her og nå. Det kan være personlige minner knyttet til tidligere hendelser og situasjoner i våre liv, kollektive minner knyttet til historiske hendelser og epoker, eller forestillinger om hva fremtiden vil bringe. Ved å vektlegge sted som møtested fremheves stedet som dynamisk og foranderlig.

Som vi har sett i dette og foregående kapitler, så er Pilegrimsleden både en tursti, et/flere steder og et/flere kulturminner. I tillegg omgies Pilegrimsleden av et landskap. Landskap er et begrep som i likhet med sted knyttes til kognitive aspekter ved omgivelsene. Hvordan kan landskap forstås i relasjon til sted?

HVA ER LANDSKAP?

As we move, so the landscape moves, always there, in sight but out of reach. (Relph 1985:23).

Forholdet mellom sted og landskap er først og fremst et spørsmål om perspektiv, da stedet ikke er noe som kan skilles ut, eller separeres fra landskapet (Ingold 1993:155). Stedet kjennetegnes av erfaring og direkte kontakt, mens landskapet som omgir stedene, fordrer perspektiv og distanse. Der *stedet* kan sies å være betinget et menneskelig engasjement, gir landskapet uttrykk for å være objektivt og evig, som et underliggende spillebrett for menneskers liv på jorden. Samtidig som landskapet gir inntrykk av å være evig, forandres det stadig av for eksempel isbreer, vann, vær, dyr og ikke minst av mennesker.

Språklig sett stammer begrepet landskap fra Dutch "Landschap" (på engelsk: landskip), og ble lånt av malere på 1500-tallet som ved hjelp av perspektiv kunne fremstille dybde og avstand i fremstillingene av landskapet. Landskapet blir på denne måten distansert fra mennesket og fremmedgjort og representasjonen utgir seg for å være universell (Cosgrove 1984). Landskapet ble slik en representasjon av naturen, som noe annet enn en det mennesket selv representerte, kulturen (Gosden 1999:153). Denne typen landskapsbilder, malt fra et godt utkikkspunkt, preger fortsatt våre forestillinger om hva som er et vakkert landskap i dag.

Landskapet kan sies å bestå av våre materielle omgivelser med vekt på de visuelle kvalitetene. En generell definisjon av landskap er "summen av våre synlige omgivelser" (Jones 1989). Arkeologen Julian Thomas (1993:23) er opptatt av "the gaze" som et uttrykk for vår tids dominerende form for persepsjon. Dette uttrykket er knyttet til en spesiell forståelse av hvordan turister opplever verden (Urry 1990, kap 4). "The gaze" kan forstås som det "lange blikket" eller blikket utenfra, og gir ideelt sett fullstendig oversikt over alle synlige elementer i landskapet. Selv om opplevelse av landskap er knyttet til synet så handler det om mer enn det vi ser. Opplevelse av landskap er i høy grad knyttet til ulike følelser, symboler, historier og minner. Hvordan mennesker er involvert i verden kan sies å være historisk og kulturelt betinget, og avhenger følgelig av kjønn, status, sosial og økonomisk situasjon (Bender 1993:2).

Studier av landskap har beveget seg fra beskrivelser og analyser av det fysiske landskapet til å omhandle de forskjellige måtene folk forholder seg til landskap. Dette innebærer at enkelte elementer i landskapet er mer synlig fordi de har en symbolverdi. Ved å legge vekt på de kognitive aspektene har blant annet arkeologer studert hvordan folk forholder seg til omgivelsene. (Se for eksempel Bender 1993, Brendalsmo et al. 1997, Hirsh og O'Hanlon 1995, Ingold 1993, Kleppe 2000, Tilley 1994 og Wrigglesworth 2000).

Vel så viktig som å diskutere hva landskap er og definere begrepet, er det viktig å diskutere hvordan vi ser på landskap i dag, og hvordan dette synet preger vår oppfatning av fortiden i landskapet. I det følgende vil jeg diskutere hvordan bilder, historier og symbolverdi knyttes til elementer i landskapet, og hvordan betydningen av ord som autentisk og ekte har røtter i forestillingen om naturen som en naturlig helhet.

3.2.1 INNSIKT OG UTSIKT – ET EVIG FORGJENGELIG LANDSKAP?

People who move in a physical environment- whether agricultural land or an asphalt jungle- give their surroundings a cultural form: ideas of beautiful and ugly, of useful and useless, of dramatic and monotonous, of open and closed. We can enjoy the secure feeling of home, or we can suffer claustrophobic panic. The landscape is also given a history, well-trodden paths of memories, myths, names, moods and smells. This often leads to a double exposure- we walk in the past and present simultaneously. (Löfgren 1989:183).

Studier av landskapets historie er ikke bare en beskrivelse av ulike dyrkingsteknikker, bosetningsmønstre, infrastruktur og annet som fysisk har formet landskapet. Det er like mye en studie av verdenssyn, tankesett, persepsjon og perspektiv (Löfgren 1989:184). I denne sammenhengen kan det være meningsfylt å snakke om naturlige landskap på grunnlag av menneskets opplevelse av landskapet. Her vil det være plass til en utømmelig mengde landskap som for eksempel eventyrlandskap, forhistoriske landskap, vikinglandskap og så videre. Denne typen landskap kan kalles kognitive landskap, og er en del av den subjektive geografi.

Med begrepet *intersubjektivitet*, søker geografen Michael Jones (1992) å forene det fysiske landskapet og den subjektive opplevelsen av landskap i et begrep. Menneskers oppfatning av det fysiske landskapet er formidlet gjennom samfunnet. I vekselvirkninger mellom den fysiske virkeligheten og den subjektive forestillingen om landskapet som mennesker

danner seg som samfunnsvesener, vil det kunne oppnåes ulike grader av enighet om denne virkeligheten. Representasjoner av landskap i form av bilder, malerier og tekst kan gi uttrykk for slike felles kulturspesifikke oppfatninger av landskap.

Landskapsoppfatning blir formet gjennom sosialisering og kulturell overføring innenfor ulike sosiale og kulturelle grupper. (Jones 1992: 3).

Jeg vil bruke begrepet landskap først og fremst som en representasjon av det vi opplever som naturlig og ekte, og som en generell betegnelse på våre fysiske omgivelser i betydningen det vi kan se, men ikke kan røre. Landskapet er interessant i forhold til Pilegrimsledens ambisjoner om å knytte sammen ulike naturlige og kulturelle elementer til en ”naturlig helhet”. Hvilken plass har kulturminner i denne helheten? Hvis vi aksepterer at persepsjon av landskapet er sosialt og kulturelt konstruert, så kan vi spørre hvordan det skjer og hvem/hva som påvirker våre opplevelser.

3.2.2 SOSIAL OG KULTURELL KONSTRUERT FORSTÅELSE AV LANDSKAP

Vi kan derfor ikke garantere at dagens vandrer vil gå på nøyaktig de samme veifar som pilegrimene fulgte i middelalderen. Men landskapet er i hovedsak som den gang, med de samme fjellene å orientere seg etter, vide jordbruksbygder, trange daler og åpne fjellvidder. (Kollandsrud 1997:fordord av DN og Riksantikvaren).

Landskapet er en viktig del av det å gå Pilegrimsleden, og bildet av det evige landskapet er vektlagt i informasjonsmateriell. Landskapet blir her gitt en rolle som ”sannhetsvitne” som bekrefter at Pilegrimsleden er ekte (se sitat ovenfor).

Våre forestillinger om hva som er et vakkert landskap, er i stor grad påvirket av kunst og skjønnlitteratur. Følelser knyttet til rom viser seg å være vanskelig å uttrykke verbalt, mens for eksempel ulike kunstuttrykk evner å fremstille subtile og komplekse forhold til rom (Tuan 1977:6). Gjennom kunsten dokumenteres opplevelser (positive og negative). Samtidig som kunsten skaper bilder, bidrar kunsten til å holde opplevelsene ved like gjennom dokumentasjon (Jones 1992:4).

Geografen Karoline Daugstad (1995) er opptatt av hvordan verdier knyttet til landskap er skapt i en kulturell og historisk betinget virkelighet. Selv om vi mener vi ser de samme

tingene, vil vår tolkning av hva vi ser danne et ”verdikart” for både forskningens, forvaltningens og menigmanns forhold til omgivelsene. Daugstad viser at synet på seterlandskapet et produkt av nasjonalromantiske idealer og en representasjon av de deler av natur og kultur som ble løftet frem i denne perioden. Idealfremstillinger av landskap er det i dag gjerne turistnæring som profiterer seg på. Turistnæringen ”selger” opplevelser ved hjelp av landskapsbilder, og bidrar på denne måten med å vedlikeholde et konstant bilde av landskapet. Ved at disse bildene blir allment kjente og godtatte representasjoner for ulike fellesskap, får de etter hvert ofte en symbolverdi. Betydningsinnhold knyttet til landskapet blir styrt av noen med interesser i området, blant annet kommersielle eller nasjonale interesser. Et eksempel som Daugstad bruker, er forestillingen om Kristin Lavransdatters landskap.

Bokverket om Kristin [Lavransdatter] er en kulturarv som holdes ved like i dag. Hver sommer i juli er det ”Kristindagene” i Sel kommune i Nord-Gudbrandsdalen hvor setrene på Høvringen hører til. Et innslag i dette arrangementet er ei vandring ”i Kristins rike” til setergrenda Høvringen og tilliggende fjellområder. Dette er et eksempel på bevisst gjenskaping eller et vedlikehold av en kulturelt skapt landskapsoppfatning, dog krydret med kommersielle interesser. (Daugstad 1995:6).

Figur 12: Jørundgard, slik den er fremstilt på hjemmesidene til Jørundgard
Middelaldersenter:
”Denne vakre middelaldergården ble oppført til innspillingen av filmen *Kransen* i 1994, bygget på Sigrid Undsets roman om *Kristin Lavransdatter*” (Jørundgsrd@).

Aktivitet og posisjon har betydning for hvordan en oppfatter landskapet. Det ideelle bildet av det åpne seterlandskapet er for eksempel skapt av *besøkende* på setra. Disse var gjerne tidlige utøvere av friluftsliv og fjellvandring som kunne sitte å nyte utsikten, og som var i posisjon til å formidle dette videre via reisebeskrivelser og malerier. Budeienes historier ville trolig handlet mer om slit og farer i fjellet, men kanskje også om samhold med andre budeier og om forholdet til husdyrene. Også i dag er synet på landskapet betinget aktivitet

og posisjonering, dette er spesielt tydelig i forvaltningen, der forskjellige sektorer har ulike syn og vurderinger av hva som er viktige og verdifulle elementer i et landskap. (Daugstad og Jones 1994).

Vandrerne langs Pilegrimsleden blir i informasjonsmaterieell forespeilet et møte med middelalderens landskap, og en opplevelse lik middelalderens pilegrim. Keller (1996) peker på flere punkt som viser hvordan en slik fremstilling kan sees på som et resultat av moderne fortidsproduksjon og romantisering av fortiden. Middelalderens mennesker hadde nok et helt annet syn på landskapet enn dagens vandrer. Den klare delingen av trygg innmark/utrygg utmark i middelalderen, tyder på at områder som var mer utilgjengelige for folk, som fjell og vidde, ble sett på som utrygt og dermed også stygt (Solli 2002:23, Daugstad 2000). Dette synet på landskapet er i sterk motsetning til vandrerne i dag, som nok føler at naturens ro og skjønnhet nettopp møter dem i "uberørte" landskap, langt fra folk. Er dette noe som dagens vandrer reflekterer over mens de er på tur? At det fysiske landskapet ligner, mens det mentale landskapet er svært forskjellig?

Synet på landskapet i et historisk og kulturelt perspektiv er også knyttet til kjønnede oppfatninger. Eksempel fra pionerene i den Nord-amerikanske Vesten viser at den mannlige fortelleren beretter om landskapet som noe som skulle temmes og overvinnnes (Monk 1986 i Jones 1992:5). Herredømme over landskapet/natur ble nært forbundet med herredømme over kvinner. Man erobret *jomfruelig* mark og man skulle bli *herre* over ødemarken. Forestillingen om det objektive blikket knyttes til en mannlig subjektposisjon, som grunnlag for vitenskapelige observasjoner (Birkeland 2002a). Posisjonering av ulike kjønn former fremstillingen av landskap på linje med andre tilskrevne sosiale og kulturelle størrelser som klasse, økonomi, nasjonalitet. Eksempler på arbeider som tar for seg landskapssyn i et historisk og kulturelt perspektiv er Bender 1993, Jones 1992, Löfgren 1989 og Schama 1996.

3.3 NATUR OG KULTUR

Det fysiske landskapet består av elementer der de fleste av strukturene kan spores tilbake til naturen. Med vårt erfaringsgrunnlag og kunnskap er det ikke vanskelig å vite at trehus er lagd av tre som vokser i skogen, og at betong er knust stein, leire og sand. Vi ser alltid ting som noe. Likevel er ting som er natur og ting som ikke er natur, ikke alltid sammenfallende

med skillet mellom det menneskeskapte og det naturskapte. For eksempel er en stein en stein og et tre et tre. En hammer som er stein pluss tre, er dermed betinget det menneskelige blikk for å fremtre som noe mer enn natur (Greve 1999b:70-71). Dette er en relevant problemstilling for arkeologer som studerer gjenstander og materiell kultur, som for menigmann ofte kan fremstå som natur. Det kreves for eksempel ofte spesialisert kunnskap, ervervet fra erfaring, for å se en gravhaug, fossile åkerspor eller en bergartsøks som noe knyttet til tidligere menneskers liv i landskapet.

Vårt forhold til tingene er sjelden begrenset til hva det er, men like mye til hva den brukes til, og hvordan den kan relateres til vårt liv på stedet og til vår kropp gjennom aktivitet eller handling. Som vandrer betyr for eksempel godt fottøy, eller mangel på dette, forskjellen på en god eller dårlig opplevelse. Veiens beskaffenhet vil også ha betydning for hvordan det kjennes å gå i landskapet, er veien for bratt eller for hard vil det kanskje ha betydning for sinnstemningen og den måten vi opplever landskapet. Veien fører oss gjennom landskapet som en forteller i en historie og legger stadig til nye element til historien.

3.3.1 MYTISKE LANDSKAP, FORTELLINGER, SPRÅK OG HISTORIER

Language is better suited to the narration of events than to the depiction of simultaneous spatial relations. (Tuan 1977:77).

Språket er knyttet til stedet gjennom fortellingen om hendelsene (Tuan 1977: 77). Som stedets betydning er knyttet til hendelser, vil landskapet danne konteksten for historien om hendelsene (Crang og Thrift 2000:6). Selv om landskap er noe vi kan se, så er mening knyttet til landskapet usynlig. Mening og verdi formidles gjennom bilder, og gjennom historier om landskapet og menneskers forhold til landskapet.

Stedet er nødvendig for å få mening i fortellingen, samtidig som fortellingen blir en tolkning av landskapet. (Eriksen 1997:79).

En vanlig vestlig oppfatning er at hendelsene i en fortelling bør ha en forbindelse til hverandre bygd opp etter et logisk mønster (Johansen 1988). Når historier fortelles i landskapet, har ofte tiden som strukturerende element underordnet betydning i forholdet til romlige angivelser. Tiden i landskapet er knyttet til bevegelsen og menneskets erfaring av denne bevegelsen (Ingold 1993:154). Fokusering på de visuelle kvalitetene ved landskapet

har dekket til betydning knyttet til det ”underjordiske” og de ikke-synlige kvalitetene ved et landskap, vokst frem gjennom menneskers engasjement i verden gjennom mytiske fortellinger.

Landscapes are created by people- through their experience and engagement with the world around them. [...] In Contemporary western societies they involve only the surface of the land; in other parts of the world or in pre-modern Europe, what lies above the surface, or below, may be as or more important. (Bender 1993:1).

Språk og rom har det til felles at de ikke tilhører bestemte mennesker eller steder, men virker mellom steder og mennesker. Diversiteten i språket muliggjør utvikling (Crang og Thrift 2000:6). Språket er også relasjonelt i den betydningen at utsagn er knyttet til både tid og sted. Dette er en av grunnideene for utøvelse av kildekritikk blant for eksempel historikere og arkeologer.

3.4 HVA GJØR EN ARKEOLOG I LANDSKAPET?

En arkeolog legger merke til ting. På samme måte som mennesker er oppmerksomme i møtet med verden og leter etter måter å se ting som noe, forsøker arkeologen faglig å finne nye forbindelser og synsvinkler som gir mening. Arkeologen Julian Thomas foreslår på den måten å se profesjonell arkeologi som en videreutvikling av den grunnleggende menneskelige egenskapen det er å legge merke til ting i verden rundt oss (1996a:Kap 3). Arkeologer er profesjonelle omverdenfortolkere!

For both the archaeologist and the native dweller, the landscape tells- or rather is- a story. (Ingold 1993:152).

Å forholde seg til sted betyr i stor grad å forholde seg til levde liv i landskapet, enten det er ens eget, eller andres. Ved å utvikle en omverdenømfintlighet kan man øve seg til å reflektere over ulike måter å forholde seg til omgivelsene (Tuan 1974). I en faglig sammenheng vil refleksjon bety å stille nye spørsmål, og å være kritisk til det bestående, i betydningen det vi tar for gitt. Menneskeperspektivet i forholdet til omgivelsene blir spesielt tydelig når vi tenker på hvordan arkeologer mener de kan vite noe om fortidens mennesker. Svaret er selvfølgelig, men lite problematisert – vi mener vi kan vite noe om fortidens mennesker nettopp fordi de var mennesker, og fordi alle mennesker, også i fortiden, hadde en kropp og forholdt seg til en omverden.

: as human beings, we know from our existential experience that the world “shows up” to us in a particular way, but we have no real way of knowing what meaning the world has for chimpanzees (our closest relatives) let alone for whales, snakes or ants. This epistemological difference, however, is a significant one, which has deep relevance to archaeological methodology: since we are ourselves human beings, it surely doesn’t make sense to study humans as though they were whales, snakes or ants, whose behaviour we can observe only from the outside. Our own experience of being-in-the-world is relevant to our interpretation of past human behaviour in a way that is not relevant to our interpretation of, for example, the behaviour of dinosaurs. (Patton 1996: 34).

Jeg oppfatter at dette også er perspektiver som ligger til grunn for en levendegjøring av fortiden, der publikum inviteres til å leve seg inn i andre menneskers liv, fordi de er mennesker. Dette er et problem som innen arkeologifaget har blitt grundig diskutert. Med viten om at kulturen i fortiden var forskjellig fra vår egen, kan vi med sikkerhet si at fortidens mennesker forstod og opplevde sine omgivelser på en annen måte enn det vi gjør i dag (Solli 2002:38-39). Thomas (2001:180-181) påpeker på samme grunnlag at fortidens mening er utilgjengelig for oss, men at vi i dag kan plassere oss i materielle omgivelser som inngikk i en meningsfull verden i fortiden. Omgang med materielle spor fra fortiden gir oss ikke en fortidsopplevelse, men en kroppslig tilstedeværelse og interaksjon med omgivelsene vil kunne danne basis for en forståelse av hvor forskjellig fortiden kan ha vært. Det er så nært vi kan komme.

We have an insider’s view of human facts, a claim we cannot make with regard to other kinds of facts. (Tuan 1977:5).

3.5 OPPSUMMERING STED OG LANDSKAP

I analysen av Pilegrimsleden vil jeg benytte stedet som et redskap for å synliggjøre sammenhenger mellom personlig erfaring og kulturell påvirkning. Med dette tar jeg høyde for at vår opplevelse av steder og landskap ikke er gitt, men kan sees på som kulturelt formete oppfatninger (Löfgren 1989, Urry 1995:2). Et slikt perspektiv muliggjør en diskusjon omkring hvordan vandrernes erfaringer og opplevelser langs Pilegrimsleden blir formet i en samfunnsmessig og kulturell kontekst. Hvordan skapes bilder og representasjoner av omverdenen, og hvordan er vandreren selv med på å gjenskape og reproducere disse?

Sted binder natur og kultur sammen, og kan på denne måten sies å gi naturen en menneskelig dimensjon. (Antonsen 2001:43).

Det er viktig å presisere i denne sammenhengen at både sted, landskap og natur er begreper som alle kan forstås på ulike nivå. På et plan er "natur" en begripelig størrelse, noe konkret fysisk og biotisk. På et annet plan er natur en metafor eller en metafysisk størrelse, og betegner hva vi opplever som naturlig (Bjerkli 1999:79).

I dette kapitlet har jeg redegjort for begrepene sted og landskap, som et fundament for forståelse av hvordan mennesker *møter* og *er* i verden. Det fenomenologiske grunnlaget legger til rette for at sted og landskap kan betraktes som noe som blir erfart, fremfor objektiv, fysisk virkelighet. Mennesker forholder seg alltid til sted, men mening knyttet til steder er ikke konstant. Et stedsperspektiv utfordrer derfor en objektfokusert tilnærming til kulturminner, der utvalgte objekter eller landskap representerer tilsynelatende evige og uforanderlige verdier. Menneskene som erfarer og forholder seg til sted er ikke ensartede og like. I det neste kapitlet skal jeg blant annet diskutere *hvem* som går Pilegrimsleden, i betydningen reisende og turister, og komme med noen betraktninger om hvordan kulturminner blir tilrettelagt for å skape opplevelser på stedet.

4 KULTURMINNER, FORMIDLING OG OPPLEVELSE

4.1 INNLEDNING

Museer og andre formidlere av forhistorie og kulturminner må i stadig større grad forholde seg til et publikum som forventer ”en opplevelse utenom det vanlige”. I den vestlige verden snakkes det om en voksende opplevelsesøkonomi, der det nettopp er genuine opplevelser som etterspørres, selges og konsumeres (O’Dell 2002). Som vist i kapittel 3 er ikke persepsjon en universell størrelse. For eksempel vil synet, lukten og følelsen av å være ved havet virke slående på en person som har vokst opp i innlandet, men ikke oppleves som spesielt for en person som bor ved havet. Dette eksemplet illustrerer et typisk trekk ved opplevelser generelt: de fremheves ofte av kontraster. Dette kan sees som en viktig kvalitet ved opplevelser knyttet til et forhistorisk landskap. Fortiden kan sies å representere en annerledes verden, og kan tjene som et sted vi kan se oss selv fra. Bjerck (1992: 30) skriver, i en populærvitenskapelig artikkel, om det å være menneske i dag og for lenge siden:

Gjennom å tenke oss inn i fortiden får vi et perspektiv på vår egen tid og vårt eget liv. Sett litt på avstand kan det kanskje være lettere å få oversikt over en hektisk hverdag – kanskje har vi det ikke så ille likevel.

Forestillingen om naturen som noe annet enn oss selv kan i mange tilfeller fungere som et speil, der kvaliteter ved vår industrialiserte og moderniserte hverdag tydeliggjøres. Kulturminner i landskapet representerer noe annet enn vår tid og vårt liv. Kan dette bety at kulturminner i landskapet oppleves som naturlige? Hvordan kan begrep som naturlig og autentisk forstås i sammenheng med kulturminner i landskapet?

4.2 KULTURMINNER, VERN OG VERDI

Å ha en formening om hva som er kulturminner eller ikke, forutsetter en sosialt betinget verdioppfatning – åpen eller skjult – som definerer verdi (Myklebust 2003:10). Denne oppgaven har den offentlige kulturminneforvaltningen på vegne av samfunnet (om kulturminneforvaltningen se NOU nr. 1 2002, Hygen 1999, Trøim 1992, Pilskog 2000). I tillegg er det et generelt ansvar som berører alle som er i kontakt med kulturminner og

kulturmiljøer (NOU nr.1 2002:26). Det bredt anlagte ansvarsfeltet kan sees som et resultat av forskning som viser at kunnskap om og kjennskap til kulturminner, er en viktig forutsetning for et godt vern (Bertelsen et al. 1999, Burstrøm 1993, Krogh 1999, Pramli 1999, Solli 1996). Disse arbeidene viser at en spesifisering av kulturminnenes meningsinnhold i mange tilfeller reduserer grunnlaget for lokalt engasjement. Dette fordi de nære og hverdagslige historiene, da må vike i møtet med de store historiene som i større grad er fundert på ekspertkunnskap og kildekritikk. På denne måten mister lokalsamfunnet eller enkeltpersoner alternativer til identifikasjon og meningstilskrivelse, noe som kan svekke kulturminnenes verdi (Nilsen 2003a, Solli 1996). Dette berører spesielt faste kulturminner som finnes der folk bor og ferdes, og som får mening i kraft av tilstedeværelsen i folks hverdagsliv. Ved å studere tilreisendes forhold til Pilegrimsleden har jeg valgt å se bort fra betydningen av stedstilknytning i forhold til kulturminner på stedet (Kap 3.1.2). Med lokal mener jeg her, de som bor i nærheten av kulturminnene.

Det har foregått en forskyving av begrunnelsen for vern av kulturminner. Tidligere ble historiske kunnskapsverdier ansett som de viktigste. I dag fremheves verdier som knyttes til opplevelse, og til et følelsesmessig forhold til kulturminnene (Dahl 2003:46). Lidén har listet opp 11 verdier knyttet til kulturminner (1991:102). Her står identitetsverdi på toppen av lista. Begrepet knyttes til kulturminnets evne til å skape en følelse av samhørighet, mellom en gruppe mennesker og et bestemt sted. Lidén har altså tatt utgangspunkt i at et kulturminne kan være stedsskapende, og at dette er en viktig egenskap ved kulturminnet. Den postmoderne debatten om meningsproduksjon har som utgangspunkt at mening skapes ved fortolkning. Det meningsinnhold vi er i stand til å tillegge et kulturminne er altså ikke avhengig av den betydning det hadde for dem som skapte det, men er et resultat av nåtidens fortolkning (Lidén 1991:103).

Tradisjonelt er det museer tilknyttet universitetene som har formidlet kunnskap om arkeologiske kulturminner. De har fremstått som kunnskapens templer i monumentale bygninger geografisk plassert i samfunnets maktsentra (Oslo, Bergen, Trondheim, Tromsø og Stavanger). Kultur og natur blir her tatt ut av "sin verden" som innbyrdes avhengige, for så å bli skilt og objektifisert som enkeltelementer. Felles for disse museene er at de er faglig spesialiserte, og basert på en sentralisert innsamling av gjenstander fra forskjellige

tidsepoker, miljøer og områder. De utvalgte gjenstandene betraktes som bærere av evige og universelle verdier (Maure 1988:16).

De siste 35-åra har det foregått en utvikling innen museumsverdenen hvor de store museene har blitt større. Samtidig har det over hele verden vært en eksplosiv vekst i antall små museer (Vestheim 1994). Mange av de nye museene kalles, ved en samlebetegnelse, økomuseer, og knyttes til et generelt behov for historisitet og stedsfølelse. Økomuseet har fått sitt navn fordi det økologiske perspektivet er viktig. Videre begrunnes denne utviklingen med et behov for å kjenne og forstå det stedet menneskene bor og arbeider på. Det fremheves at bare ved en helhetlig forståelse kan menneskene ta stilling til de prosessene som har påvirket stedet, og menneskene der (NOU nr.7 1996:36).

Det er ikke bare økomuseer som henviser til røtter og tilhørighet i formidlingen av et områdes historie. Lofotr, vikingmuseet på Borg og museet i Erkebispegården er eksempler på større museer som byr på autentiske omgivelser og stedsfølelse. Her tilbys kunnskap, nærhet til fortiden og atmosfære. Samlet skal disse elementene forme gode opplevelser og minner for den besøkende. Økomuseet henvender seg primært til lokalsamfunnet, mens de større museene søker en bredere målgruppe. De større museene ønsker å få besøk av mennesker som kan samles under betegnelsen turister. Hva kjennetegner en turist? Er de som vandrer Pilegrimsleden turister? Er det noen motsetning mellom det å være pilegrim, og det å være turist?

4.3 TURISME

Turister er en generell betegnelse på mennesker som reiser hjemmefra for å oppleve andre steder i ferien. En utbredt trend er at turister søker opplevelser fremfor hvile i ferien. Denne endringen kan settes i sammenheng med en overgang fra fysisk slitsomt arbeid til mentalt belastende arbeid (Jacobsen og Viken 2002:14). Opplevelsene som søkes er mangeartede, og selv om turisten i mange sammenhenger blir karakterisert som overflatisk, kan det også sies at turister ofte er svært engasjerte (Viken 2002: 82).

Attraksjoner kan sies å være elementer i landskapet som tiltrekker seg besøkende, og kan ”..til dels betegnes som et fortettet uttrykk for hva turister er på leting etter.” (Dypedal 1999:153). Attraksjoner kan ofte være kulturminner (Pettersen 2003). Disse er ikke

nødvendigvis inntektsbringende, men har ofte positive ringvirkninger for næringslivet rundt attraksjonen. Turister, som andre folk, trenger mat og hvile, og gjerne et lite minne til å ta med hjem. Det er imidlertid viktig å påpeke at attraksjoner bare eksisterer i samspill med turister. Dette innebærer at attraksjonseffekten ikke er en iboende egenskap ved kulturminnet, men en mulig ressurs (Vaagland og Vorkinn 1997:22). I forbindelse med Pilegrimsleden, kan selve bevegelsen eller reisen sees som en attraksjon i seg selv, fordi målet for dagens vandrere ikke først og fremst er å komme frem til Nidarosdomen, men å være underveis.

Forskning på turisme og reiseliv er et fagfelt som har utviklet seg fra å utføre enkle brukerundersøkelser på grunnlag av økonomi til nytte for turistnæringen, til å analysere de kulturelle og sosiale aspektene ved fenomenet turisme. Med et voksende kritisk blikk og ved dekonstruksjon av næringen, fikk turistforskningen på 1980-tallet en sentral plass i det voksende tverrfaglige feltet kulturstudier. Begrepet turist blir i mange sammenhenger brukt som et skjellsord på en stereotyp konsument av visuelle attraksjoner.

Tourists become all eyes, no bodies (and sometimes no brain). (Löfgren 1994:102).

Jeg vil i det følgende fremme en mer nyansert fremstilling av turisten, inspirert av etnologen Orvar Löfgren sine betraktninger omkring turisme (1990, 1994, 1996). Löfgren peker på at forskningen, i sin iver etter å dekonstruere ”jakten på det autentiske”, har tatt på seg rollen som kulturpoliti. Myten om turisten som flokkdyr, som godtroende lar seg lede rundt uten mål og mening, blir ofte ukritisk brukt. Forskningen går her i fella og lager en arketyp, en generalisert og endimensjonal fremstilling av et bredt sammensatt fenomen og begrep. Resultatet blir at forskningen ikke makter å presentere mangfoldet, og at fremstillingene underkommuniserer de ulike måtene å være turist på.

Löfgren er interessert i turisten som kulturfenomen, og turistnæringen som en verden med egne tradisjoner, ritualer og rutiner. Ideen om reisen som personlighetsutviklende er gammel, men måten den utføres på, og målene som driver den, endrer seg stadig. Turisme og reising sett i lys av stadig skiftende trender tydeliggjør kulturuttrykket, der det samme reisemålet stadig blir ladet med ny mening, eller blir meningsløst for andre generasjoner av turister (Löfgren 1990:12). Löfgren fremhever at denne evnen til å transformere mening og

status knyttet til reisemål, vitner om en fleksibilitet og kreativitet som ikke er koherent med den tradisjonelle ensidige fremstillingen av turisten.

Et annet viktig poeng i Löfgrens argumentasjon er måten han fremhever reisen som en sosial bevegelse (1994:124). Reisen blir ikke meningsfull i kraft av den geografiske forflytningen, men i kraft av forflytningen til et annet sosialt rom. På en ny arena med andre sosiale spilleregler, har vi mulighet til å prøve ut andre sider ved oss selv, og eksperimentere med vår identitet og våre behov (Löfgren 1990:48). På tur må man ofte samhandle med fremmede mennesker, man må ta hensyn og finne sin plass i et komplekst og omskiftelig sosialt landskap (Löfgren 1994). I den mer tradisjonelle turistforskningen har det sosiale aspektet blitt tilkjent status som den ukjente variabelen, det som har gjort det vanskelig å måle den gode ferieopplevelsen, i forhold til hvilken vare og service som har blitt levert og konsumert (Urry 1995:131).

This is partly because many of these [tourist] services involve the production and consumption of a particular social experience which cannot be reduced to, say, the details of a restaurant menu. (Urry 1995:131).

Det er altså ikke bare omgivelsene som endrer seg når vi reiser. Vår innstilling til verden rundt oss endres, og muliggjør dermed andre opplevelser og erfaringer.

4.3.1 TURISTEN SOM METAFOR OG SYMBOL

Analyser av kultur benytter seg i stor grad av metaforer fordi de gjør det mulig å formidle kompleksitet i representasjon og mening. En metafor er konsis fordi den sier mye på få ord, som man ellers kanskje ikke kunne sagt i det hele tatt. Samtidig er metaforer flertydige, og har flere nivå av assosiasjoner og mening (Chaney 2002:194). Begrepet turist kan i seg selv bli brukt som en metafor for en karakteristisk måte å være-i verden-på. Når vi for eksempel snakker om å være turist i egen by, handler det om å ta på seg turistens briller i hverdagslige omgivelser. Målet med dette er å åpne opp for nye erfaringer og opplevelser på et sted man allerede kjenner godt.

Sosiologen John Urry (1990) er opptatt av at turister er mer sensitive for visuelle elementer på tur, enn de er i hverdagen. Urry bruker metaforen ”gaze” når han omtaler turistenes visuelle forbruk av omgivelsene. Dette uttrykket er vanskelig å oversette til norsk, men det

kan forstås som å ha et ”langt blikk” eller å se noe fra avstand. Ved å bruke dette begrepet bygger Urry opp under mytene om turisten som overflatisk og visuelt kontrollerende. Ved å ha et fastlåst bilde av omgivelsene, fremstilles turisten som lite fleksibel, og ubevegelig.

Geografen David Chaney (2002) er ikke uenig i at visuelle elementer er viktige for å danne seg et inntrykk av nye steder, og at det er det visuelle som først møter oss ved et ukjent sted. Han foreslår imidlertid å bruke begrepet ”*glance*” i betydningen ”legge merke til” og ”få øye på”, fremfor *gaze*. Denne forståelsen av å se vektlegger et mer intimt og lokalt perspektiv. Det er interaktivt i betydningen av ”å veksle blikk”, og refleksivt fordi det åpnes opp for muligheten til å legge merke til flere ting samtidig (Chaney 2002:199). Blikkontakt (*glancing*) forstås her som en prosess der omgivelsene tillates å være ufullstendige. Med dette menes at kulturelle særtrekk og objekter er åpne for nyfortolkninger, og en forståelse for at turistene selv produserer mening, og bidrar til å forme nye måter for engasjement og deltagelse (Chaney 2002:200).

Turisme får i økende grad tegn og symbolverdi, i den forstand at reisen blir et middel for å bygge opp en persons karakter og kvaliteter. Med økende velstand mister produkter og varer mye av sin symbolverdi, og blir mindre egnet som distinksjonsmiddel. I turismesammenheng blir erfaringer i seg selv viktige ”symbolske produkter” (Vaagland og Vorkinn 1997:27-28). Dette innebærer at måten mennesker forholder seg til aktiviteter og opplevelser, kan fortelle noe om kulturelle preferanser, livsstil og tilhørighet.

Når jeg bruker begrepet turisme i forbindelse med Pilegrimsleden er det på grunnlag av en forståelse av at turistreisen vektlegger opplevelser og aktivitet. Dette i motsetning til ferierende, som først og fremst søker hvile og avslapning. Det er ikke nødvendigvis et tydelig skille mellom det å være turist og det å være pilegrim, da turisme av enkelte blir omtalt som ”sivil religion” (Bellah 1970 i Jakobsen og Viken 2002:12), og pilegrimer enkelte steder blir omtalt som de første turister (Hudson 1987:146). Det er fellestrekk mellom en turistreise og en pilegrimsreise. Både en turist og en pilegrim er ute etter å oppdage ”nytt land” eller ”et annet sted”. Dette stedet er ikke bare knyttet til et ytre sted, landskap eller natur, men også til et indre sted, i en subjektiv geografi (Birkeland 2002b:3). Både pilegrimer og turister søker gjennom reisen å forandre eller fornye sitt syn på verden.

Synet på turisten som engasjert, foranderlig og i bevegelse, åpner opp for å betrakte turisme som lek for voksne (Viken 2002:90-91, 2003). Med denne metaforen i bakhodet er det lett å se for seg rendyrkede lekeplasser som Disney World, en temapark som besøkende først og fremst drar til for å bli underholdt (Viken 2002: 61). Disse parkene finnes selvfølgelig også, men i forbindelse med Pilegrimsleden kan forestillingen om det lekende mennesket (*homo ludens*) belyse opplevelser og mening knyttet til vandringen. Lek med fortidsroller kan ifølge (Brown 1996, i Jacobsen og Vikan 2002:17) bidra til at turister utvikler kompetanse som reflekterende mennesker og dermed økt selvinnsikt. Med dette menes at leken har andre betydninger enn å gi innhold til en hverdag som går ut på å tjene penger og skaffe mat. I utsagn som ”læring gjennom lek” poengteres det at prosessen å lære og reflektere er viktig for mange, og at opplevelser knyttet til denne prosessen har en verdi i seg selv. I forbindelse med rekonstruksjoner og levendegjøring av historiske steder kan en oppfatning av det lekende mennesket være relevant for å forstå begreper som ekthet og autentisitet. Mulighetene for å delta og ”å leve seg inn i” et annet miljø, ansees som viktigere enn at noe skal være autentisk i en streng faglig forståelse av begrepet (Chaney 2002, Petersson 2003:359).

4.3.2 TURISTEN OG STEDET

Som alle mennesker, så er også turisten til enhver tid på et sted. Turister reiser ikke til en breddegrad eller en lokalitet, men til et mylder av inntrykk på et nytt *sted*. Turisme er en aktivitet som dannes i prosessen. Som vist i kap. 3 er kroppen viktig for hva vi forstår med å *være tilstede*. Fenomenologisk tenkning legger grunnlaget for at våre omgivelser blir fylt med mening i kraft av våre praksiser og vårt kroppslige engasjement i verden. Turisme kan forstås som en av disse menneskelige praksiser, satt sammen av mange hverdagslige praksiser, som tale, bevegelse, sosiale relasjoner, følelser, berøring og handling (Crouch 2002:207). For å oppleve Pilegrimsleden må man gå eller vandre, det er derfor nærliggende å anta at den kroppslige opplevelsen av vandringen som en reise, har betydning. Ikke uavhengig av, men i samspill med de fysiske omgivelsene.

Kroppsliggjøring må her forstås i relasjon til forestillinger, sosiale kontekster og den aktiviteten det er å finne mening i handling og rom. I relasjon til sted, blir turisten forstått som et helt menneske, med kropp og sinn. Turisten *her* er tett på, hun ser, føler, hører og snakker.

Vision is not sensed and made sense of separately from other senses but in interrelation and tension with them. (Crouch 2002:212).

4.4 KULTURARV, ERINDRING, MINNER OG ERFARING

Kulturminner har i de senere årene fått økt betydning som et viktig element innen reiselivet, spesielt i forhold til lokal reiselivsutvikling (Andresen 1999:45). På et globalt plan kan en endring i turistnæringen og måter å reise på, speiles i et vell av nye begrep. Som: økoturisme, alternativ turisme, kulturturisme, varsom turisme og naturturisme (Geijerstam 1998:16).

Kulturarv er et relativt nytt fenomen og knyttes til den økende tilretteleggingen av kulturminner for turister. Med kulturarv menes bygde strukturer eller opplevelse av disse, som har det primære mål å gi mennesker en økt forståelse av felles historie og historisk opprinnelse, i tråd med de behov mennesker har for det i dag (Wollan 2000: 121). Først og fremst kan denne trenden relateres til synet på kulturminner som ressurser for reiselivsnæringen. Ifølge geograf Gjermund Wollan (2000:120) utgjør kulturarv sett fra turistens ståsted, hovedmotivet for både interkontinental turisme og turisme i eget land. For å imøtekomme denne etterspørselen foregår det en stadig utvikling og tilrettelegging av kulturarvsressurser. Menneskenes behov har i så måte beveget seg i retning av et ønske om å forstå hverdagsmenneskets nære, kjente fortid (Wollan 1997:13). Denne bevegelsen av interessen fra ”det fremmede” til ”det nære” kan sees på som en tendens i forlengelsen av interessen for sted, der det lokale og nære blir anerkjent som viktig.

Utrykket ”den sosiale minneproduksjonen” inkluderer alle de måter å bygge opp en forståelse av fortiden på som finnes i vårt samfunn. Disse har ikke nødvendigvis en skriftlig eller litterær form, like lite som de er i samsvar med akademiske kriterier for faglighet eller troverdighet (Selberg 2002:19). Historie, blir med andre ord, oppfattet som det som finnes i bøkene, på museene og i arkivene. Minnene er langt mer private, personlige og subjektive, og dermed upålitelige. Minner kan sees på som en aktualisering av historien i samtiden, og diskusjoner om sant og usant, ekte og uekte blir irrelevante i etnologiske og folkløristiske studier av hvordan fortiden fortelles, fortolkes og iscenesettes. Det som er viktig her, er hvilken betydning forestillingene og erfaringene har for det enkelte menneske og samfunnet generelt (Selberg 2002). Denne diskusjonen er av stor

betydning for arkeologer, som jo i høy grad er opptatt av hva som er sant og usant, og ekte og uekte, og som i kraft av sin vitenskapelige ekspertise bestemmer hvilke historier det er faglig forsvarlig å bruke i formidlingsøyemed.

Når arkeologer og andre formidlere av kulturminner ukritisk bruker begreper som ”opplev fortiden” og ”historisk sus” understøtter de en sosial minneproduksjon som en del av en ideologisk eller politisk maktkamp, uttalt som *minnespolitikk*, enten det skjer på et lokalt eller på et nasjonalt plan (Eriksen et al. 2002). Opplevelsene av hendelsene er individuelle og konkrete, fordi de er forankret i individet og i individets kropp, men de er også symbolske og dermed intersubjektive (Selberg 2002:22). Både fellesskap og individuell identitet mobiliseres gjennom utvalgte minner. Dette er en prosess vi verken kan, eller vil stoppe, fordi det dreier seg om mening knyttet til kulturminner. Mening som kulturminnene er bundet av for å bestå. Det som savnes i denne sammenhengen er en etisk diskusjon omkring hvis fortid som skal aktualiseres, og godkjennes av eksperter (Skandfer 2003). Denne problemstillingen er aktuell i enhver fremstilling av fortiden, men blir spesielt tydelig der kulturminner blir formidlet ”in situ”, i landskapet eller med andre ord der de hører hjemme. Det kan se ut som om de ansvarlige i visse tilfeller tenker at ”vi utøver ikke makt, vi viser bare kulturminnene der de er”. Selv om kulturminnet står fast, så er ikke symbolverdi og makt stillestående.

Det å reise et monument betyr å fastslå en mening, en tolkning på den mest konkret tenkelige måte. (Eriksen 1999:95).

Ved å fremheve spesielle kulturminner på et sted, aktualiseres forhistorien på stedet, og i motsetning til når man leser om historien, blir historien fanget på stedet. Man argumenterer ikke mot et sted på samme måte som mot det som er skrevet (Selberg 2002:22). Stedet har blitt foreslått som en møteplass for ulike fortidsforståelser og forankringer nettopp fordi det *her* ikke er påkrevd med en lineær utviklingshistorie eller et makthierarki for at kulturminnene skal kunne fattes. Linken som fremheves er at vi er alle *her nå*, før var det annerledes *her* (Skandfer 2003).

4.4.1 HISTORIEN SOM EN PERSONLIG ERFARING

En folkløstisk undersøkelse av deltagere i historiske feiringer (spel, festivaler og lignende), viser at den enkelte deltager gjerne tilegner seg historien som noe de selv har gjort og erfart (Lunde 2002). Den historiske fortellingen blir på denne måten opplevd som en personlig erfaring, like mye som historisk kunnskap (Eriksen 1997, 1999, Lunde 2002) Lunde finner at i et kulturhistorisk perspektiv kan historiske feiringer, deriblant det å sette opp historiske spel, sees på som en kulturell kode i form av en spesifikk og innholdsmessig kjent måte å gi betydning til et sted (Lunde 2002:93). Slike koder, eller overløale felt, som sosialantropolog Bjørn Bjerkli (1995:68) kaller det, skaper lokal tilknytning og samhörighet ut over det tradisjonelle lokalsamfunnet, og er tilsynelatende frikoblet fra tid og sted. Med slike kulturelle hjelpemidler kan et lokalsamfunn klare å mobilisere krefter til å arrangere et kulturarrangement med høy standard og med lokal eller regional forankring, samtidig som det har en nasjonal appell. Godt etablerte eksempler kan være Spelet på Stiklestad, Molde internasjonale jazzfestival og Festspillene i Nord Norge. Felles for disse arrangementene er at de inkluderer en viss grad av ekspertkunnskap i form av forvaltningsmodeller, eller ulike former for vitenskap som fremstår som universelle (det Giddens kaller abstrakte systemer). Dette resulterer i arrangementer med lokal forankring, men som henviser og henvender seg til en regional, nasjonal eller internasjonal identitet eller en gruppe. Et kulturarrangement kan på denne måten sees på som både lokalt og globalt forankret. Pilegrimsleden henvender seg til et internasjonalt publikum ved å henvise til en felleseuropeisk pilegrimstradisjon i middelalderen.

Lunde (2002) fremhever de rituelle aspektene ved historiske feiringer og festivaler i den forstand at alle som deltar, kjenner formen. Ved å utføre handlingene personifiseres historien og stedene. Dette er i samsvar med Smith (1998) sine betraktninger om hellige steder; det er ikke stedet i seg selv som er hellig, men det er de gjentagende hellige og ritualiserte handlingene på et sted som aktualiserer stedets posisjon. En kirke er for eksempel ikke hellig før den har blitt vigsllet. Hvis vi overfører denne tankegangen til Pilegrimsleden, så er det vandrerne selv som aktualiserer og stadig fornyer Pilegrimsledens betydning og verdi gjennom handlingen å vandre.

4.5 EN EKTE OPPLEVELSE?

Ekthet, nærhet og levendegjøring er begreper som knyttes til formidling av kulturminner på stedet. Arkeologer har sine oppfatninger av hva som er ekte og opprinnelig. Denne oppfatningen knyttes gjerne til objektets alder, opprinnelse og tilstand. Riksantikvaren bruker *autentisk* i betydningen av at noe er det det gir seg ut for å være (Riksantikvaren@).

En opplevelse er alltid autentisk, selv om opplevelsen kan tolkes på ulike måter (O'Dell 2002:33). Det er med andre ord ikke mulig å diskutere om en opplevelse er ekte eller ikke, bare om opplevelsen er god eller dårlig. På samme måte er det umulig å si om en ting er god eller dårlig i seg selv. Verdien kan bare bedømmes i forhold til hva den skal *brukes* til. En stein kan for eksempel være god å sitte på, men den kan også ligge i veien. Bedømmelsen av noe som ekte, kan både vitenskapsteoretisk og privat knyttes til troen på synet som objektivt (Birkeland 2002a). Det er sant – *jeg var der*.

Opplevelse av helhet kan knyttes til forståelsen av noe som ekte. Det er mulig å se ekthetsbegrepet som en kulturell kategori. Med referanser til Mary Douglas sitt begrep "matter out of place" (Douglas 1997), så kan en rokk oppleves som mer ekte på en gård enn i en blokkleilighet på Sinsen (Gystad 1999:74). Sosialantropolog Liv Gystad (1999) har studert kulturopplevelser på en gård i Trollheimen. Hun knytter opplevelsen av ekthet til et helhetlig inntrykk eller en helhetlig opplevelse, der kultur, natur, mennesker og handlinger "passer sammen", ut fra våre kulturelle preferanser om hva som passer sammen. Den ultimate helheten kan sies å være naturen selv, og derfor kan en si at ekthet forankres i forestillingen om naturen som ekte og hel (Gystad 1999:75). Denne forståelsen forsterkes av stadig mer detaljerte vitenskapelige undersøkelser som viser at alle ting i naturen henger sammen, og er del av et evig kretsløp av små og store prosesser. Autentisitet bør her forstås som kvaliteten på en prosess, heller enn kvaliteten på et objekt (Chaney 2002:203).

Jan af Geijerstam har skrevet en bok som heter "Miljön som minne- at göra historien levande i kulturlandskapet" (1998). Boka er en veiledning til ulike måter å formidle historie på stedet. All formidling av historie i et historisk miljø, blir omtalt som levendegjøring (Geijerstam 1998:7). Alle forutsetninger for meningsfull kommunikasjon mellom fortid og nåtid er ifølge Geijerstam tilstede i et historisk miljø, der både nåtid og

fortid finnes samtidig. Det handler om å gjøre tiden tydelig på stedet. Slik fremmes følelsen av kontakt og nærhet til historien som fortelles.

I sin avhandling om rekonstruksjoner i Norden har arkeologen Bodil Petersson (2003), med en merkelig følelse av å bli både bli henført og lurt, oppsøkt steder der historie blir formidlet i full skala. Rekonstruksjoner har den fordelen at de presenterer et omfangsrikt materiale i begripelig form (2003:25). Samtidig er rekonstruksjoner omdiskutert fordi tolkningene av fortiden må forenkles, og fordi rekonstruksjoner ofte gir seg ut for å være ekte. Et interessant funn i undersøkelsene er at rekonstruksjonene fungerer best når den besøkende må stoppe opp for å tenke og tvile på om fortiden virkelig kunne være slik den blir forestilt, og når usikkerheten i tolkningene åpent ble formidlet (2003:366). Sett i sammenheng med forestillingen om ”lekende menneske” (Homo Ludens, kap 4.3.1) får ønsket om autenticitet gjerne en underordnet betydning i forhold til ønsket om mulighet til innlevelse og opplevelse (Petersson 2003:359). Det lekende mennesket vil delta, bruke kroppen og gjenstander for å leve seg inn i situasjoner.

Authenticity is something produced, not salvaged. (Clifford 1988: 250).

Levendegjøring er ofte bra for vernet av et historisk sted fordi det gir økt oppmerksomhet, men det kan også innebære at det historiske innholdet gradvis endres. Autenticitet er et kjernesporsmål i arbeidet med levendegjøring, men det er ikke noe objektivt og uforanderlig (Geijerstam 1998:28). Autenticitet blir ofte sett på som et viktig kriterium når noe skal vernes eller formidles. Derfor er det til en viss grad paradoksalt at det er de som skal formidle som bestemmer hva som er formidlingsverdig på bakgrunn av hva som er autentisk.

4.6 OPPSUMMERING KULTURMINNER, FORMIDLING OG OPPLEVELSE

I dette kapitlet har jeg vist at kulturminner i økende grad blir knyttet til turistnæringen og reiseliv, både lokalt og internasjonalt, ved bruk av begrepet kulturarv. I denne prosessen blir kulturminner til ressurser og attraksjoner, som skal gi de besøkende en opplevelse, siden man antar at det først og fremst er opplevelser turister søker. All formidling av på et historisk sted kan omtales som levendegjøring, med det formål å fremme kontakt og

nærhet til historien som fortelles. En følelse av nærhet til fortiden er mulig fordi en bestemt tid på et sted, referer til hendelsen, *her* (kap.3.1.4).

Jeg har redegjort for et syn på turisten som åpen, fleksibel og kreativ, i motsetning til myten om turisten som endimensjonal. Som alle mennesker har også en turist en kropp, og selv om synet er viktig for å få et førsteinntrykk av omgivelsene, så brukes synet i kombinasjon med andre sanser. Turister og andre opplever og forstår utsagn, ting eller landskap i relasjon til forestillinger, tid og historier knyttet sammen av et felles språk, på et sted.

Opplevelser er alltid ekte. De er knyttet til den personlige erfaringen på stedet gjennom handlinger og hendelser. Mening knyttes til opplevelsene på stedet ved ulike former for identifikasjon som henviser til lokale, regionale eller internasjonale identiteter. Stedet er en møteplass (kap. 3), ikke bare for mennesker og ting, men også for ulike identiteter og tilhørigheter.

De foregående kapitlene er basert på tekststudier og teorier om hva turister, pilegrimer, kulturminner, landskap og steder er, og hvordan de virker sammen. I det neste kapittelet skal jeg ta dere med ut i den virkelige verden, og fortelle om mine erfaringer i møte med vei og vandrene langs Pilegrimsleden.

I motsetning til "historie" er kulturminner noe som i høyeste grad kan taes på og tråkkes på. (Klepp 1999:128).

5 FELTARBEID – MØTE MED VEI OG VANDRER

5.1 INNLEDNING

Arbeidet i felt ble utført i løpet av sommeren og høsten 2001. Målet med feltarbeidet var å samle inn informasjon om vandrernes forhold til kulturminner, landskap, natur og kultur langs Pilegrimsleden. Før jeg går inn på selve feltarbeidet vil jeg diskutere noen metodiske forutsetninger for å kunne skaffe til veie relevant informasjon om disse temaene. Jeg har i hovedsak benyttet kvalitative metoder i datainnsamlingen. Når det gjelder feltarbeidet vil jeg begynne med å fortelle om min vandring som student og deltagende observatør. Deretter følger en gjennomgang av det praktiske arbeidet med intervju og spørreskjema, som i hovedsak ble utført parallelt med vandringen. Egne erfaringer og informasjon om prosjekt pilegrimsleden (kap. 2) danner grunnlag for forståelse og fortolkning av det innsamlede materialet. Til slutt skal jeg presentere resultatene fra feltarbeidet samlet, kategorisert etter tema.

5.2 METODER - HVORDAN VITE NOE OM PILEGRIMSLEDEN

Kvalitative metoder er lite brukt i arkeologi. Det er derfor nødvendig å støtte seg til andre fag som har en lengre tradisjon i å bruke denne typen metoder (Dale et.al 1984, Fossåskaret et al. 1997, Holter og Kalleberg 1996). All samfunnsvitenskapelig metode handler om å konfrontere resultater av tankevirksomhet omkring samfunnsforhold med faktiske opplysninger, -data- om disse forholdene (Hellevik 1999:12). Hvilke metoder som bør benyttes avhenger av problemstillinger, materiale og type kunnskap som skal erverves. I hovedsak finnes det to typer metoder som kan benyttes: kvalitative og kvantitative metoder. Metodenes særegenheter karakteriseres ikke av selve datainnsamlingsteknikken, men heller av egenskapene til de dataene som samles inn (Grønmo 1996:73). Felles for alle kvalitative metoder er bruken av verbale utsagn både når det gjelder tilnærming til forskningsfeltet og i materialbeskrivelsen. Dette står i motsetning til kvantitative metoder som tolker innsamlet tallmateriale ut fra analyser presentert som tabeller og kurver (Holter og Kalleberg 1996: forord). Målet med undersøkelsene er å samle inn data som kan fortelle noe om hvordan Pilegrimsleden fremstår for de som bruker den. Jeg har valgt å fokusere på kvalitative metoder i denne undersøkelsen fordi jeg ønsker å forstå fenomener som deler av

en helhet, og fordi det har vært vanskelig å finne undersøkelser som gir svar på hvordan folk verdsetter og oppfatter faste kulturminner.

Kvalitative metoder baseres på et mindre antall personer. Dette har ført til at kvalitative metoder har blitt kritisert som uvitenskapelige, fordi de ikke er statistisk representative (Kvale 1994). Denne kritikken kommer fra positivistisk innstilte forskningsmiljøer. De kvantitative metodenes generelle krav til representativitet er muliggjort ved at de benytter seg av fysikkens språk, og fordi alle kategorier og begreper er klart definert og avklart på forhånd. En kvalitativ undersøkelse har som mål å avdekke en struktur eller logikk i det som blir sagt og gjort, slik at informasjonen kan forstås og tolkes videre.

5.2.1 HERMENEUTIKK

Kvalitative metoder baserer seg på tolkninger, eller hermeneutikk. Ordet hermeneutikk kommer fra Hermes som er navnet på gudenes budbærer i den greske mytologien. Det vil si at man i hermeneutikken søker et budskap. Hermes tolket gudenes ofte uklare meddelelser slik at de ble forståelige for folket (Sjöström 1994:74). Hermeneutikk er fundamentert på tanken om at mennesker tillegger egne handlinger og andre fenomener mening. Ingen mennesker er like, så ulike mennesker vil oppfatte seg selv, hverandre og verden på ulike måter, som igjen vil ha ulik betydning og verdi for dem (Gilje og Grimen 1993:145). Mening er altså ikke lik for alle, men avhengig av kontekst. Forskeren må plassere meningsfulle fenomener i en kontekst for å kunne tolke dem. Som samfunnsforsker og tolker er det umulig å fange opp og forstå alle mulige handlinger og meninger, derfor må man foreta forenklinger.

Et premiss for all samfunnsforskning er at våre handlinger følger nokså tydelige mønstre, våre hensikter er forståelige fordi de er gjenkjennelige, og enhver sosial gruppe- liten eller stor- oppviser en tydelig struktur. (Engelstad 1984:11).

Fordi sosiale fenomener har en tydelig struktur, kan de også fanges inn i teoretiske begreper. En grunntanke i hermeneutikken er at vi alltid forstår noe på grunnlag av visse forutsetninger, eller forforståelser. Når denne forståelsen blir konfrontert med nye meninger, nye spørsmål og andre kontekster, dannes en ny forståelse. Det er dette som kalles den hermeneutiske sirkel (Gilje og Grimen 1993:148).

5.2.2 DATAINNSAMLING

I hovedsak brukes tre typer data i samfunnsfagene. Innsamlingsmetodene er direkte knyttet til disse: observasjon, intervju, og dokumentanalyse (Grønmo 1996:76). Aktører kan observeres i det de utfører handlinger eller deltar i den samhandling forskeren ønsker å studere, i denne oppgaven vandring langs Pilegrimsleden. Ved intervju kan det skilles mellom respondenter som gir informasjon om seg selv, og informanter som gir informasjon om andre. Disse kan utspørres om holdninger, handlinger, samhandlingsprosesser eller andre forhold som de har kjennskap til. Jeg vil bruke betegnelsen respondent, fordi vandrerne gir informasjon om sine egne opplevelser og erfaringer. Av skriftlige kilder som omtaler leden har jeg brukt guidebøker, gjestebøker, rapporter, brev og sakspapirer.

Bruk av ulike innsamlingsteknikker er sjelden eksklusivt for et kvalitativt perspektiv, men brukes også i kvantitativ forskning. De ulike teknikkene defineres og utformes med utgangspunkt i forskerens problemstillinger og mål for forskningsopplegget. De kan ikke karakteriseres som enten-eller, men som graderinger.

KILDETYPE	DATATYPE	
	Kvalitative data	Kvantitative data
Aktør	Deltagende observasjon	Strukturert observasjon
Respondent	Uformell intervjuing	Strukturert utspørring
Dokument	Kvalitativ innholdsanalyse	Kvantitativ innholdsanalyse

Figur: 13. Typiske undersøkelsesopplegg for bruk av kvalitative og kvantitative data, basert på ulike typer kilder (Grønmo 1996:77).

De tre kildetyperne skiller seg fra hverandre ved at de gjerne har ulik avstand i tid og rom til de fenomener de bidrar med informasjon om. Bruk av flere datatyper samtidig vil kunne gi problemstillingen forskjellige perspektiv og dermed et utvidet grunnlag for analyse og tolkning. Geografen Jon Anderson (2004) har argumentert for at det å gå sammen med sine respondenter ” Talking whilst walking”, gir forskeren en mulighet til å utforske mening knyttet til landskap og steder som ikke så lett kommer til uttrykk gjennom andre metodiske tilnærminger. Jeg har benyttet meg av deltagende observasjon, uformelle intervjuer,

spørreskjema og litteraturstudier for å finne ut hvordan vandrere opplever kulturminner, steder og landskap på vandring langs Pilegrimsleden.

5.2.3 KVALITETSKRITERIER I KVALITATIV FORSKNING

Det finnes flere måter for en forsker som vil kvalitetssikre eller bekrefte forskningsresultater i kvalitativ forskning. En vanlig tilnæringsmåte er metodetriangulering. Det vil si bruk av flere ulike metoder i samme undersøkelse (Repstad 1993:20-21, Svennson 1996:218). I arbeidet med Pilegrimsleden var det viktig for meg å benytte ulike innsamlingsmetoder for å få størst mulig bredde i materialet. Dette var spesielt viktig fordi jeg hadde begrenset tilgang på respondenter, både med hensyn til antall, og til den tiden de var tilgjengelige. Ved å bruke ulike innsamlingsmetoder var det mulig å studere de samme personene i ulike situasjoner og på forskjellige steder. Denne strategien viste seg å være spesielt vellykket i forbindelse med spørsmål knyttet til autentisitet, der svarene varierte avhengig av om informanten var i aktivitet eller ikke. Denne observasjonen er i tråd med Grimens (2000:198) utsagn om at sosiale aktørers perspektiver på det samme fenomenet, sjelden eller aldri, er det samme, men avhenger av aktørens sosiale posisjon. Fordi sosialt rom ikke er homogent vil en aktørs posisjon variere fra et sted til et annet, avhengig av situasjon og aktivitet.

På alle trinn i en kvalitativ undersøkelse foretas valg som har betydning for gyldigheten av og kvaliteten på prosjektet. Grimen (2000) spør om forskerens dømmekraft og vurderingsevne har for stor betydning for resultatet av kvalitative undersøkelser. Han er bekymret for at fremstillingen skal bli for subjektiv. Jette Fog (1996) argumenterer for det hun kaller kvalitativ ikke-statistisk representativitet. Et sentralt punkt i argumentasjonen er forståelsen av hvordan det objektive og det subjektive henger sammen. Objektivt lever vi i en "verden" som eksisterer forut for, og radikalt uavhengig av vår erkjennelse av den. Subjektivt sett lever vi i hver vår egendefinerte verden. Begrepsparet henger sammen mer i mangelen på en sammenheng, enn på grunn av sammenheng. Fog vil vise at det subjektive og det objektive møtes ved at de har vokst ut av en felles materialitet: en biologisk og kulturell/sosial sammenheng, bundet sammen i et språk (Fog 1996:200). Grunnforutsetningen for dette er at mennesker er forbundet med andre i en felles dagligdags sammenheng, det vil si en felles praksis og et felles språk. Det er *mitt* utsagn, men det er *vårt* språk. Det er grenser for hva som kan uttrykkes på et språk, men det vi vil

uttrykke er som oftest noe som gir mening for det fellesskap vi tilhører (Fog 1996:201). Når et individ uttrykker seg i et intervju er det altså ikke sikkert at hennes utsagn er personbundet på en privat måte, men at det heller kan sees som innlemmet i et større fellesskap, på samme måte som temaet hun snakker om er det. Personlige utsagn kan altså, sett i kontekst, gi forskeren innsikt i sammenhenger og logikk som representerer tanke-systemer i den kultur eller det miljø som studeres.

I en kvalitativ intervjuundersøkelse er det ikke bare intervjuobjektene kunnskap om verden som betraktes som en ressurs, også forskerens erfaring må tas til etterretning (Kaarhus 1999:49-9). Sosialantropologen Randi Kaarhus (1999) argumenterer for at det åpne intervjuet er en prosess der det ikke er et mål at alle respondenter blir utsatt for samme ”stimuli”, eller spørsmål. Med andre ord kan det være av betydning for undersøkelsen at forskeren utvikler spørsmålene ut fra en stadig utvidet forståelse av stoffet. En serie intervjuer kan slik sees på som en kumulativ prosess. Kaarhus har arbeidet med intensive antropologiske feltstudier av et annet omfang enn det jeg har gjort, og mine undersøkelser kan derfor ikke sammenlignes direkte. Jeg har likevel latt meg inspirere av Kaarhus sine betraktninger omkring intervjuet, på den måten at jeg ikke har latt meg stresse av at samtalene innimellom tok uventede retninger. Jeg har heller konsentrert meg om hva respondenten sa, og ikke det hun ikke sa.

Det vil ikke være mulig å oppnå eksakt viten om hvordan mennesker opplever Pilegrimsleden, men dette er heller ikke målet. Ved å snakke med ulike personer kan jeg som forsker oppdage at noe er felles og andre ting skiller. Slik kan forskeren lære mer om de mange forestillingsverdener som råder (Nilsen 2003a:354).

5.2.4 I MØTE MED VIRKELIGHETEN

I utgangspunktet hadde jeg tenkt å intervju vandrere etter hvert som de dukket opp langs veien, for eksempel på Ryphusan. Jeg var innom Ryphusan flere ganger i juni og juli men innså raskt at det ikke var enkelt å spontanintervju vandrere, rett og slett fordi det ikke var så mange av dem. Fra 15. juni – 18. juli 2001 hadde det i følge gjesteboka på Ryphusan passert fem pilegrimer; to var franske og tre var norske. De tre norske vandrerne fikk jeg kontakt med. Den ene av dem hadde jeg hatt kontakt med på e-post, gjennom hjemmesidene til pilegrimsfellesskapet St. Jacob, og de andre hadde skrevet ned

telefonnummer i en gjestebok. Disse tre ble intervjuet i Trondheim. Den 9. juli besøkte jeg pilegrimskontoret i Trondheim som årets første besøkende (og jeg var ikke engang en ekte pilgrim). Pilegrimsdager på Dovrefjell ble derfor et nødvendig og naturlig utgangspunkt for jakten på respondenter fordi det er et arrangement der vandrere møtes. Pilegrimsdager på Dovrefjell er et kulturarrangement med hovedtema rundt pilgrimen og pilegrimsvandringen, og foregår i tiden rundt Olsok og Olavsfestdagene i Trondheim. Dette er høysesong for pilegrimsvandrere langs Pilegrimsleden. Pilegrimsdager på Dovrefjell ble initiert sommeren 1994 i forbindelse med Eysteinkyrkjens 25 års jubileum, og har siden utviklet seg til et årlig arrangement i regi av soknerådene i Dovre i samarbeid med pilegrimspresten i Hamar bispedømme og medarrangører i Folldal og Oppdal. I tillegg til korte og lengre pilegrimsvandring arrangeres det gudstjenester, konserter, foredrag og utstillinger. I 2001 ble det arrangert kortere dagsvandring til Eysteinkyrkja, samt to ukeslange vandring som gikk henholdsvis fra Ringebu til Hjerkinn og fra Hjerkinn til Trondheim (med litt busshjelp). Ukesvandringene ble ledet av Pilegrimsprest i Hamar bispedømme Hans-Jacob Dahl. Vandringen ble lagt opp etter en dagsrytme med måltider, tidebønner og vandring som hovedingredienser, og med informasjon om kulturminner og pilgrimstradisjoner underveis. For deltagerne på turen var det praktiske med mat, bagasjetrasport og overnatting ordnet.

Figur 14: Logo til Pilegrimsdager på Dovrefjell

5.3 VANDRINGEN - DELTAGELSE OG OBSERVASJON

I en observasjonssituasjon kan forholdet til de aktørene som studeres være meget forskjellige. Det er for eksempel i en strukturert observasjonssituasjon ideelt sett ingen interaksjon mellom forsker og aktør. I kvalitative undersøkelser som foregår i en feltsituasjon vil det alltid være en form for interaksjon mellom forsker og aktør, uten at det nødvendigvis kan kalles deltagende observasjon (Fossåskaret 1997:27). Ved bruk av deltagende observasjon er det et ideal og en utfordring at interaksjonen blir så naturlig som

mulig, slik at forskeren får tilgang på relevante hendelser og handlinger (Grønmo 1996:86). Deltagende observasjon innebærer at forskeren i kraft av sin deltagelse gjør seg selv til et forskningsobjekt, og er slik sett både aktør og forsker på samme tid (Fossåskaret 1997:27). På hele vandringen over Dovre var jeg en observerende student, men ikke bare, jeg var også en medvandrer. Jeg fokuserte på å gjøre som de andre i gruppa, og tok opp notatblokk helst når jeg satt alene. Den første kvelden på Kongsvold presenterte jeg meg, og fortalte kort om prosjektet mitt. Det samme gjorde en dansk student som studerte pilegrimsmotivasjon i forbindelse med en oppgave i religionspedagogikk (Madsen 2004). De fleste deltagerne var positive og syntes det var spennende med studenter, og ville gjerne være til hjelp. Enkelte holdt litt avstand, og syntes nok det var litt brysomt med en medvandrer som ”alltid var på jobb”, når de selv var på ferie. Jeg var i høyeste grad deltagende, og fikk føle på kroppen hvordan det var å gå flere dager i strekk. Det var en glede å ta del i fellesskapet i gruppa som vokste frem, spesielt fordi jeg opplevde mine medvandrere som åpne og nysgjerrige. Jeg må innrømme at jeg på forhånd hadde hatt enkelte fordommer mot foreldregenerasjonen (de fleste var godt over 50) som trege og ureflekterte, men de tankene måtte jeg raskt legge til side.

I arbeidet med det innsamlede materialet har jeg anonymisert personopplysninger. Dette har vært spesielt viktig fordi mange av respondentene gikk sammen og ble godt kjent med hverandre. De har derfor gode forutsetninger for å kunne kjenne igjen hverandre.

5.3.1 FURUHAUGLI – EYSTEINSKJERKA

Min vandring startet i Dovre og gikk fra Furuhaugli til Eysteinskjerka. Denne vandringen var arrangert av Pilegrimsdager på Dovrefjell⁶ og korresponderte med den lengre ukesvandringen, også ved Pilegrimsdagene. Jeg gikk denne dagsetappen 21. juli sammen med cirka 30 personer. Om lag 15 hadde allerede vandret i seks dager fra Ringebu, og skulle avslutte turen på Hjerkin. Jeg hadde hilst på noen av disse vandrerne dagen før på Budsjord. Det var ikke mulig å få oversikt over alle som deltok på dagsvandringen, men jeg snakket med folk når det passet, og holdt øyne og ører åpne. Guide for dagen var en lærer fra kommunen som i flere episoder fortalte historien om kong Eystein og broren Sigurd Jordsalfar. Historien om kong Eystein Magnusson var årets tema for

⁶ Også omtalt som Pilegrimsdagene.

Pilegrimsdagene i 2001. Med i følget var også en lokal fjellmann som leste dikt i pausene, og hadde i følge guiden, ” en flott og autentisk Dovre-dialekt”. Mange av vandrerne i følget var lokale og deltok således på et lokalt kulturarrangement. Noen av dem jeg snakket med var ikke spesielt interessert i pilegrimen eller pilegrimsvandring som sådan. Ei fortalte for eksempel at hun egentlig syntes det var nok med naturen, og at hun var med på Pilegrimsdagene for å ta i et tak for bygda. En mannlig lærer hadde kjørt opp fra Sunnmøre og gikk/kjørte på deler av leden egen hånd. Han hadde historie i fagkretsen og var hovedsakelig interessert i kulturhistorien knyttet til leden. Han sa at han ikke var spesielt opptatt av å gå i fjellet. Etersom han var kledd i hvitskjorte, var det tvilsomt at han i noen særlig grad identifiserte seg med den norske friluftstradisjonen. Fra Furuhaugli går leden opp i Haukskarmyrin naturreservat der et en fossil landskapstype (palsmyr), dannet rett etter istiden, er vernet. Leden har tatt av østover fra den gamle kongeveien, som i stykket frem mot Hjerkinna ligger tett opp til, og delvis under asfalterte E6. Leden følger her en natur og kultursti tilrettelagt av Dovre fjellstyre (Dovre kommune 1997).

Figur 15: Informasjonsskilt satt opp av Dovre fjellstyre. IP

Langs stien er det satt opp noen fine informasjonsskilt laget av skifer med pleksiglass over. Det er ingen bilder på skiltene, men tekst og enkle skisser er gravert inn i glasset og gir skiltene et dempet inntrykk. Steinen gjør at de ikke skiller seg tydelig ut fra omgivelsene, samtidig som pleksiglasset gir skiltene et moderne og ryddig preg. Skiltene er montert horisontalt på lave stolper, ca i hoftehøyde. Det var ikke så mange som stoppet opp og leste skiltene grundig, men mange tok med seg overskriftene når de passerte. Det er vanskelig å lese skilt når man går sammen med en større gruppe fordi man ved å stoppe vil forsinke hele gruppen og miste ”sin” plass i rekka. Enkelte har i spørreskjemaene skrevet

at disse skiltene var vanskelige å lese fordi det la seg dugg mellom steinen og glassplata, og at det med gamle øyne var vanskelig å lese skilt med så dårlig kontrast. Landskapet her er åpent og småkupert, og et vell av ulike grønnfarger kommer frem i den lave vegetasjonen. Samtalene dreide seg i stor grad om hvor fint det er på fjellet, og om det dramatiske lyset som åpenbarte seg i brytningen mellom tåke og sol.

Rett sør for Toftesetrene ligger det et stort og tydelig bågastelle, med plass til flere jegere som man kan gå ”inn i”. Guiden fortalte her kort om fortidenes jakt, at hovedbyttet var rein og at det fremdeles finnes store reinsdyrstammer på Dovre. Hun fortalte også at noen hun kjente hadde funnet en spydspiss rett i nærheten av bågastellet. Denne typen historier pirrer nysgjerrigheten, og påpeker helt konkret forbindelsen mellom før og nå på et sted. Det har ikke bare vært drevet jakt her i fortiden, noen har også funnet spennende ting her i nåtiden. Kanskje vi finner noe? Ei dame omtalte i ettertid bågastellet som kultplass, eller offersted. Jeg ble først litt forvirret, men forsto etter hvert at det dreide seg om bågastellet. Hun hadde tydeligvis ikke fått med seg hva guiden sa, men hun hadde sett at det var noe spesielt der.

Det neste kulturminnet vi passerte var et lite gravfelt med tre gravhauger ved Toftesetrene som ble registrert på 60-tallet (Sletbak 1977). Haugene ligger rett utenfor gjerdet, og er forholdsvis små og godt bevokste der de ligger utenfor rekkevidde for eventuelle beitedyr på vollen. Guiden hadde lite å fortelle ut over at det var gravhauger her, og fortsatte å gå. Resten av gruppa fikk heller ikke muligheten til å stoppe for å se, men flere var forundret over hvor vanskelig det var å få øye på haugene. De var kanskje mest imponert over dem som hadde funnet gravhaugene. Hvordan kan man vite at det er gravhauger, og ikke bare noen naturlige hauger? Ved Avsjøen er det registrert 13 steinalderboplasser og 3-4 udaterte boplasser (Dovre kommune 1997:36). Disse er skiltet og det så ut som om folk stoppet og leste. Gruppa gikk mer spredt og det ga mulighet for å stoppe, i tillegg sørget kavlebruer og balansestokker over vått og myrlendt terreng for utfordringer slik at marsjfarten gikk ned.

Figur 16: "Bro" ved Avsjøen. MS

Flere steder på strekningen frem mot Hjerkinn kom det opp spørsmål blant vandrerne om det var ”akkurat her” pilegrimene hadde gått. Det ble ytret litt misnøye ved tanken på at vi gikk på en annen vei, men det var en viss trøst i at stien/veien trolig hadde blitt benyttet av de som hadde brukt bågastellet og anlagt gravhaugene. På Vesle-Hjerkinn var det matpause på de rekonstruerte tuftene av det gamle sælehuset. Nede på myrene før Hjerkinn begynte det å regne skikkelig. Mange av pilegrimene avsluttet vandringen sin her etter en uke på beina. De hadde slitne føtter, men var storfornøyd med turen. Ei dame sa for eksempel at hun hadde fått så mange inntrykk, og lært så mye underveis, at det var bra hun ga seg her. Hun hadde rett og slett ikke plass til flere inntrykk. Flere av vandrerne var uerfarne turgåere, og for dem var kanskje innføringen i hvordan en kan gå på tur minst like viktig som de kulturhistoriske aspektene. Generelt var de veldig fornøyd med turen, og *nå* kunne de tenke seg å gå alene, nå som de hadde lært det. Dagen ble avsluttet med konsert i Eysteinskjerka.

Figur 17: Rast på de rekonstruerte tuftene, Vesle-Hjerkinn. IP

5.3.2 EYSTEINSKJERKA - KONGSVOLD FJELLSTUE

Søndag 22. juli startet i Eysteinskirka med Pilegrimsmesse, fortellinger og foredrag. Den nye ukesgruppa startet på turen fra Hjerkinn til Kongsvold i tretiden. Alt i alt var vi cirka 30 stykker, de fleste gikk organisert med gruppa fra Pilegrimsdager på Dovrefjell, men også andre vandrere som ikke var med den organiserte gruppa, slo følge. Noen kjente hverandre fra før, en del var ektepar, men forholdsvis mange som hadde meldt seg på turen var alene. På Hjerkinn ble historien om Aasmund Olavsson Vinjes ferd over Dovre og hans møte med jomfru Marlene fra Follidal fortalt. Her står også Vinjesteinen: en stor skiferstein

på høykant med inskripsjon: ”No ser eg atter slike fjell og dalar som eg i min ungdom såg”. Denne er reist til minne om Vinjes ferd over Dovrefjell i 1860 og står ved Kongeveien litt nord for Hjerkin fjellstue.

På veiens høyeste punkt stoppet vi, og pilegrimspresten fortalte litt om den gamle ferdselsveien og fjellstuetradisjonen. Gammel tradisjon forteller at fjellstuen hadde ansvar for å holde tilsyn med veiene. Om våren måtte fjellstuen for eksempel passe på å få vandrere som ikke hadde klart turen over vinterfjellet i vigslet jord. Denne historien festet seg hos folk fordi den er dramatisk, og den fikk oss til å se landskapet med andre øyne, som farlig, hvitt, stormende og ukontrollert. Forestilt uten goretex og 3-lags støvler kunne det ligne et mareritt. Vi grøsset bare ved tanken, og var nok der og da veldig glade for at vi ikke var ekte pilegrimer i middelalderen. Dette forestilte scenariet stod i sterk kontrast til det fargesterke, spraglede og svale landskapet som lå foran oss, med en innbydende og autentisk kongevei å rusle på. Historien om fjellstuenes ansvar ble satt i sammenheng med behovet for å opprette kirker på Dovre generelt og Eysteinskjerka spesielt. Vi kom sent frem til middag på Kongsvold, og etter et introduksjonsmøte og aftenbønn ble det natt før vi kom i seng.

5.3.3 KONGSVOLD FJELLSTUE- RYPHUSAN

Mandagen startet med kronglete og glatte 3,5 kilometer fra Kongsvold til Vårstigen. Denne strekningen ble nylaget i forbindelse med etableringen av Pilegrimsleden og den følger ikke et gammelt veifar. Det ble ikke gitt noen muntlig informasjon om Vårstigen underveis, men noe ble nevnt om morgenen før vi startet. Vårstigen er et forholdsvis godt kjent kulturminne. Flere vandrere gav uttrykk for at de lenge hadde hatt lyst til å gå veien, og at de kjente til noen av historiene som knyttet til strekningen. A. O. Vinjes beretninger om kongeferdene var spesielt godt kjent. Vårstigen er godt skiltet fra E6, og i bil kan en

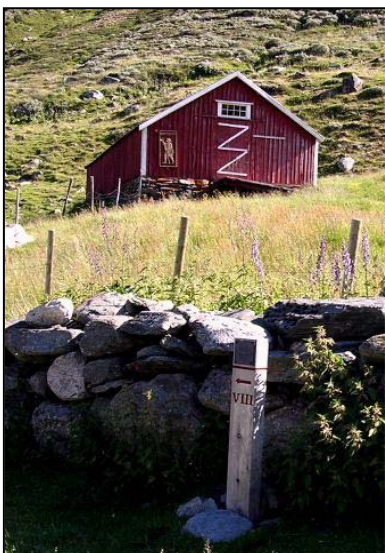

Figur 18: Skilt leses i Vårstigen. IP

tydelig se stien som arbeider seg oppover den bratte fjellsiden. Det var spesielt de som hadde kjørt forbi flere ganger som hadde hatt lyst til å gå her. I begynnelsen leste folk ivrig informasjonsskilt om Vårstigen, men interessen dabbet litt av underveis. Skiltene på Tingsvaet var spesielt populære, kanskje fordi det er et godt utsiktspunkt til dramatiske Drivdalen, og fordi det markerer slutten på en lang og tung oppoverbakke.

Vi stoppet også ved Drivstuesetra, spiste matpakke og skrev oss inn i en gjeste(logg)bok som Oppdal historielag hadde lagt ut i en kasse. Drivstuesetra er en gjengrodd setervoll med tydelige tufter av flere hus. Den eneste ”stående” bygningen er en sammenrast løe, fanget i et brenneslekratt. En av de foregående pilegrimene hadde skrevet inn flere kritiske bemerkninger om ledens tilstand i gjesteboka, særlig om strekket fra Kongsvold til Vårstigen. Dette ble et diskusjonstema, og det ble ansett som svært upassende å uttrykke sine meninger så sterk, og over flere sider, i en slik gjestebok.

Der Pilegrimsleden tar av fra selve Vårstigen, og svinger østover mot fjellet, ligger det ifølge den lokale guideboken to gravhauger (Oppdal kommune 1997:11). Det er uklart om merkepinnen (V) står der veien deler seg eller ved gravhaugene. Jeg konsentrerte meg om å komme meg opp de bratte bakkene, og glemte å se etter både pinnen og gravhaugene. Som de andre deltagerne, hadde heller ikke jeg guideboken fremme. Gravhaugene er ikke omtalt i den offisielle guideboken (Kollandsrud 1997). Over tregrensa, ved den første setervollen, var det rast med lufting av svette sokker og middagsbønn. Sola skinte, og folk var meget imponert over utsikt og farger. Etter pausen gikk vi stille i en time, for å kunne konsentrere oss fullt og helt om opplevelsen av vandringen, eller nærværet av større krefter for dem som fokuserte på det.

Veien til Ryphusan var lang og vi var slitne da vi kom frem. Svette kropper ble vasket i bekken og etterpå fikk vi servert mat som var tilkjørt fra bygda. I tillegg til refugiet, som er en ombygd sauefjøs, hadde Pilegrimsdagene fått låne flere seterhus, et som stod tomt og et som var i drift. Budeia i det sistnevnte hadde rømt til naboen for natta. Spor i landskapet vitner om lang seterdrift med steingjerder, stier og et gammelt vannhjul i bekken.

Figur 19: Refugiet Ryphusan. MS

Innkvarteringen var spartansk og det var ikke snakk om å få enkeltrom. Mange bodde på samme rom og flere lå på golvet. Jeg hadde planlagt å gjøre et par intervjuer denne kvelden, men jeg var sliten og lei av folk. Jeg bestemte meg for å vente med intervjuer til jeg var mer opplagt.

5.3.4 RYPHUSAN - OPPDAL

Tirsdag gikk ferden videre til Oppdal og Vang kirke. Leden gjennom Vinstradalen går i et frodig landskap på gamle og nyere seterveier. Et lite stykke nordover fra Ryphusan ligger det en kilde med friskt og kaldt vann som er merket med en skiferhelle. På skiferhella står det ”vannkilde”. Vi stoppet her for morgenbønn og pause. Kilden ble senere omtalt som Olavskilde av en av deltakerne. For

Figur 20: Olavskilde eller ikke, vannet var godt. IP

henne var det en spesiell kilde fordi hun hadde drukket av den, og opplevd en fin morgensamling ved den. Hun tenkte ikke over at Olav den Hellige etter all sannsynlighet ikke har reist langs denne ruten, og at de fleste pilegrimene i middelalder nok fulgte en rute som i dag følger den nåværende E6 gjennom Drivdalen.

Merkepinner med pilegrimsmerket og romertall var satt opp langs veien, og det var flere som lurte på hva de stod for. I andre kommuner hadde det stått stedsnavn eller en beskrivelse av kulturminnet på merkepinnene; for eksempel Vesle-Hjerkinn eller gravhaug. Oppdal kommune har laget sin egen vri der romertall på merkestolpen referer til en beskrivelse i guideheftet. Som de andre i gruppa gikk heller ikke jeg med boken oppe hele tiden og vi gikk glipp av de fleste merkede kulturminnene nedover dalen. Dette gjorde det vanskelig å orientere seg. Hvis en får navn på steder underveis er det lettere å assosiere historier og hendelser med dem, for eksempel gårdsnavn som Lo og Risgrenda. I ettertid var det også vanskelig å snakke om de forskjellige stedene fordi vi underveis ikke hadde fått med oss navn eller beskrivelse av stedet. Det virket ikke som om vandrerne savnet det så veldig, det var likevel mange å snakke med, og mye å se på.

Da vi nærmet oss Oppdal dukket det opp en ny type informasjonsskilt. De var utformet som en liten kasse på en stokk. Som, når en løftet på lokket, åpenbarte informasjon om steder og kulturminner. Disse boksene er en del av en lokal satsning for å få Oppdalinger til å bli kjent med bygda si og kalles kjentmannsprøven (Kulturterminalen@). Boksene fungerte i varierende grad som supplerende informasjon til ulike kulturminner. På Rise står for eksempel boksen nede på gården, slik at når en pilegrim kommer dit så har hun allerede gått forbi gravhaugene som er omtalt. En ”kjentmann” som kommer i bil, vil først komme til gården, og deretter gå ut på jordet for å se etter gravhaugene. Gravhaugene på Risefeltet er overpløyd, og ikke spesielt godt synlig. Uten tilgjengelig informasjon er det derfor meget lett å gå forbi dem. På veien fra Rise og mot Oppdal mistet vi flere ganger sporet og måtte lete i kratt og villnis for å finne veien videre. Vi gikk oss ikke akkurat vill, men slike hendelser svekker påstanden om en kvalitetssikret Pilegrimsled. De tydeliggjør at dette er et rekonstruert, og ikke et naturlig veivalg i dag.

Rett før gravfeltet på Vang dukket det opp en ny boks med informasjon langs veien. Denne handlet om Galgtrøa, som er et gammelt rettersted, der den siste henrettelsen fant sted i 1755. 15 vandrere gikk rett forbi uten å lette på lokket for å lese. Informasjon om Galgtrøa finnes også i guideboka (Kollandsrud 1997, Oppdal kommune 1997), men stedet er ikke merket av på noe kart. Så kom vi endelig frem til gravfeltet på Vang. Jeg hadde i forkant av prosjektet store forventninger til gravfeltet, som et kulturminne med stort potensial for innlevelse, og nye opplevelser for vandrere. Jeg har tidligere latt meg imponere av det mektige gravfeltet, og fundert på hvordan middelalderens pilegrimer oppfattet de førkristne gravene.

Figur 21: På vei ned Vinstradalen. Oppdalsfjellene i bakgrunnen. IP

Et annet tema jeg hadde tenkt på, var om dagens pilegrimer var i stand til å ta inn over seg mystikken og ritualene som over et langt tidsrom må ha preget området. Når vi kom til Vang var folk slitne, sultne og først og fremst interessert i å komme frem til Vang kirke. I likhet med mine medvandrere brydde jeg meg akkurat da knapt om det fantastiske gravfeltet. Jeg var som alle andre glad for at vi nesten var fremme, og de store vyene var for øyeblikket glemt. Den slitne kroppen og de tunge beina hadde vetorett på den kulturhistoriske arena, og veto ble det. I guideboka står det at leden går gjennom feltet, vi gikk på grusveien ved siden av.

Jeg forlot gruppa på Oppdal og fikk en liten tenkepause med mulighet for uforstyrret å skrive ned inntrykk og erfaringer. Jeg dro tilbake til gruppa allerede samme kveld for å være med på kveldssamling og for å foreta intervjuer. Dette gjorde jeg også på Langklopp, rett nord for Oppdal, og på Øysand som ligger rett sør for Trondheim.

5.4 INTERVJU

Intervjuene var ment som basis for undersøkelsen, men i løpet av feltarbeidet viste det seg at spørreskjemaene og mine egne erfaringer skulle få større plass enn planlagt. Intervjuene ble utført i perioden 17.juli - 12.november 2001. Alle de 10 intervjuene, med unntak av ett, ble gjort i forbindelse med respondentens vandring, enten på tur eller fremme ved målet: Nidarosdomen. Til intervjuene brukte jeg opptaksutstyr med mikrofon (minidisk). Dette utstyret var lite og fungerte fint, selv om et intervju ble slettet på grunn av strømmangel. Feilen ble oppdaget med en gang så jeg fikk gjort notater med det samme. De fleste snakket stort sett ubemerket av mikrofonen, spesielt de jeg hadde vandret sammen med og som var fortrolig med min rolle som forsker. Enkelte snakket ekstra tydelig, henvendt til mikrofonen, når de skulle si noe de mente var viktig. I denne typen undersøkelser er det viktig å reflektere over hvordan forskeren påvirker intervjuobjektet. Dette kalles forskningseffekt (Repstad 1993:50-52). Mikrofonen, som synliggjorde at intervjuene ikke var en tilfeldig samtale, hjalp av og til med å strukturere samtalen fordi respondentene tenkte på hva de sa. Dette kan være negativt i den forstand at de forsøker å si det de tror jeg vil høre. Jeg har hatt muligheten til å korrigere og nyansere utsagn ved å observere og snakke med vandrerne også utenfor intervjusituasjonen.

I forbindelse med intervjuene brukte jeg en ustrukturert intervjuguide som jeg hadde utarbeidet i forkant av intervjuene (se vedlegg). Denne var ment som et hjelpemiddel i tilfelle samtalen stoppet opp. Målet var at intervjuet skulle forløpe som en samtale. I intervjusituasjonen var det en klar fordel at jeg kjente respondenten fra vandringen. Da hadde vi allerede blitt presentert og trengte ikke bruke så mye tid på å finne tonen. Dette utgangspunktet gjorde det lettere å starte en samtale. Det at jeg også hadde gått deler av Pilegrimsleden ga oss en felles referanseramme, og respondenten fikk en følelse av å dele opplevelsene med meg, fremfor å bare svare på spørsmål. De siste intervjuene er gjort etter at respondentene hadde fylt ut et spørreskjema, noe som betydde at de på forhånd hadde fått hint om hvilke temaer jeg var interessert i. Jeg utviklet meg også underveis, og ble flinkere til å stille oppfølgingsspørsmål. Jeg lot respondentene snakke ganske fritt om turen, hva de var opptatt av og opplevelsene sine.

Det var noen vandrere som ikke hadde lyst til å bli intervjuet, verken av meg eller min medstudent Lone. Begrunnelsen de selv ga for dette var at de ikke var religiøse, eller hadde noen uttalte motiver for å gjøre en slik vandring. Én fulgte for eksempel med partneren sin, og en annen hadde valgt å gå denne turen for å slippe å gå alene.

Ved fire anledninger intervjuet jeg vandrere sammen (Intervju 3,5, 6 og 10). Tanken bak denne strategien var å diskutere ulike tema og få i gang en samtale respondentene imellom. Dette var en god strategi i intervju nr 5 med to unge vandrere som gikk alene. De to ungdommene hadde gått sammen på eget initiativ og kunne utfylle hverandres svar fordi de i stor grad hadde et felles utgangspunkt og forholdsvis like forventninger til turen. Ettersom de to respondentene var unge og litt sjenerte fungerte det bra at de var to, kanskje det gjorde meg litt mindre skummel som voksen, og forsker.

I to tilfeller intervjuet jeg ektepar. Det ene paret gikk sammen med en gruppe (Intervju 6), mens det andre paret hadde gått sammen med et vennepar (Intervju 10). Til det ene intervjuet hadde jeg først avtalt å intervju mannen, og så etterpå spurt om kona ville være med for å fylle ut. Dette ble sagt eksplisitt, og var nok grunnen til at han pratet mest. På en annen side kan det sees som et uttrykk for ulike kjønnsroller, der det tradisjonelt er forventet at mannen er den som uttaler seg utad. Til en viss grad fikk jeg inntrykk av at mannen mente konens forsøk på å vise bilder og snakke om Kristin Lavransdatter, var

banale, fordi mannen da tok ordet for å snakke om den nasjonale kulturhistorien eller misjonen. I dobbeltintervjuet med de to vandrere som gikk sammen med en gruppe (Intervju nr. 3) var parstrategien heller ikke så vellykket, fordi de to respondentene hadde svært ulike utgangspunkt for vandringen. Den ene respondenten arbeidet i kirken og hadde en religiøs motivasjon, mens den andre respondenten ikke hadde noen religiøse begrunnelser for å gå turen, hun var med en venninne. Slik jeg oppfattet det, følte den andre vandreren at hun ikke hadde like god kompetanse til å uttale seg, og sa derfor veldig lite. Dette har trolig en sammenheng med at turen var arrangert av Pilegrimsdagene og at det derfor ble oppfattet som ”mer riktig” å ha en tilknytning til kirken. Det kan se ut til at det er en fordel at respondenter som intervjues sammen kjenner hverandre godt.

Selv om det er et ideal at intervjuene skal foregå som en samtale, er det som regel forskeren som har regien og som holder styr på samtalen. Av og til fungerer ikke dette som ønsket fordi respondenten selv har en agenda eller et mål med samtalen. To intervjuer var mindre fruktbare fordi respondentene ga uttrykk for å ha en spesiell motivasjon for vandringen. Dette overskygget til en viss grad mine forsøk på å få respondenten til å resonnerer og tenke høyt sammen med meg, fordi respondenten på forhånd hadde bestemt seg for hva han ville si. Den ene respondenten hadde satt seg som mål å gjøre Pilegrimsleden til en bedre plass å være for ”løsvandrere”, som han kalte de som ikke gikk sammen med en gruppe. Han hadde vandret deler av Pilegrimsleden sammen med en kamerat fra Sør-Europa, og deres rute korresponderte til en viss grad med ruten til gruppevandringen. Respondenten var også inspirert av sine opplevelser på pilegrimsvandring langs Caminoen; i tillegg hadde han gått leden i 1997 da den ble åpnet.

Men som ”løsvandrer” er det vanskelig å komme inn på et hotell uten å være betalende gjest. De fleste plasser var ikke dette noe problem, men holdningen hos de i gruppa kunne kanskje oppfattes som: ”vi har førsteretten, vi har betalt, vi går i følge med presten. (Intervju nr. 9).

Å dele på alt kan med andre ord være vanskelig hvis bare noen har betalt? Respondenten var spesielt opptatt av det han kalte pilegrimsånd og ville arbeide for at leden ble mer tilgjengelig for dem som ville gjøre ting på sin egen måte. Et viktig poeng for respondenten var at det måtte være mulig å treffe folk underveis, både medvandrere eller folk som arbeidet eller bodde langs leden. Han følte at det var et skille mellom de som gikk sammen i en organisert gruppe, og de som gikk alene. Dette sosiale skillet var videre ikke forenlig

med idealet om pilegrimsfellesskapet som egalitært og inkluderende. Denne idealtilstanden hadde respondenten for eksempel funnet på Jørundgard der han hadde overnattet flere netter, og blitt kompis med noen av de som jobbet der.

De hadde bodd på Jørundgard flere netter, sovet i høyet og blitt kompis med de som jobbet der. På Jørundgard fant de pilegrimsånden, unge mennesker, fellesskap og mulighet for å ha det litt sosialt med rødvin på kveldene. (Feltdagbok).

Den andre respondenten som hadde et budskap (intervju nr. 6) forandret stemmebruk og fremtoning med en gang jeg satte spilleren på opptak. Plutselig ble det han sa embetsmessig; som om han uttalte seg på vegne av en gruppe, for eksempel menigheten sin:

Det første respondenten begynte å snakke om når jeg slo på minidisken, og ga han ordet, var deres kristne tilknytning, arbeid i menigheten og om misjonen. Han snakket svært tydelig, var alvorlig og målrettet. Dette var viktig for han å få sagt, og han hadde ikke hatt mulighet til å uttrykke dette, hans misjon, i spørreskjemaet. Dette var noe helt annet enn en vanlig fjelltur. Han var veldig opptatt av at som en del av kirkens fornyelse, så var man nødt til å gå bort fra kun den forkynnende virksomhet i kirken og bedehusene. Denne strenge formen der en person forkynte for forsamlingen var gammeldags og inspirerte ikke til fornyelse. Det å gå pilegrim er en flott og ny måte å møte Gud og andre kristne. (feltdagbok).

Det har vært vanskelig å bruke disse intervjuene videre i analysearbeidet. Ikke fordi respondentene hadde egne meninger, men fordi jeg følte at jeg ikke kommuniserte godt med respondenten, og at jeg i stor grad fikk de samme svarene uavhengig av spørsmålene mine.

Alle intervjuene ble skrevet ut i etterkant. Enkelte avsporinger har jeg utelatt, men idealet har vært å referere intervjuene ordrett. I tillegg har jeg hørt på intervjuene flere ganger uten å skrive, for å høre hva respondentene sier. Etter hvert intervju har jeg skrevet ned settingen for intervjuet og umiddelbare tanker om samtalen. 8 av de 10 intervjuobjektene har i tillegg til intervju fylt ut spørreskjema. En fordel med intervju, er at man vanligvis har mulighet til å gå tilbake til respondenten og stille utfyllende spørsmål. Dette har ikke vært tilfellet i min undersøkelse, da respondentene har dratt hjem etter hvert. Jeg har i liten grad hatt mulighet til å gå tilbake til respondenten for å korrigere tolkningene mine, og har istedenfor måttet se intervjuene i sammenheng med observasjoner og egne opplevelser for å justere tolkningene.

5.5 SPØRRESKJEMA

Spørreskjemaene ble utarbeidet for å være en støtte i intervjuarbeidet. Først og fremst som en idébank for emner å snakke om i intervjuene, men også som en kilde til bakgrunnsinformasjon. Spørreskjemaene er ikke bygd opp for å kunne behandles kvantitativt, så det er satt av god plass til individuelle kommentarer. Dette er en vanskelig balansegang fordi spørreskjema bør kunne fylles ut på forholdsvis kort tid. Flere spørreskjemaer enn ventet ble innlevert, og på grunn av mange utfyllende kommentarer ga de mye informasjon om hvordan vandrerne opplevde turen. Spørreskjemaene ble endret underveis med den hensikt at det skulle bli enklere for vandrerne å nyansere svarene sine (se vedlegg: spørreskjema 1 og 2). I tillegg fikk jeg etter en rask gjennomgang av spørreskjema nr 1 supplert med flere svaralternativer, for eksempel om viktigheten av å oppleve steder nevnt i litteratur.

Spørreskjemaet er delt inn i to hoveddeler, der del A spør om bakgrunnsinformasjon som kjønn, alder, yrke, tilknytning til turist- eller pilegrimsforening og om respondenten ofte går lengre turer. Del B har spørsmål om selve vandringen og opplevelser knyttet til denne.

Spørreskjemaene ble lagt ut på Pilegrimskontoret i Trondheim og på Refugiet på Ryphusan. Ingen spørreskjema ble fylt ut i Trondheim, der hadde nok vandrerne andre ting å gjøre. I Pilegrimskontorets åpningstider var det nok mer interessant å snakke med noen enn å fylle ut spørreskjema. Da var situasjonen annerledes på Ryphusan. Her har de fleste som har vært innom fylt ut skjema. Gjestebok og pilegrimslogg lå også der, så jeg kunne holde en viss oversikt over antall vandrere. På Ryphusan møtte jeg ved et par anledninger lokale Oppdalsfolk som brukte refugiet som base for dagstur. Disse skrev seg ikke inn i noen bok, fordi de mente at de ikke hadde noe å gjøre med ”disse pilegrimsgreiene”. Alle som har kommet til Ryphusan har vært positivt overrasket over tiltaket og det gjenspeiler seg i svarene. På Ryphusan har vandrerne hatt tid og ro nok til å fylle ut skjema, og de har gjort seg flid med utfyllingen. Til sammen 9 selvstendige vandrere fylte ut skjema på Ryphusan. De resterende 31 skjemaene er fylt ut i forbindelse med den organiserte vandringen i regi av Pilegrimsdager på Dovrefjell: 9 på Hjerkin, 18 på Øysand og 4 på Ryphusan, til sammen 40 skjema.

Den gruppen jeg vandret sammen med fylte ut skjema samtidig på Øysand. Disse skjemaene er meget samvittighetsfullt utfylt, og mange har skrevet kommentarer. En del av grunnen til dette er nok at de hadde blitt kjent med meg og visste hvem som stod bak. I tillegg syntes de aller fleste at de hadde hatt en fantastisk tur sammen med mange fine mennesker. Det virket som om de gjerne ville gi noe tilbake, noe som ifølge en respondent kanskje kunne være med på å fremme interessen for Pilegrimsleden. På Øysand var det 3 av 22 vandrere som ikke ville svare.

Informasjonen fra spørreskjemaene har jeg i etterkant samlet på et gjennomgangsskjema, der alle svarene fra vandrerne ble samlet (se vedlegg). Skjemaene er nummerert slik at det er mulig å følge de ulike svarene til en respondent, men bosted, alder og yrke korresponderer ikke med nummereringen. I tillegg til nummerering er svarene på gjennomgangsskjemaene utstyrt med en bokstav der A og B representerer selvstendige vandrere, C representerer gruppen som gikk med Pilegrimsdagene fra Hjerkinntil Trondheim, mens D representerer vandrere som gikk med gruppe fra Ringebu til Hjerkinntil. I teksten er spørreskjema referert til nummer og bokstav slik: (Sp. 1a).

I etterarbeidet har jeg lagt vekt på de spørsmålene der vandrerne har svart med egne ord. Selv om svarene er korte og stramme i formen, så fungerer de som et verdifullt referansemateriell til intervjuene, og til mine egne opplevelser og observasjoner. Et eksempel fra spørreskjema nr. 2 er vist nedenfor:

24.Hva er det beste med din vandring langs Pilegrimsleia?

5A: Helheten i natur, kulturlandskap, fortidsminner og roen det vil si tid til refleksjon og tanker.

6A: Kombinasjonen av natur, kultur, vandring med ektefelle og gode venner med samme opplevelser.

7A: Naturopplevelser, historien bak og folk du møter på veien.

1C: Att komma til Nidarosdomen, vandranda.

2C: Å merke at fysisk og psykisk styrke er oppadgående.

4C: At været var bra. Stillheten, ro i sinnet etter noen dagers marsj

5C: Natur/kultur/religion. Det viktigste er vandringen i stillhet med Jesus Kristus: fellesskap, bønn, refleksjon, tenkning, avkobling, tilkobling.

6C: Naturopplevelse satt i en sammenheng med utvikling av sosiale kontakter fra ulike bakgrunner og ståsted.

7C: Vanskelig å si - en meget stor opplevelse på mange plan.

8C: Jeg synes det beste med vandringen er at man får oppleve så mye fin natur og at man får se historiske steder. Det er også fint å treffe andre som vandrer.

9C: Den samlede opplevelsen - som et resultat av vandringstempoet.

- 10C: Å forbinde det å gå innover med fysisk aktivitet. Å gå i takknemlighet.
 11C: Møte med mennesker og få kunne ha et mål.
 12C: Naturen og det å bruke kroppen. Samvær.
 13C: Naturen.
 14C: Å være i pakt med meg selv i forhold til Natur/Guddom, mennesker.
 16C: Fin tur/natur.
 17C: Den stille timen og naturopplevelsene.
 18C: Tid til ettertanke og bønn sammen med vandringer. Føle at jeg kommer i fysisk form.
 19C: Tidebønnene og det å kjenne at kroppen går seg til.

5.6 ANDRE KILDER

Det var lagt ut gjestebok på Ryphusan der folk kunne skrive en hilsen. Slike bøker er gjerne preget av en viss sjargong, men kan være kvalitativt gode fordi de formidler opplevelser i en kort og velformulert form (Klepp 1994). Hilsningene i gjesteboka på Ryphusan er udelt positive, og det uttrykkes en begeistring over tiltaket. Spesielt legges det vekt på at det er et refugium i ”ekte” pilegrimstradisjon. Det kan tolkes dit hen, at det er drevet på en ukommersiell basis, og basert på tillit. Ryphusan ligger i billedskjønne omgivelser og fremstår som et glansbilde med tanke på de nasjonalromantiske forestillingene om seterlivet. I gjesteboka kan man lese hilsener som dette:

En meget hyggelig overraskelse å komme hit til dette praktiske, koselige kulturhistoriske og flotte stedet, Ferden vår har gått fra Dovre sentrum og hit på tre dager. I dag gjenstår siste etappe inn til Oppdal og kveldstog tilbake til Trondheim.

Vi er fire stk som har vandret i Kristin Lavransdatters og andre pilegrimers fotspor fra Nord Sel og frem til Oppdal kirke. Blant alle store og gledelige opplevelser underveis var dette stedet[.] Tusen takk til dem som tar vare på denne refugiön - supert tiltak. Nå vandrer vi utvilt videre i solskinn.

Etter åpningen av leden i 1997 har noen vandrere på eget initiativ kommentert leden. I Riksantikvarens arkiv fant jeg to slike ”rapporter” (Brev av 20.07.1998 og 29.09.1998). Disse rapportene viser entusiasme for prosjektet og for gjennomført vandring. De omhandler i hovedsak praktiske problemer. Som å ikke finne veien, og problemer knyttet til overnatting, men også om skilting og informasjonsmateriell knyttet til leden. Disse rapportene har fungert som supplerende informasjon.

5.7 HVEM GIKK PILEGRIMSLEDEN SOMMEREN 2001

Vandrerne som jeg traff i 2001 var med enkelte unntak godt voksne og godt utdannet. Gjennomsnittsalderen var ca. 55 år, med en spredning fra 15-70 år. Over 60 % av vandrerne jeg hadde kontakt med var kvinner. De fleste kom fra Sør-Norge, men våre naboland Sverige og Danmark var også representert. Av gjestebøkene vet jeg at vandrere fra Portugal og Frankrike også gikk deler av leden i 2001. Mange ulike yrker var representert blant respondentene, men det er tydelig at mange jobber, eller har jobbet i skoleverket eller i helsevesenet. En tredel av de som svarte på spørreskjema var medlem av Den Norske Turistforening, og gikk på tur med overnatting i telt eller hytte minst en gang i året. Seks stykker hadde aldri vandret flere dager i strekk tidligere. Disse gikk alle med en gruppe. For disse vandrerne har vandringen vært like mye en introduksjon til turgåing, som en innføring til landskapet og historien knyttet til leden. De som gikk alene eller sammen med venner, hadde alle tidligere erfaringer med lengre vandringer, enten i fjellet eller på andre pilegrimsveier.

5.7.1 ER DE PILEGRIMER?

Mange av vandrerne som går Pilegrimsleden kaller seg pilegrimer, men langt fra alle. Flere er opptatt av at de ikke er pilegrimer i tradisjonell forstand, de går ingen botsgang. Noen har spesifikke begrunnelser og motiver for å gå. De går for eksempel i takknemlighet, fordi de har blitt friske fra alvorlig sykdom, eller fordi de på annet vis har kommet seg gjennom en personlig krise. Det generelle inntrykket er at bruken av pilegrimsbegrepet er åpent og at det er rom for personlige tolkninger. Fellestrekkene i forståelsen av begrepet blant vandrerne, er i stor grad knyttet til refleksjon, fellesskap og vandring. Flere respondenter knytter pilegrimsbegrepet til en mer generell livsholdning som favner bredere enn den spesielle vandringen langs en pilegrimsled. Disse menneskene betrakter pilegrimsgang som et uttrykk for en livsholdning i betydningen:

... hele livet er vi pilegrimer, med himmelen som mål. (Sp. 19C).

Andre assosierer pilegrimsbegrepet mer med fjellvandring generelt. Det blir imidlertid spesifisert at det kreves en lengre vandring slik at man får omstilt seg, og ”gått seg bort fra hverdagen” (intervju 10). Noen har ikke noe spesielt forhold til pilegrimer eller det å være pilegrim, mens andre igjen har blitt pilegrimer etter hvert:

Når vi startet så kalte vi oss ikke pilegrimer, men vi ble, ja vi er pilegrimer, etter hvert. Når vi snakket med folk og sånn. (Intervju nr. 5B).

Jeg føler meg som en pilegrim, en fin anledning til å kombinere det religiøse aspekt med naturopplevelse og sosialt fellesskap. (Sp. 2C).

Jeg er en fremmed i landskapet jeg går, og i mitt eget indre landskap. (Sp. 17 C).

Lone Madsen (2004) har i forbindelse med en oppgave i religionspedagogikk studert vandrernes motiver for vandringen langs Pilegrimsleden. Hun har på grunnlag av 12 intervjuer konkludert med at vandrerne langs Pilegrimsleden er mer turister enn pilegrimer. Denne konklusjonen har hun basert på forskjellige motiver som ble nevnt i løpet av intervjuene. Det er ingen som har utelukkende religiøse motiver for å gå en slik tur, men de fleste av respondentene hennes har i større eller mindre grad vektlagt religiøse motiver for vandringen. Mange av respondentene er på en eller flere måter engasjert i religiøse aktiviteter i hverdagslivet, og er personlig kristne. Det er flest enkeltstående begrunnelser innen kategorien religion (ca 30 %), men det er ikke flest religiøse motiver totalt sett. Derfor har hun konkludert med at vandrerne er mer turister enn pilegrimer. Vandringsmotiver knyttet til fysisk aktivitet/kropp, kultur og historie, og fellesskap med andre, er ved siden av religion de motiver som blir ansett som viktigst. Nederst på lista over motiver kom terapi, naturopplevelse og tid til refleksjon og avslapning. Sett i lys av mitt eget arbeid er det overraskende at "naturopplevelser" kommer så langt ned på lista. Dette kan til en viss grad forklares med at det i "fysiske motiver" ligger et friluftsaspekt, forstått som aktivitet i naturen. Når respondenten sier at det fysiske er viktig, så kan det i denne sammenhengen bety: "å være fysisk aktiv i naturen".

Pilegrimsbegrepet har i utgangspunktet et sakralt innhold, og i det protestantiske Norge er vi oppdratt til at religiøsitet er et personlig anliggende. Respondent i intervju nr. 1 fortalte for eksempel at hun hadde snakket med domprosten når hun som pilegrim ankom Trondheim. Hun fortalte at presten pleide å kikke etter pilegrimer på Vestfrontplassen som kunne tenkes å ha ærend der utenom turistmål, fordi da kunne de få gratis inngang til kirka. De fleste sa imidlertid at de helst ville være turister, og ikke ville forplikte seg eller noe sånt (intervju nr. 1). Den samme historien fikk jeg når jeg traff vikarierende pilegrimsprest på Pilegrimskontoret i Trondheim. Han brukte ordet fordom, men jeg er usikker på i hvilken grad disse fordommene bør tolkes som positive eller negative. Poenget her er at

pilegrimsbegrepet har et ganske bestemt innhold, knyttet til en tid og en type religiøsitet, som folk ikke så lett identifiserer seg med i dag.

Presten fortalte i tillegg at mange "turister" som kommer til kirken benytter seg av en bønnebok som ligger i kirken. Det blir ikke lest høyt fra denne, men den blir tatt med opp til alteret. Han fortalte om rørende og ærlige bønner som sa så mye om situasjonen i en familie at han fikk gåsehud når han leste dem. Et eksempel er en bønn fra besteforeldrene som ber om at barnebarna skal komme oftere på besøk. Dette forteller at det ikke nødvendigvis er noen motsetning mellom det å være turist eller pilegrim. I begge tilfeller er man mennesker, og i hvilken grad man ønsker å være pilegrim eller turist vil avhenge av situasjonen.

Her i Norge kaller man det pilegrimsleden, men det er noe større og mer enn å bare gå veien til et mål, her knyttes sammen kulturminner, natur, historie også en dæsj religion. Men det er ikke så mye av det fordi vi er jo protestanter. Så jeg har forstått det sånn at det liksom er noe samlende, så da ledes du ikke bare raka vegen til målet. (Intervju nr. 1).

Når jeg spurte om hun hadde et religiøst mål med vandringen svarte hun:

Det er litt vanskelig å si ett mål og mening, det er mye som går seg til. Men selvfølgelig er det i bunn og grunn religiøst for meg å gå til Nidaros. Det er jo det som er den store meningen. For ellers så kunne jeg jo bare vade rundt i marka eller gå på fjell, oppi fjellene med turistforeningen og sånn, ikke sant. (Intervju nr. 1).

Blant vandrerne var det stor variasjon i hvilket forhold de hadde til pilegrimsbegrepet, fra de som følte seg som pilegrimer i livet, til de som var det i enkelte situasjoner. Pilegrim er et begrep med en sterk religiøs betoning som det moderne mennesket ikke så lett identifiserer seg med. Det er likevel grunnlag for å si at de fleste som vandrer Pilegrimsleden identifiserer seg med pilegrimsbegrepet etter hvert som de knytter egne erfaringer og opplevelser til begrepet. For eksempel er det nok mange som, i etterkant av vandringen, vil si at de var pilegrimer *da de gikk* Pilegrimsleden. De var altså pilegrimer i en definert periode, bestemt av en viss aktivitet og sosial setting. Handlingen *å vandre* er felles for alle pilegrimer: i fortiden, i dag, i Spania og langs Pilegrimsleden i Norge. Referanser til handlingen fungerer som et møtepunkt for ulike forståelser og tolkninger av pilegrimsbegrepet. Sett i lys av forståelsen av turisten som et lekende menneske, er det mulig å se pilegrimen som en rolle vandrerne prøver ut i en situasjon, der det er gjort rom for dette.

5.8 KULTURMINNER OG OPPLEVELSER

I kapittel 1 presenterte jeg en vid definisjon av kulturminner som grenser mot det mer generelle uttrykket minnesmerke. Hvordan kan dette begrepet forstås i sammenheng med vandrernes opplevelser av kulturminner? Jeg har i undersøkelsene forsøkt å spørre indirekte om kulturminner, i håp om at jeg i ettertid skulle kunne danne meg en forståelse av hvordan vandrerne brukte og forstod dette begrepet. Jeg ville at respondentene skulle ta opp temaet selv, men det var det få som gjorde eksplisitt. De arkeologiske kulturminnene har ikke noen fremtredende plass i vandrernes fortellinger om turen, og ble nevnt som kuriosita, i betydningen noe som ikke passer inn, eller som de ikke forstår. Eksempler på dette er gravhaugene ved Toftesetrene som først og fremst vakte interesse fordi vandrerne lurte på hvordan de var blitt oppdaget, og hvordan en kunne vite at det virkelig var gravhauger. Et annet eksempel er bågastellet som i ettertid av en respondent ble omtalt som et hellig sted.

En av respondentene hadde snakket om at det var tettere med kulturminner lengre sør mens vi gikk, så når jeg intervjuet henne lurte jeg på om hun kunne si noe om det:

Det var vel kanskje sånn jeg opplevde det, kirker, ja vi gikk i alle fall innom masse steinsettinger, sånne gravhauger. Og du så dem liksom hele veien når vi gikk forbi, men oppover dalen så har det ikke vært så mange. Så det var sånn som bare lå der, som ikke var skiltet- ja, riktig - mange av dem er ikke skilta, du bare oppdager dem, at de var der, ikke sant. Så eg oppdaga jo masse nytt, så når folk sier at de bare vil gå over Dovrefjell, så blir jeg nesten litt lei meg. Det er jo så utrolig masse historier der nede på lavlandet også. Bare det å ha vært inni Bønsnes kirke og der han Olav har vært, en kjempeopplevelse. Og der inne var det en gammel madonna, Maria og barnet, som var like gammel som kirken, ikkje sant. Hvor ser du det ellers? Det er på nasjonal...museet i Oslo; gjemt vekk! (Intervju nr. 2).

Jeg spurte flere av respondentene om gravfeltet på Vang spesielt, fordi dette var et av de stedene jeg hadde store forventninger til med tanke på opplevelse av kulturminner.

Gravfeltet på Vang, det kunne ha vært en fin opplevelse, men jeg maktet bare ikke. (Intervju nr. 3).

Ingvild: Fikk dere med dere gravfeltet på Vang?
Intervju 5b: Nei, for vi skulle sove på et vandrerhjem.

...nå stoppet jo ikke jeg opp der nå da, men jeg har vært der tidligere, på disse gravfeltene nedenfor kirka på Oppdal, de er spennende. (Intervju nr. 4).

Gravfeltet på Vang ble i stor grad forbigått, rett og slett fordi det påtreffes i slutten av en dagsetappe, og fordi det er en omvei hvis man trenger å kjøpe mat eller andre ting i Oppdal sentrum.

Olavskildene er et kulturminne som mange er opptatt av, de er mytiske og de inviterer til bruk. I Vinstradalen er det merket et oppkomme med en skiferhelle påskrevet ”kilde”. Selv om ruten gjennom Vinstradalen ikke er knyttet til Olavstradisjonen, var det flere vandrere som omtalte kilden som en Olavskilde i etterkant.

Noen spesielle kulturminner vi la merke til?

a- det var jo de Olavskildene da, som vi ofte stanset ved. Det har jo ikke vært så mange da

b- 3-4 stykker

a- så var det en det skulle være helbredende å drikke av, så drakk vi av den, og etterpå fikk vi høre at det var gjødsel. Hehe. (Intervju nr. 5, respondent a og b).

Det vandrerne først og fremst oppfatter som kulturminner, er veien, gamle bygninger, kilder, gårds- og seteranlegg og kirker. I tillegg til stående bygninger nevnes noen av de kulturminnene som har blitt skiltet. Mindre tydelige kulturminner oppfattes først som kulturminner når de blir utpekt som det, og merket av i terrenget. Som arkeolog er jeg opplært til at det er en vesensforskjell på kultur og natur, og at om noe er menneskeskapt eller ikke, har stor betydning, både med tanke på lovverket og for faget som sådan. Vandrerne opererer ikke med et skarpt skille mellom det som er natur- eller kultur, minne eller ikke minne. De kan like gjerne nyte opplevelsen av et småkupert ”bakkelandskap” skapt av isbreen som vid fjellutsikt eller en setervoll.

5.8.1 INFORMASJON OG TILRETTELEGGING AV KULTURMINNER

Tilrettelegging av kulturminner i terrenget består i stor grad av informasjonsskilt. Disse er for det meste satt opp av lokale aktører, som Dovre fjellstyre og Oppdal historielag. De omfatter informasjon om kulturhistorie, men også om naturformasjoner, dyre- og planteliv. Prosjekt pilegrimsleden har først og fremst merket leden for å vise veien med ulike typer markører, alle med synlig pilegrimsmerke (DN notat 1998:19-20). I hvilken grad det har blitt utført skjøtsel på de ulike kulturminnene har jeg ikke opplysninger om.

Informasjon om steder beriker turen. (Sp. 18c).

Vandrerne er udelt positive til informasjonsskilt langs leden generelt. De vet at kulturhistorie er en del av det å gå Pilegrimsleden og er forbredt på å få informasjon om dette. De aller fleste mener at informasjon om steder, landskap og kulturminner er av stor betydning, og at det er en viktig del av vandringen. Å lese skilt var spesielt viktig for de som gikk alene eller i små grupper. Respondentene i de fire intervjuene som er gjort med selvstendige vandrere sier alle at de har vært påpasselig med å få med seg tilgjengelig informasjon både på skilt og i bokform fra kommunene de har gått gjennom. Dette føler de gir en økt forståelse for områdene som passerer, og at det beriker turen. Det de selvstendige vandrerne er mest misfornøyd med er mangelen på praktisk informasjon om overnattingssteder, og at det enkelte steder ikke finnes overnattingsmuligheter.

Enkelte har gitt uttrykk for at det ble for mange skilt med for mye informasjon. Da var det bedre å snakke med folk, fordi det alltid var noen som visste noe om landskapet eller kunne historier knyttet til området (intervju nr. 7). De som gikk sammen med en gruppe hadde lyst til å lese skilt, men følte at de ikke hadde tid fordi de måtte følge tempoet, eller de likte helst å lese skilt alene. Som medvandrer kunne jeg observere at vandrerne som gikk sammen med en gruppe i mindre grad leste skilt, selv om de uttalte at de var positive til slik informasjon.

...og det har jeg tenkt på, hadde jeg gått aleine så ville jeg nok i større grad ha vært opptatt av skilting og merker, minnesmerker, arkeologiske funn; alle disse tingene, enn i en gruppe. Fordi, ofte blir det sammenstimling rundt et sånt, orienteringsskilt, også blir jeg stående litt feil også har jeg ikke brillene på meg, også leser jeg kanskje litt annerledes enn de andre, da får ikke jeg konsentrert meg, nei da må jeg være aleine. (Intervju nr. 8).

Spesielt skiltingen på Dovrefjell og i Vårstigen blir nevnt som gode. Det som er felles for disse skiltene er at de forteller om steder og landskap fra ulike ståsted. På Dovrefjell fortelles det både om natur og kulturhistorie, mens det i Vårstigen fortelles om fjellstuetradisjoner, flora, bergverksdrift, kongeferder og lokale sagn knyttet til veien.

Historiene knyttes ikke til et lineært tidsaspekt eller plasseres i en nasjonal setting. De knyttes til stedet. Den personlige erfaringen av å være på stedet kobles sammen med fortellingene og danner et grunnlag for opplevelse. Historien om kong Fredrik den 4. sin ferd opp Vårstigen i 1704 er ikke oppsiktsvekkende bare fordi det var en konge som reiste, men også fordi det er vanskelig å forestille seg at noen kunne reise med hest og vogn på

den bratte veien. Som vandrere tenker man også på den kolossale arbeidsinnsatsen som vanlige folk hadde nedlagt for å gjøre veien kjørbær. Det er ikke problematisk sett fra vandrernes ståsted å bli fortalt ulike historier om et og samme sted. Historiene forteller om ulike måter å forholde seg til landskapet på, at historien muligens er fiktiv betyr ikke så mye, bare historien formidler et inntrykk.

Flere av respondentene har i spørreskjemaet fremhevet pilegrimsmerket som spesielt vakkert, på grunn av god farge og utforming, og tidløs enkelhet. Vandrerne møter pilegrimssymbolet flere hundre ganger i løpet av en vandring. De knytter de gode opplevelsene av turen til pilegrimsmerket som er Pilegrimsledens varemerke. Enkelte uttrykte misnøye med at merkestolpene var satt opp på litt forskjellige måter i de ulike kommunene, at avstanden mellom stolpene varierte og at steinhellene noen steder var satt opp parallelt med stien og ikke horisontalt. Dette medførte at vandrerne ikke så merkingen så godt på avstand.

5.8.2 HVOR BLE KULTURMINNENE AV?

Merkepinnene i Oppdal kommune er merket med romertall og ikke med navn som i Dovre kommune. For de ivrigste vandrerne var ikke dette et problem, fordi de gikk med guideboka øverst i sekken. For de fleste andre resulterte dette i at kulturminnene ikke ble lagt merke til. På vandring er det viktig å holde farten oppe og kroppen i gang, og det kan derfor være slitsomt å stoppe opp ved alle kulturminner og minnesmerker. Vandrere som går sammen i en gruppe vil kanskje heller finne frem guideboka om kvelden, eller når turen er over. For å huske hvor en har vært trenger en huskelapper, i dette tilfellet stedsnavn og kulturminnetype, for eksempel *gravhaug*. Vi er vant til at navn på personer kan knyttes sammen med en rekke ulike opplysninger, om alt fra en persons fysikk og utseende, til en persons familie og kontaktnett. Dette gjelder også for steder. Vi trenger huskelappen, ikke minst i kommunikasjon med andre. Hvis ingen husker navn er det vanskelig å snakke om stedet eller personen. Dette opplevde jeg i stor grad når det gjaldt Oppdal, der merkestolpene var merket med romertall i stedet for navn. Det ble anonymt, og gjorde det vanskelig å orientere seg i det kulturhistoriske landskapet. To pilegrimer som vandret i 1998 mener det motsatte. De fremhever at det nettopp i Oppdal er lett å finne frem til riktig informasjon i guideheftene, fordi kulturminnene er merket med nummer som

korresponderer med informasjon i heftene (Brev av 29.09.1998). Det betinger altså at guideboka tas opp av sekken og leses underveis.

5.8.3 OPPLEVELSE AV TID

For mange er vandringen sterkt knyttet til opplevelsen av en annen erkjennelse av tid, og erfaringen av å bevege seg i kroppens tempo. Alle som har svart på spørreskjema har svart positivt på påstanden om at ”Den viktigste opplevelsen er knyttet til selve vandringen og at det å gå flere dager i strekk gjør noe med deg mentalt.” (Sp. 19c).

Det har vært en helt fantastisk uke, samtidig som jeg føler at jeg har vært borte hjemmefra lenge, lenge, så vet jeg nesten ikke hvor tiden har blitt av. En veldig rar opplevelse av tid. Selv om jeg har hatt på meg klokka og fulgt med fra time til time så, allikevel er det den tidsopplevelsen som har vært helt utrolig. (Intervju nr. 8).

Den mentale opplevelsen kan sies å være knyttet til en kroppslig erfaring av tid, og for å beskrive dette bruker respondentene gjerne tidsbegrep, for eksempel det å nullstille seg. Opplevelse av tid kan sees på som et sentralt element i det å være menneske. Det er blant annet opplevelsen av tid som skiller mennesker fra dyr, og som gjør mennesker i stand til å drømme og planlegge. På grunn av at vi vet vi har en fortid, så vet vi at vi har en fremtid. Uavhengig av om vi anser det som viktig eller ikke, så kan det å oppleve tid og historie betraktes som en grunnleggende menneskelig egenskap (Geijerstam 1998:69). Den moderne regningen av tid, i timer og minutter er kulturelt betinget. På vandring betyr ikke klokketiden så mye, og vandrerne har en opplevelse av det de kaller en naturlig tid. Tiden relateres til hendelsene og omgivelsene underveis, heller enn til klokkeslett.

Tidsopplevelsen og naturopplevelsen vil jeg si har vært helt fantastisk. De to-tre dagene over fjellet. Jeg har aldri opplevd fjellet på den måten sommerstid før. Jeg har jo vært på fjellet og har jo kunnet gått en time eller to, også fort tilbake til bilen. Eller vi har vært på en hytte hos noen og gått litt, men at man bruker hele dagen på fjellet, og at det fjellet og været var så fint, det var veldig sterkt asså...naturopplevelsen har vært kjempemessig. Men jeg har ikke vært så detaljorientert, fordi det er jo mange her som har vært så opptatt av blomstene. Nå er ikke jeg så kjempeflink med blomster heller, men det er mer den storheten som jeg har hatt fokus på. Jeg har ikke hatt oppmerksomhet så mye på detaljene egentlig. (Intervju nr. 8).

5.8.4 OM Å GÅ PÅ EN GAMMEL VEI

For meg så har jeg oppdaget at dette å gå mot et hellig mål, i det helt basale og naturlige tempo som beina gir, det er uovertruffent, he he. Det skjer ett eller annet på veien, noe mystisk. Jeg tror at det er noe samsvar mellom det tempo man har og med hjerteslagene, sjelen klarer å bevege seg i det tempoet, og kanskje ikke så godt i det tempo som vi ellers har. Så det gir jo veldig tilfredsstillelse. (Intervju nr. 4).

Men vi fikk jo litt på følelsen hvordan det kan ha vært for de pilegrimene som gikk før, selv om mye er forandret. Det med å gå er jo fremdeles det samme. (Intervju nr. 5).

Svarene i spørreskjemaet viser at nesten alle har et forhold til veien som en ferdselsvei mennesker har brukt i lang tid, men at det er vanskelig å begrunne hvorfor det er sånn. Mange føler i større eller mindre grad samhörighet med menneskene som har gått der tidligere. Spesielt Kristin Lavransdatter blir nevnt her: ”Jeg tenker på Kristin, og på alle som bar sine syke barn.” (Sp. 22c). ”Det gjør noe med meg å vite at mennesker for så lenge siden har vandret denne vegen” (Sp. 2c). Det er tydelig at disse perspektivene ikke er noe en tenker på hele tiden, men noe som treffer vandrerne innimellom.

En gammel vei? Betydning, ja. Sånn rent åndelig, uten at jeg tenkte på det mens jeg gikk, men etterpå. Også er det mye bedre å gå på, asfalt er veldig hardt for beina. (Intervju nr. 7).

Ingvild: Har det vært viktig for deg å gå på en gammel vei? Ja!! Det har vært viktig og det har vært veldig fascinerende og jeg har tenkt veldig mye på det både opp i mot det at jeg synes dette har vært en ganske stor fysisk prestasjon, jeg er veldig imponert over- det er jo mange gamlinger her!! Folk er jo over 70 år!! Og de hopper ned fjellene.. også har jeg tenkt mye på disse gamle pilegrimene, og utstyr og skotøy og hvor de sov henne, og på Ryphusan så fikk du litt sånn ide om hvordan det kunne være da. (Intervju nr. 8).

Det er ikke tanken på menneskene spesielt som trigger tankene, men kanskje mer på hvordan det er å være menneske. Litteratur handler i stor grad om hvordan det er å være menneske. Det er kanskje ikke underlig at Kristin Lavransdatter, som en personifisert representant fra middelalderen, er mer tilgjengelig for tanken enn en generell og fremmedgjort menneskehet, lik den som ofte fremstilles i historiebøker.

Helheten ble i alle deler av feltarbeidet trukket frem som det viktigste. En helhet som i denne sammenhengen omfatter natur, religion, samhold og kontakt med sin egen kropp/sjel. Det å gå, gjør at man må fokusere på kroppen og kroppens signaler. For å få til dette, må man spille på lag med kroppen og høre etter hva den sier. Mange trekker frem at

nettopp det å bruke kroppen, og kjenne den fysiske formen bli bedre, er det beste med turen.

Det å ”gå seg bort fra hverdagen” betyr i denne sammenhengen noe mer enn å oppleve et annet tidsaspekt. Det henger også sammen med det å forlate vante omgivelser og rutiner, og å åpne opp for nye opplevelser, ikke bare fysisk men også sosialt. Her blir statusen og rollene en innehar i det hverdagslige livet underordnet, og alle stiller med blanke ark. Dette poenget understrekes av forestillingen om pilegrimen som egalitær.

Når man går så kommer man liksom ut av rommet og vekk fra dagligdagse bekymringer, som egentlig for veldig mange er veldig små da, men som kan ta helt overhånd når man er hjemme. De blir borte. Også kommer man inn i en strøm, man går av seg selv på mange måter. Så for alle som orker å ”ligge på flatseng og som liker å streve littegran, de kan jeg anbefale at tar en sånn tur. (Intervju nr 7).

Det har jo vært en gruppe, en ganske stor gruppe. Så det sosiale har jo betydd veldig mye, men samtidig så tenker jeg jo på at det at vi var så mange og at det var så mye sånn sosiale konstellasjoner, og kommunikasjon på tvers og der, så mye å følge med på, så har nok det forstyrret noe av den fordypningen....jeg trodde jeg skulle gå inn i. (Intervju nr. 8).

5.8.5 OPPLEVELSE AV NATUR OG KULTUR

De store naturopplevelsene, er sånn generelt religiøse, og det er aldeles utmerket. (Intervju nr. 4).

Et tema i spørreskjemaet handler om i hvilken grad Pilegrimsleden byr på natur og kulturopplevelser (spørreskjema nr. 1 spørsmål 14–15, spørreskjema nr. 2 spørsmål 16–18). Dette er ikke et enkelt spørsmål, blant annet fordi det ikke alltid er samsvar mellom hva som er natur og kultur, og hva som oppfattes som natur og kultur (kap 3.5). Jeg ville likevel forsøke å få noen svar, og de ulike måtene å stille spørsmålet på ga ulike typer svar. De aller fleste var enig i at vandringen langs Pilegrimsleden byr på naturopplevelser (15 svarte i stor grad, 2 svarte i ganske stor grad). I skjema nr 2 ville jeg ha respondentene til å velge om Pilegrimsleden i *hovedsak* byr på natur- eller kulturopplevelser. Dette var det vanskeligere å svare på og nesten alle svarene ligger på ganske enig/ ganske uenig, med en liten overvekt av de som mener at naturopplevelser er viktigst. Vandrerne vil altså ikke rangere viktigheten eller betydningen av kultur eller natur. De fastholder at det å gå Pilegrimsleden er en helhetsopplevelse der natur, kultur, (med) mennesker og religiøsitet

utgjør en helhet som ikke kan deles. Dette synet korresponderer med det utgangspunktet Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning hadde i forkant av arbeidet med å tilrettelegge leden. Når vandrerne presses til å velge mellom natur- og kulturopplevelser vektet opplevelsen av natur som mer betydningsfull enn opplevelsen av kultur.

Det er liten tvil om at naturen er viktig for vandrerne, spesielt for de som har gått turen over Dovrefjell. Naturopplevelser kan i denne sammenhengen knyttes til opplevelsen av storhet, og flere sier at det følte som å gå i Guds katedral. Det oppleves som et møte med skaperverket, og dermed også med seg selv. Mange var ikke opptatt av det religiøse i seg selv, men av åndelighet og av naturen som en besjelet verden fortettet med mening. Disse aspektene ved naturopplevelsen er ikke eksklusivt knyttet til turer langs Pilegrimsleden, men er verdier som knyttes til nordmenns bruk av naturen generelt (Aarønæs 1993). De viktigste begrunnelsene for at nordmenn bruker naturen er å: ”oppleve naturens stillhet og fred”, ”komme ut i frisk natur, vekk fra støy og forurensning”, ”komme bort fra mas og stress” og ”være sammen med familien” (Aarønæs 1993:40). Det er vanskelig å verbalisere viktigheten av disse opplevelsene, fordi de i så stor grad er gjennomgripende og fordi de handler om vår tilstedeværelse i verden (væren-i-verden), på et sted (kap.3).

Figur 22: Planter med Olavs-navn. Fra venstre Olavsstake, Filtkonglys og Olavsskjegg. (Dovre kommune 1997:38)

Pilegrimen som symbol har gitt vandrerne rom for å utvide de tradisjonelle friluftsbegrunnelsene for å gå på tur. De mentale aspektene blir vektlagt, uttalt som indre vandring og tid til refleksjon. Naturopplevelser langs Pilegrimsleden er for flere vandrere knyttet til en besjeling av naturen, spesielt i Hellig Olavs ånd (intervju nr. 2 og 7) og gir grunnlag en følelse av samhörighet og likestilthet med naturen. Pilegrimens holdningsideal kommer også frem her; man skal være ydmyk og respektfull i sitt forhold til naturen.

Det som jeg oppdaget i fjor, og som jeg ser er like verdifullt i år, er at det er to ting som jeg synes er veldig verdifullt. Det er flere ting da fordi at disse ting henger sammen. Det er naturen, sant, som vi går igjennom og er helt hengitt til, også er det det at vi kan ha disse tidebønnene, som jeg opplevde da, til min forundring, at de hadde på en måte, ja sånn opplever jeg det, at de har en velgjørende tilbakevirkende kraft på naturen, at de puster sammen på en måte. (Intervju nr. 2).

På spørsmål 12 i spørreskjemaet ville jeg at respondentene skulle krysse ut ulike elementer som jeg på forhånd antok var viktig for deres opplevelse av turen. Jeg satte opp mange alternativer fordi jeg håpet at enkelte alternativer ville tre tydeligere frem (se vedlegg). I spørreskjema nr. 2 la jeg til ”steder nevnt i litteratur” og ”å møte mennesker langs leden” fordi jeg i samtale med vandrere oppdaget at dette var viktige aspekter for noen. Opplevelse av natur og landskap er viktig for alle, etterfulgt av kirker, flora og det å gå på en gammel vei. Sosiale og religiøse opplevelser er også viktige. Med unntak av fauna er det ingen elementer som spesielt skiller seg ut negativt.

På spørsmål om det er noen spesielle steder/strekninger vandrerne husker spesielt godt nevnes spesielt Vårstigen, Ryphusan og Budsjord. Ellers er det fjellet generelt, landskapet og blomstene folk husker. Mange av vandrerne var opptatt av den spesielle og frodige floraen på Dovrefjell. Pilegrimspresten viste seg å være en stor ressurs på området og gledet mange vandrere med sine kunnskaper. Jørundgard i Nord-Sel kommune blir trekt frem som et ekte pilegrimssted. Fordi vandrerne ble tatt i mot som pilegrimer og fordi pilegrimsånden var så tydelig tilstede der. Flere fortalte også at de kjente Kristin Lavransdatter sitt nærvær spesielt sterkt på Jørundgard, og at de tenkte på henne når de gikk i dette området. Jørundgard ble bygd opp til filmatiseringen av Unsets bøker, og har i ettertid blitt drevet som en middelaldergård med dyr og presentasjon av gammelt håndverk. Jørundgard er en turistattraksjon, der man også er seg bevisst en pilegrimstradisjon. Den organiserte vandringen overnattet her, og det gjorde flere av de selvstendige vandrerne også.

Spesielt over Dovrefjell, hvor fjellet dominerer, er kulturopplevelsene nærmest, der man får hvile og mat, for eksempel på Ryphusan, eller hjemme hos folk. Jeg spurte de to respondentene i intervju nr 3 om det gikk an å skille mellom natur- og kulturopplevelser på en tur som dette:

A: Det er annerledes å komme inn på gårdene, det er noe man ikke gjør så ofte når man går fra hytte til hytte

B: Jo, det har noe annet ved seg. Da vi kom til seteren, den gamle kulturen.

A: Det er noe av det pluss ved denne her tur tror jeg.

B: Ja, det tror jeg også. Det er det man husker, det er der man får hvile.

Når jeg spurte respondentene i intervju nr. 5 hva de hadde satt mest pris på underveis svarte de:

B: Det å sove hjemme hos folk, egentlig. Når vi kommer frem om kvelden.

A: Det blir jo en helhet. B: ja

B: Men det som er morsomst er når man treffer folk og de spør om vi har lyst til å sove hjemme hos dem, det har jo skjedd noen ganger. (Intervju nr. 5b).

Kultur i denne sammenhengen blir altså oppfattet som den levende kulturen, der man treffer mennesker og opplever andre tradisjoner og andre måter å leve på. To danske respondenter hadde festet seg ved at her hadde dyrene bjeller og kuene navn (intervju nr.3).

En kommer så nær på sansene, det jeg synes er at sansene blir vekt veldig når man hengir seg til naturen på den måte. Det er jo litt strabasjøst, og det er jo helt spesielt der man spiser sine klemmer (dansk: matpakke) ute i naturen. (Intervju nr. 3).

Informasjonsmateriellet som knyttet til Pilegrimsleden garanterer ikke at den merkede leden følger den ”opprinnelige” leden hele veien fra Oslo til Trondheim. Det understrekes at pilegrimer i middelalderen har fulgt flere ruter. Publikum blir forsikret om at ekspertene har gjort sitt beste med å tilrettelegge en pilegrimsled som er så autentisk som mulig. Vandrerens syn på viktigheten av opprinnelighet og ekthet varierte. Denne variasjonen korrelerer med vandrerens aktivitet. Med det menes at som gående hadde vandrerne andre krav til leden, enn når de satt stille. Mens vi gikk var det få som var opptatt av om vi gikk på den opprinnelige leden eller ikke. Når jeg stilte det samme spørsmålet om kvelden, etter at vandringen var avsluttet for dagen, fikk svarene en annen betoning. Når vandrerne kunne se tilbake og reflektere over dagens hendelser, uttrykte de, i større grad, at det å gå en historisk riktig rute var viktig for dem. Dette kan forstås slik at de umiddelbare opplevelsene av landskapet og bevegelsen, ga et sterkere inntrykk enn historiske fakta. Dette viser at kroppslig praksis på et sted har betydning for hvordan vi forstår verden rundt oss (kap 3.1.4).

Vandrerne var opptatt av landskapet. Det ligger i landskapets natur at de visuelle kvalitetene er viktige for opplevelsen. Estetiske kvaliteter som utsikt, skiftninger i lysforhold og fargerik vegetasjon ble satt pris på. Når vi går, kommer landskapet tett på. En slik nærhet er utilgjengelig når man kjører tog eller bil, fordi man på grunn av farten, bare kan se de store linjene.

5.8.6 UTFORDRINGER

Utfordringer langs Pilegrimsleden er i praktisk forstand knyttet til det å finne veien, som innimellom er overgrodd eller dårlig merket. Det er spesielt slike praktiske ting vandrerne har vært misfornøyd med, og som krever mye energi. Dette fikk vi merke selv. Mellom Risgrenda og Oppdal måtte vi stoppe flere ganger for å lete etter merkestolper, der vi trasket over innmark og i gammelt jordbruksterreng. Tidligere vandrere har også hatt dette problemet:

... mange og lange strekninger i ufremkommelige - til dels demotiverende- krattjungler og ugressåkre, der leden både var vanskelig å finne og ikke minst å gå. (Brev av 29.09.98).

Enkelte steder oppfattes leden som veldig kronglete, og flere mente den tok unødvendige omveier til uinteressante kulturminner (intervju nr. 1 og 2). Etappene kan være lange og det kan være vanskelig å finne billige overnattingssteder. Med telt, sovepose og proviant i sekken blir det ekstra tungt å gå. Flere refugier som Ryphusan er sterkt ønsket (brev av 29.09.98). Dette har ikke vært noe problem for gruppa som vandret organisert, der transport av bagasje og overnatting var ordnet på forhånd.

I Spania har pilegrimen en spesiell status i samfunnet. Det er forventet at man steller godt med en pilegrim. I Norge blir en person som går Pilegrimsleden gjerne oppfattet som en *turist*, i betydningen noen en kan tjene penger på. Dette kunne føre til konflikter, spesielt for de som gikk alene, og ikke hadde et fellesskap å støtte seg til. Spesielt én respondent (intervju nr. 1) var skuffet over at hun møtte så få pilegrimer langs leden. Hun hadde gått i Spania og ville bli behandlet som pilegrim, også i Norge. Pilegrimsleden var vel for pilegrimer? Dette ble særlig et tema i kontakt med overnattingssteder som var drevet på kommersiell basis. Disse var ikke innstilt på å "gi noe gratis" til pilegrimer. Konflikten forsterket seg da pilegrimen "krevde" å få rabatt, noe som i seg selv ikke er spesielt "pilegrimsk". For pilegrimer som ikke har sammenlignet Pilegrimsleden med Caminoen,

har denne opplevelsen vært annerledes. De har vært innstilt på å ha med seg det nødvendigste, og på å betale det turen kostet. Fordi disse vandrerne på forhånd ikke hadde noen spesielle forventninger til hvordan de ville bli oppfattet, har møtet med lokalbefolkningen vært meget givende. De som ikke har tatt det som en selvfølge at de skulle bli invitert til å overnatte hjemme hos folk, har i ettertid en veldig positiv opplevelse av gjestfriheten. På denne måten skiller leden seg fra en tur i fjellheimen. Langs Pilegrimsleden har man mulighet til å møte lokalbefolkning, det gjør man vanligvis ikke på høyfjellet.

På et mer personlig plan, kan det være utfordrende for godt voksne mennesker å sove på flatseng i rom med andre mennesker. De sosiale sansene må skjerpes, fordi man i en gruppe må innrette seg etter andre mennesker og forholde seg til andre mønstre for kommunikasjon. Pilegrimsidealet, som en nøysom og ydmyk vandrer, blir i denne sammenhengen et forbilde, og fungerer som en veileder i et ukjent sosialt rom. Pilegrimen som ideal og norm for vandrernes oppførsel ble veldig tydelig når gruppa skulle overnatte på ærverdige Kongsvold Fjellstue. Alle hadde betalt samme pris for å overnatte. Noen fikk store enkeltrom mens andre måtte sove på flatseng sammen med andre. Litt surmuling ble det, men det var ikke noe stort problem (intervju nr. 4). På en annen type reise er det lett å tenke seg at en slik situasjon ville ha skapt konflikter.

5.9 OPPSUMMERING FELTARBEID

På grunnlag av feltarbeidet er det rimelig å trekke frem *den fysiske veien* som det viktigste kulturminnet, og alle nivå av betydning og mening som kan knyttes til denne. Mening knyttes i stor grad til handlingen *å vandre*. Det å gå kan sees på som en meningsfull og verdifull aktivitet i seg selv. I den moderne og mekaniserte verden vi lever i, er det å bruke beina over lengre avstander helt unødvendig i dag. Det er spesielt uaktuelt i jobbsammenheng, noe som tydeliggjør at det å gå er noe man gjør i fritiden. (Klepp 1994:21). Ved siden av å gå, innebærer turaspektet å gi avkall på goder det moderne livet byr på. Det å gå tur er mer enn bare en måte å oppleve natur på, det er også en måte å komme bort fra noe, eller å være noe foruten (Klepp 1994: 21). Ved å gå blir vandreren en del av en felleseuropeisk pilegrimstradisjon, samtidig som hun levendegjør minnet om middelalderpilegrimen. Begge disse aspektene blir manifestert gjennom vandringen, og blir meningsfull som en del av vandrers livshistorie.

Feltarbeidet er basert på ulike typer kvalitativ datainnsamling, og gir god informasjon om de vandrerne jeg studerte. Jeg ser likevel svakheter med det innsamlete materialet fordi undersøkelsen er basert på et begrenset antall vandrere som jeg hadde en tidsmessig avgrenset tilgang til, og fordi flertallet av respondentene gikk sammen med en gruppe. Det å gå sammen med en gruppe legger føringer for hvordan turen oppleves. Organiserte vandring er sosialt både utfordrende og givende, med det resultat at gruppa konkurrerer om oppmerksomhet, for eksempel i forhold til kulturminner. Gruppa lever, på sett og vis, sitt eget liv, løsrevet fra omgivelsene. Selv om den ideelle pilegrimen kanskje vandrer alene, så var gruppevandreren i 2001 en representant for den typiske vandreren, sett i forhold til antall respondenter totalt.

Alle respondentene var tilreisende. Det betyr at de ikke på forhånd hadde et nært forhold til landskapet og stedene, på samme måte som en lokalkjent har. Dette var et bevisst valg fra min side, fordi jeg ikke var interessert i å studere den enkeltes livslange forhold til landskapet. En lokalkjent har andre forutsetninger for å forstå landskapet og stedene, og har kjennskap til stedsnavn, fjell og andre noder for meningstilskrivelse. Tilreisende vandrere har derfor behov for informasjon for å danne seg et mentalt kart å feste historiene til. Vandrere som går sammen med en gruppe, leser i tillegg lite underveis og har liten kontakt med andre vandrere eller lokalbefolkning. Det betyr at vandrerne i liten grad får tilgang på lokale historier. De er prisgitt sin kunnskap knyttet til et overlokalt fellesskap, som det nasjonale eller det internasjonale pilegrimsfellesskapet.

Dette er viktige poeng å ha i bakhodet når jeg i neste kapittel skal diskutere de underordnede og overordnede problemstillingene sett i lys av mine undersøkelser i felt og bak skrivebordet. Det er viktig å huske at Pilegrimsleden blir brukt på flere måter enn de jeg har valgt å forholde meg til, og da er det først og fremst en lokalt forankret bruk jeg sikter til. Et eksempel er bruk av Pilegrimsleden i undervisningsopplegg i skolen.

6 PILEGRIMSLEDEN SOM STED, VEI OG VISJON

Det gjør noe med meg å vite at mennesker for så lenge siden har vandret denne vegen (Sp. 2c).

6.1 DISKUSJON AV UNDERORDNEDE PROBLEMSTILLINGER

Innledningsvis presenterte jeg fire underordnede problemstillinger. Disse skal jeg i det følgende drøfte på bakgrunn av de foregående kapitlene. Deretter vil jeg på grunnlag av de overordnede problemstillingene oppsummere med en mer generell diskusjon omkring Pilegrimsleden som sted, vei og visjon.

- Hvordan opplever vandrere kulturminner langs Pilegrimsleden?
- Hvordan reagerer vandrere på tilrettelegging av kulturminner langs Pilegrimsleden?
- Hva oppfatter vandrerne som ”naturlige” og ”kulturelle” elementer i landskapet?
- Ekthet, nærhet og levendegjøring er begreper som knyttes til formidling av kulturminner på stedet og i landskapet. Hvordan kan disse begrepene forstås i forhold til vandrernes opplevelser av Pilegrimsleden?

6.1.1 OM KULTURMINNER OG TILRETTELEGGING

Vandrere opplever i hovedsak stående bygninger, kirker og gamle gård- og seteranlegg som kulturminner. I tillegg blir også (Olavs)kilder og veien oppfattet som kulturminner, spesielt der veien gir inntrykk av å være gammel. Alle disse kulturminnene er visuelle og inviterer til bruk. De gir en opplevelse av å komme fortiden nærmere, og er fundert i en forståelse av at kulturminner er noe som er overlevd fra fortiden. Å ta i bruk kulturminnet gir en følelse av fellesskap med fortidens mennesker, fordi man *går* på den samme veien eller *sover* på de samme stedene. Disse kulturminnene oppfordrer til respekt for tidligere menneskers slit, som for eksempel i Vårstigen og på Ryphusan. Stående bygninger og andre visuelle kulturminner er lett fattbare. Vandrerne opplever derfor ikke at det er nødvendig med mye informasjon for å begripe at kulturminnene har blitt brukt av mennesker i lang tid. Når man er på steder er det lett å tenke seg hvordan det kunne ha vært å leve, *her da*. Problemet er at den ”fattbare tiden”, den vandrerne har historier og ”minner” om, ser ut til å slutte en gang i ”middelalderen”. Dette er ikke overraskende med

tanke på at Prosjekt Pilegrimsleden har valgt å fremheve kulturminner knyttet til pilegrimsferdene i middelalder. Kulturminner som Olavskilder har i tillegg noe mytisk og overnaturlig ved seg.

Enkelte arkeologiske kulturminner, som gravhaugene ved Toftesetra, ble oppfattet som kuriosa fordi vandrerne ikke evnet å forestille seg hvilken betydning de har hatt for mennesker i fortiden. De hadde få eller ingen historier om gravhaugene, og forstod derfor ikke hvorfor de var utpekt som kulturminner. Bågestellet i nærheten av gravhaugene, ble av en person sett på som hellig eller mytisk, og viser at vandrerne har behov for å forstå ting som "noe" (kap 3). De arkeologiske kulturminnene krever informasjon for å bli forstått som relevante, fordi disse kulturminnene er mer abstrakte. Mening assosiert med dem kan i mindre grad knyttets til gjenkjennbare handlingsmønstre og konkret bruk. Dette understreker behovet for informasjon, ikke bare om det konkrete objektet, men også om kulturminnets samfunnsmessige kontekst.

Vandrere er meget positive til tilrettelegging av kulturminner langs Pilegrimsleden, og forventer å bli tilbudt informasjon. Tilrettelegging av kulturminner er den mest konkrete forskjellen mellom det å gå Pilegrimsleden, kontra en vanlig fjelltur. Selv om alle er positive til informasjon, er det stor forskjell i hvilken grad vandrerne faktisk leste skilt og annen tilgjengelig litteratur. De som gikk alene leste aktivt skilt og guidebøker underveis, mens de som gikk med en gruppe gjorde dette i mindre grad. Vandrere i en gruppe rettet oppmerksomheten mot sine medvandrere, *her og nå*, fremfor en mer abstrakt forestilling om vandrere, *her da*. Selv om gruppevandrerne leste færre skilt, så snakket de med hverandre og mange hadde fortellinger å fortelle. Prosjekt pilegrimsleden har lagt vekt på å ikke sette opp for mange skilt fordi de antok det ville forstyrre opplevelsen. Dette er en unødvendig bekymring fra tiltakshavernes side. Vandrerne ville gjerne ha muligheten til å lese skilt, og uten tvil er dette den letteste måten å skaffe seg informasjon i terrenget.

6.1.2 OM NATUR, HELHET OG NÆRHET

Forestillinger om hva som er natur og kultur er basert på kulturelle forutsetninger uttrykt gjennom handling og språk. Forståelsen av begrepene helhet og ekthet er knyttet til forestillingen om naturen som ekte og hel (kap 4.5). Jeg vil presisere at jeg forholder meg til hva vandrere langs Pilegrimsleden forstår som natur og kultur, og ikke til en

vitenskapelig diskurs om hva som er natur og kultur. Med tanke på hva vandrerne forstår som kulturminner, er det ikke oppsiktsvekkende at vandrerne gir uttrykk for at det ikke er et skarpt skille mellom hva som er kulturminner og hva som er levende kultur. Mange av de visuelle kulturminnene ble oppfattet som levende kultur, og hadde verdi for vandrerne fordi de representerte en tradisjonell levemåte. Eksempler på dette er Ryphusan og Budsjord. For vandrerne var det ikke viktig å kategorisere opplevelser av landskap og steder i en moderne forståelse av dikotomien natur og kultur. Dette uttrykkes eksplisitt ved at vandrerne sier at det er helheten som er viktigst. Ønske om en opplevelse av helhet kan forstås i relasjon til forestillingen om den moderne pilegrimen. På samme måte som vandrerne ikke ønsker å skille mellom opplevelser av natur og kultur, så ønsker de heller ikke å skille mellom sakrale og profane opplevelser. Om en kirke først og fremst blir sett på som et kulturminne eller et gudshus avhenger av situasjonen og av hvilken grunn man har for å oppsøke kirka. Hvis man er i kirka for å be, er opplevelsen religiøs, hvis man er i kirka for å se på kunst, er opplevelsen kulturell. For vandreren er opplevelsen som regel *både-og*.

Landskapet som en omgivende helhet, oppleves først og fremst som natur, og det å gå i landskapet føles naturlig fordi man ved å gå ” beveger seg i et naturlig (kroppens) tempo”. Kultur og kulturminner framtrer tydeligst der vandrerne får hvile og mat. Å spise og sove (bo), er eksempler på kulturelt betonte og sosiale aktiviteter. Denne grunnleggende kategoriseringen av kroppens aktiviteter viser at handling påvirker vandrernes opplevelse av steder og kulturminner. Dette er aktiviteter som er viktige for alle mennesker.

Distinksjonen mellom natur og kultur er ikke spesielt viktig for vandrerne. Søkelyset på dette temaet i oppgaven er nok mer et resultat av min egen vitenskapelige oppdragelse, og de forventningene jeg på forhånd hadde til undersøkelsene. Jeg hadde forventet at respondentene skulle stusse over at kulturminnene hadde ulik alder, at veien noen steder var nylaget og at dette skulle føre til en opplevelse av Pilegrimsleden som konstruert. Dette er abstrakte antagelser som jeg ikke fant grunnlag for i undersøkelsene. Vandrerne søker generelt de gode opplevelsene. Dette funnet tydeliggjør stedets hybride og omskiftelige karakter, der mening knyttet til steder ikke lar seg kategorisere, men er bundet til menneskenes interaksjon med omgivelsene på en grunnleggende måte.

Vandrerne langs Pilegrimsleden søker nærhet i betydningen kontakt med omgivelsene og med seg selv. Denne motivasjonen deler vandrerne med både turistene og pilegrimen (kap 2 og 4), og uttrykkes som et ønske om å oppleve noe annet enn hverdagens rutiner og små problemer. Dette ”noe annet” tar ulik form avhengig av personlige erfaringer og kulturelle preferanser. Noen benytter muligheten til å se samtiden i perspektiv der hverdagslivet blir konfrontert og distansert i møte med et ”naturlig” og klokkeslettøst vandringstempo. Andre speiler sitt hverdagslige kristenliv eller misjon i møte med medvandrere, og i møte med seg selv.

For å komme nær og finne mening på et sted er bruk og deltagelse viktig. Å delta gir rom for nye opplevelser. Når vandrerne vandrer er det ikke viktig om veien er historisk korrekt. For vandreren er veien virkelig fordi det er der de går. Det er vandrerne selv som levendegjør Pilegrimsleden gjennom felles aktivitet og identifikasjon. På stedet og i landskapet har opplevelsen av *her og nå* forrang. Når vandrerne tenker etter, ved peisen om kvelden, eller i etterkant av turen, kan de reflektere over hva de har opplevd og diskutere viktigheten av en ”ekte” pilegrimsled.

6.2 DISKUSJON OMKRING DE OVERORDNEDE PROBLEMSTILLINGENE

- Hvordan oppleves det å være tilstede på et historisk sted, eller å vandre i et historisk landskap?
- Formidling av kulturminner knyttes i økende grad til steder og landskap, i betydningen ”der de hører hjemme”. På hvilke måter blir kulturminnernes meningsinnhold formet på stedet?
- Hvilke muligheter og begrensninger har stedet med hensyn til formidling av kulturminner i landskapet?

Et mål med denne oppgaven er å belyse stedsdimensjon i vandrerens møte med kulturminner. I et slikt perspektiv vektlegges kroppens erfaringer, der sanseinntrykk, forestillingsevne og prosessen å ”finne mening” i handling og rom, har relevans. Dette inkluderer også ”uvitenskapelige” aspekter knyttet til sted og landskap, som følelser, magi og besjeling av natur for å nevne noen eksempler. En slik forståelse av sted er i opposisjon til forestillingen om at kunnskap om verden, først og fremst frembringes av det objektive

blikket (kap. 3.1.4 og 4.3). Å være på et sted har flere nivå av betydning og mening utover det vi kan se. I det følgende vil jeg diskutere hvordan mening på ulike måter knyttes til stedet. Først ved å bruke Ryphusan som et eksempel, for deretter å reflektere over hvordan en overlokal oppfatning av Pilegrimsleden har påvirket forståelsen av kulturminner.

Figur 23: Ryphusan- det ideelle pilegrimssted? MS

6.2.1 RYPHUSAN — DET IDEELLE PILEGRIMSTED?

Det fleste som har gått Pilegrimsleden er enig i at denne spesielle vandringen byr på andre opplevelser enn en vanlig fjelltur. Hvorfor? Det er ikke først og fremst stien, landskapet eller kulturminnene underveis som får vandrerne til å føle at denne turen er annerledes, det er det vandrernes tanker og samhandling som gjør. Å være tilstede handler om mer enn bare å være på en bestemt lokalitet. Det innebærer en bestemt innstilling til verden. *Tilkobling* er et uttrykk som en av vandrerne brukte for å beskrive en slik holdning (Sp. 5c). En metafor for den samme innstillingen fremkommer i uttrykket: å slå av mobilen. Å være tilstede handler i denne sammenhengen om å være oppmerksom på inntrykk fra omgivelsene, mer enn man gjør i hverdagslivet.

Forestillinger om hva en pilegrim gjør og ikke gjør, virket normerende på hvordan vandrerne oppførte seg, og på hva det var akseptert å snakke om. Det var for eksempel flere vandrere som ikke hadde noen religiøse begrunnelser for å gå leden, men det var påfallende at de ikke snakket høyt om det. Det lå med andre ord en forventning innad i gruppa om at de som gikk Pilegrimsleden burde ha religiøse motivasjoner. I gruppa ble dette poenget forsterket ved at turen var arrangert av kirken. Koblingen mellom religiøsitet og Pilegrimsleden ble tydeliggjort underveis av ritualer som tidebønner. Pilegrimen som symbol, med referanser til den levende pilegrimstradisjonen i Spania, fungerte som et ideal i mange sosiale sammenhenger (kap. 2).

Å fokusere på pilegrimen som symbol og ideal forsterker inntrykket av at mening knyttet til Pilegrimsleden er løsrevet fra de fysiske strukturene. Dette fordi pilegrimen er en internasjonal og tidløs skikkelse, men også fordi pilegrim er noe en kan være hvorsomhelst i sitt eget liv (Amundsen 2002:163). En slik løsrivning av mening knyttet til sted er et forhold som kan sees i sammenheng med Klepp sin undersøkelse om turgåeres opplevelser av landskap og begrunnelser for vern (1998). Hun fant at en gruppe fremfor å knytte seg til det fysiske stedet, heller identifiserer seg med aktiviteten ”å gå tur”. Innvevd i å gå tur, i det å bruke kroppen i naturen, ligger det en forventning om å oppleve natur, men også steder. Dette gir mening sett i lys av turistens innstilling til steder, som fokuserer på erfaringen og opplevelsen som meningsbærende (kap. 1.1 og 4.3). I eksemplet Pilegrimsleden blir dette aspektet tydeliggjort ved at vandrerne vektlegger opplevelsen av fellesskap. Referansene knyttes i stor grad til medvandrere, spesielt de man går sammen med, men også til pilegrimer i fortiden og til pilegrimer for eksempel i litteraturen.

Pilegrimsleden består av mer enn 92 mil merkede traseer i terrenget. Ledens fysiske struktur kan sies å være undergitt den symbolske strukturen med hensyn til en større mening, uten at ledens fysiske beskaffenhet kan sies å være uvesentlig. Det fysiske landskapet kan her sees på som en viktig premissleverandør som muliggjør bevegelsen og danner en meningsfull ramme om reisens metafysikk. Landskapet symboliserer det evige og uforanderlige, og fungerer for Pilegrimsleden som en alltid tilstedeværende manifestasjon av ekthet (kap.3). Omgivelsene danner en stemningsfull ramme for vandringen som fysisk finner sted, skritt for skritt. Å se på veien som et ”sted” utfordrer

forestillingsevnen vår fordi den har en utstrekning som ikke umiddelbart kan fattes. Ved å gå blir avstandene begripelige.

Den fysiske merkingen av leden er diskret og utformet for ikke å forstyrre den visuelle opplevelsen av landskapet. Pilegrimsmerket blir sett og passert mange ganger hver dag, og vandrerne sier de underveis får en tilknytning til merket. Merkestolpene manifesterer leden, ikke fordi de er monumentale, men fordi vandrerne jevnlig møter dem. Pilegrimsmerket blir på denne måten ikke bare varemerke for den offisielle Pilegrimsleden, men også et symbol intimt knyttet til den enkeltes opplevelser av leden. Enkelte vandrere gjorde det til en vane å ta på hver enkelt stolpe de passerte og gjennom handling inkorporere disse i vandringen. Dette fremhever poenget om at hver enkelt skaper sin egen historie gjennom å vandre, og at fortellingene om kulturminnene og historien blir knyttet til individets historie, like mye som til historier om landskapet.

Den fysiske veien har betydning fordi vandrers materialitet blir tydelig i møte med veien. Vandrerne sier for eksempel at de hadde tenkt å filosofere mer, gå inn i det åndelige og lese mer om kulturminner og historie.

.. jeg er ikke så veldig dypt religiøs kristen, ingen sånne kompliserte vanskelige tanker, jeg kan godt sitte og lese bønn og tro på gud men jeg har et veldig så enkelt kristenliv, egentlig. Så det ville ikke vært sånne ting som jeg skulle ha gått inn i, det måtte være mer sånn personlige ting, tanker som jeg kunne tenkt meg og brukt mer tid på. Det har jeg ikke gjort så mye, jeg har vært mer opptatt av en vond tå eller om det er ett trykk under den tåa, eller gud hvor stram jeg er i hoftene og sånne ting. Haha. (Intervju nr. 8).

Det viser seg at dagene i større grad enn ventet, har gått med på å finne et passende tempo for sin egen kropp, ta vare på såre føtter og huske på å drikke nok. Samtidig som vandringen tar tankene bort fra dypere funderinger, så er dette en virkning av vandringen som de fleste setter pris på: de går seg bort fra hverdagen, jobben, bylivet og klokketiden.

Refugiet på Ryphusan samler ideen om pilegrimen, vakker natur og levende kultur på et sted. Her ble følelsen av det enkle og naturlige pilegrimslivet forsterket av et romantisk bilde av tradisjonell seterdrift. Refugiet som er et ombygd sauefjøs, fungerer som et bilde på den forandringen en ekte pilegrim kan oppnå ved å vandre. Fjøset har blitt til et praktisk, enkelt, rent og pent overnattingssted for pilegrimer, satt i stand ved hjelp av lokalt initiativ. Her står døren alltid åpen, også for ikke-pilegrimer. Lokale Oppdalsfolk som

verken var pilegrimer eller turister, brukte stedet fordi det var tilgjengelig og fordi det var en fin plass å ta noen timer fri fra bygdelivet. Ryphusan er med andre ord et godt sted å være for alle, uavhengig av forventninger eller kunnskap om kulturhistorie eller pilegrimshistorie. At Ryphusan ligger på et strekk av leden som ikke direkte kan knyttes til Olavstradisjonen er det ingen som bryr seg om. Det er udiskutabelt et virkelig og ekte pilegrimsted, noe flere vandrere har poengtert i gjesteboka.

Selv om vandreren forsøker å befri seg fra hverdagslivet og det moderne tempoet, kan de ikke fri seg fra sitt språk og sin kultur. Gjennom påvirkning fra massemedia, litteratur og egne erfaringer danner vandrerne egne bilder av hva Pilegrimsleden er, og i noen tilfeller hva den bør være. Disse bildene skapes og endres hele tiden. Hvem har makt til å påvirke hvilke meninger som knyttes til Pilegrimsleden?

6.2.2 PILEGRIMSLEDEN SOM VISJON

Hvorfor ble det en pilegrimsled, og ikke en Kongevei eller Allmannavei? Jeg har ikke funnet materiale som tyder på at det har vært noen diskusjon om dette spørsmålet. Ideen bak Pilegrimsleden er trolig et resultat av inspirasjonen fra kontinentet, og den voksende strømmen av både pilegrimer og turister som reiser for eksempel langs Camino de Santiago. Ved at Pilegrimsleden blir markedsført som en revitalisering av gamle pilegrimstradisjoner har de ansvarlige projisert et sett av symboler og meninger til denne spesielle natur- og kulturstien. Flere har engasjert seg i diskusjonen om hva Pilegrimsleden er, og bør være. Ikke minst har selve skrivemåten blitt debattert, noe som i flere kommuner i Sør-Trøndelag har ført til at skilttekstene har blitt endret til pilegrimsleia (Ellingsve 2000). Andre har interessert seg for spørsmål om hvem som har makt til å definere mening knyttet til bruk av Pilegrimsleden.

Kulturviter Arne Bugge Amundsen (2002) undrer seg over kirkens interesse i moderne pilegrimsvandring. I møte med kirkens representanter forteller Amundsen (2002:147) at de var spesielt opptatt av å få presentert den felleskristne historiske arv som var skjult i gamle veier og bygninger. Han retter søkelyset mot de ideologiproduserende forfatterne og aktørene bak den moderne pilegrimstradisjonen og deres oppfattelse av *det religiøse sted*, i dette tilfellet Nidarosdomen. Amundsen omtaler Nidarosdomen som et historisk

fantasibygg og som et monument over kirkens storhetstid og dominans i samfunnet i høymiddelalder (2002:150). Den storstilte feiringen i 1930 av 900-årsminnet for slaget ved Stiklestad er ifølge Amundsen starten på en høykonjunktur for en ideologisk kobling mellom folkekirkeideologi og nasjonal historiefortolkning. Resultatet var at *Olavsminnet* ble markert som en nasjonal og kirkelig begivenhet, et kulturarrangement som fortsatt vokser i dybde og bredde, nå i form av Olavsfestdagene i Trondheim rundt Olsok.

Middelalderens pilegrimsvandringer hadde sitt utgangspunkt i den katolske trosforkynnelse. Ved å tilrettelegge for vandring langs de samme stiene, formidles en historisk og åndelig tradisjon til dagens vandrer. Det er imidlertid opp til den enkelte turgåer å gi vandringen et innhold (Kollandsrud 2000:8).

Andre som har involvert seg i en diskusjon om mening knyttet til Pilegrimsleden er pilegrimsidealist Eivind Luthen. Luten driver pilegrimskontoret i Oslo og er meget skeptisk til det han kaller kirkens egeninteresse i Pilegrimsleden. Luthen fremlegger at en pilegrim er et selvstendig menneske som må kunne ta valg for seg selv, og være engasjert i sitt eget liv. Dette er ifølge Luthen ikke forenelig med å delta i organiserte pilegrimsreiser. Han fremstiller kirkens engasjement i Pilegrimsleden som et forsøk kontrollere mening knyttet til leden. Dette er et utdrag fra portrettintervju med Luthen i avisa Dag og Tid, 1997:

Eivind Luthen sukker og fortel at eit stort fleirtal av dei som ringjer til Pilegrimskontoret spør om når den neste pilegrimsturen vert arrangert.

-- Eg hjelper folk og gjev dei gode råd på vegen til Santiago eller Nidaros eller kvar dei ønskjer å fare, men eg **organiserer** ikkje turar. Folk må gjere noko sjøve. Det er ein del av pilegrimsferda. Ei pilegrimsferd er også ei einsam ferd der ein treffer folk på like fot. Ho skal gjere noko med folk -- dei skal lære noko, endre seg, seier han.

Han tykkjer rett og slett det går for langt når kyrkja til og med inviterer til pilegrimsleiarkurs.

-- Ein skulle tru kyrkja er redd for pilegrimen. Han trugar makta hennar, han trugar tradisjonen ho har levd på så lenge, og difor må ho kontrollere han. Definere, demokratisere, organisere han -- ta makta frå han, seier Luthen. Han likar ikkje den forma for indremisjonering som den organiserte vandringa er. (Dag og Tid 1997 @, original utheving).

Diskusjoner som dette viser at meningsinnhold knyttet til Pilegrimsleden er under forhandling. Dette viser også at innstillingen og forventningene til vandringen varierer og ikke minst at det viktig for noen, hvordan man går, og sammen med hvem.

Fra den statlige forvaltningen prøvde man å nøytralisere det hele, og gjøre prosjektet til et allment, livssynnøytralt anliggende der åpenhet og historisk autentisitet var de viktigste elementene (Amundsen 2002:154).

Det er tydelig at Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning *ikke* ønsker å prege eller tolke pilegrimsveiene med et spesifikt ideologisk innhold. Ved å godkjenne, kvalitetssikre og trekke frem enkeltelementer i et landskap så har Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning gjort nettopp dette. Natur og kulturvernmyndighetenes engasjement i pilegrimstradisjonen blir stående i et dobbelt lys, der de på den ene siden forsøker å distansere seg fra det religiøse og åndelige innholdet, ved å presentere pilegrimen i et faglig distansert perspektiv som for eksempel i artikkelsamlingen: ”Natur, kultur og tro i middelalderen” (Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning 1996). På den andre siden bidrar de med en faglig legitimering av moderne pilegrimsfenomenet ved å patentere og godkjenne særskilt merking av pilegrimsrutene mot Nidaros (Amundsen 2002:155).

Sett i lys av de erfaringer jeg har samlet gjennom arbeid med Pilegrimsleden, kan jeg i kraft av etterpåklokskapen uttale at jeg nok har vært ganske naiv. Jeg trodde folk gikk Pilegrimsleden fordi de ville oppleve kulturminner. Nå vet jeg at bildet ikke er entydig, og at flere krefter er engasjert i spørsmål om hvordan en bør gå Pilegrimsleden. Det har blitt antydning at kirkens engasjement har tatt oppmerksomhet fra de sidene ved Pilegrimsleden som er knyttet til kulturhistorie og friluftsliv (Kulturhistoriske rapporter 1997 nr.1: 27). Det er mulig at dette har hindret ”ikke religiøse” vandrere fra å bruke leden. Dette er en løsrevet påstand. Med tanke på hvordan forestillinger om ulike steder virker normerende, er det likevel et relevant spørsmål å stille.

I løpet av feltarbeidet unnvek jeg disse temaene fordi jeg oppfattet dem som mindre avgjørende for mitt prosjekt. Jeg antok at en vinkling på denne typen konflikter ville ta konsentrasjonen bort fra kulturminnene. En medvirkende årsak til denne avgjørelsen var nok også at dette var tema som det var ubekvemt å snakke om. Dette tatt i betraktning av at *også jeg* var en åpen, positiv og nysgjerrig vandrer, og fordi folk var på ferie og ville ha fri fra konflikter og politikk. Dette er vurdering jeg ser på med andre øyne i dag. Nettopp en slik overlokal og normativ forståelse av Pilegrimsleden er interessant i forhold til hvordan mening knyttes til steder.

6.2.3 KOMMERSIELLE PILEGRIMER OG VANDRENDE TURISTER

Som arkeolog er det lett å stille seg kritisk til markedsføringen av Pilegrimsleden som en opplevelse av middelalderens landskap. På den andre siden er det å påstå at folk tror de *er i middelalderen* fordomsfullt, med hensyn til oppfatningen av vandrerne som selvstendige og tenkende mennesker. Vandrerne vet godt at det ikke er mulig å reise i tid, men de vet også at det innimellom er lov å late som. Fri fra hverdagslivet innebærer også fri fra definerte sosiale roller, forventninger og krav. Denne friheten gir rom for å spille ut flere sider av seg selv, i dette tilfellet med pilegrimen som rollemodell. Turisten som et lekende menneske er en god metafor for å forstå dette fenomenet uten å være nedlatende eller dømmende (Kap. 4.3.1).

Når det er sagt, kan godt voksne mennesker på vandring i naturen ha en meget god forestillingsevne med hensyn til hva de ser og opplever. Steiner, kilder og bågastelle kan på et blunk bli hellige og mystiske, og litterære skikkelser sprell levende. Vandrerne er positive til informasjon men hvis informasjonen ikke er tilgjengelig, så blir det ikke nødvendigvis savnet.

Tilrettelegging av Pilegrimsleden har fra Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning sin side i hovedsak handlet om å merke og tilrettelegge en vandringsrute. Men vandrere trenger mer enn en vei. De trenger rettleiding, mat og hvile. Det er mangel på billige overnattingssteder, og veien gror igjen. I møte med reiselivsnæringen tydeliggjøres skillet mellom en tradisjonell oppfatning av turisten og en ideell oppfatning av pilegrimen. Jeg sitter igjen med inntrykk av at det er forholdsvis få som går Pilegrimsleden på egen hånd, uten at jeg kan referere til sikre tall. Dette burde være et tankekors for Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning som har et ansvar for å gjøre det mulig å gå leden utenom organiserte grupper, og til en rimelig penge (hvis man er pilegrim).

6.2.4 EN FORTIDSOPPLEVELSE? MULIGHETER OG BEGRENSINGER

Vandernes opplevelse av en annen tid kan i liten grad forstås som et ønske om å *være* en middelalderpilegrim. Feltarbeidet viser at aktiviteten å *gå langt* danner grunnlaget for det en kan kalle fortidsopplevelse. Ikke først og fremst fordi leden går gjennom et historisk landskap, men fordi det å gå oppfattes som en slags naturlig utilstand. Et annet

kjernerpunkt i det som kan tolkes som en fortidsopplevelse, er vandrernes innstilling til omverdenen. Innstillingen er tradisjonell i den forstand at de ikke kategoriserer omgivelsene i forhåndsdefinerte kategorier som natur/kultur og fortid/fremtid. Søken etter tradisjon, natur, fortid og mystikk kan i det store bildet sees på som representanter for hva det moderne samfunnet ikke er, og brukes av vandrerne som kontrastriske metaforer for å oppnå en større selvinnsikt på flere plan (Alver et al. 1999).

Stedets viktigste egenskap i formidlingsøyemed er at det tillater en følelse av nærhet til de hendelsene det fortelles om på stedet, enten historiene handler om fortidens liv, eller litterære skikkelser. Dette med tanke på at en opplevelse av nærhet er noe både pilegrimer og turister søker. Ved tilrettelegging av kulturminner i landskapet er det overflødig å argumentere for at det publikum ser er ekte og virkelig, fordi opplevelsen av å være tilstede, er virkelig og ekte. I dette ligger det et potensial for misbruk fra tilretteleggerens side. Steder har ikke noen innebygde filtre som motsetter seg maktutøvelse og meningsmonopol. Heller tvert imot. Det er viktig for forståelse av både kulturminner og økologi at det stilles spørsmål om hvilket forhold vi har til omgivelsene. Derfor er det heller de hybride og dynamiske aspektene ved steder som bør fremheves, for å legge til rette for refleksjon omkring det som har vært på et sted, og omkring det som skal komme. På samme måte som vandrerne så for seg pilegrimsleden som et sted i fortiden, så hadde de en forestilling at det skulle bestå, også i fremtiden.

Jeg tror det er kjempeviktig å gjøre mer utav den leden, å gjøre den mer allment kjent. Jeg tror det betyr mye for menneskene. (Intervju nr. 8).

Formidling av kulturminner på stedet utfordrer fagfolk til å fortelle historier om mennesker, *her*. Dette kravet om levendegjøring vil kunne stride imot de strenge vitenskapelige kravene til kildekritikk. Det er arkeologene som har fagkunnskapen om de arkeologiske kulturminnene. I fravær av interessante, faglig funderte historier blir de arkeologiske kulturminnene borte fra vår bevissthet. Det finnes alltid andre historier, enten man leser litteratur eller finner på en selv. Dette er relevant i sammenheng med prosjekt pilegrimsleden fordi tiltakshaverne selv ikke har tatt på seg ansvaret med å sette vandringen inn i en meningsfull kontekst. Stilltiende har de latt kirken ta ansvaret for å gi vandringen innhold. Med utgangspunkt i målet om en helhetlig kultur og naturopplevelse, kunne prosjekt pilegrimsleden i større grad lagt vekt på samspillet mellom mennesket og

naturen gjennom tidene, sett i et økologisk og filosofisk perspektiv. I denne sammenhengen ville de i større grad gjort plass for en forståelse av de arkeologiske kulturminnene.

Med hensyn til informasjon om kulturminner og landskap underveis forstår jeg at antall skilt i terrenget bør begrenses, først og fremst med tanke på arbeid med vedlikehold. Å gå langt er i seg selv krevende og det kan være vanskelig å få med seg mye ny informasjon. En god løsning kan være å opprette en database der relevant litteratur om kulturhistorie og kulturminner blir gjort tilgjengelig. Informasjon om pilegrimen er allerede lett tilgjengelig. Det har kirken, pilegrimsorganisasjoner og engasjerte vandrere sørget for. Informasjon om pilegrimen som åndelig dimensjon har ikke det samme kravet til kvalitetssikring, da begrepet er åpent for tolkninger og fordi det gjerne er opplevelser som deles. I tillegg ville det være en god ide å legge ut litteratur på overnattingssteder langs leden, med informasjon om det området som man passerer. Det er gjerne om kvelden eller i forbindelse med hviledager underveis, at vandrerne har overskudd til å lese. Både vandrere som skal gå, og de som har gått leden, vil ha en mental forestilling av hvor leden går i landskapet (enten i Norge eller andre steder i verden). Vandrerne har gjennom vandringen skaffet seg en kroppslig forankret erfaring av landskap og steder langs leden. Denne erfaringen legger et grunnlag for å kunne knytte nye historier, små og store, til det samme landskapet også i ettertid av selve vandringen.

6.3 AVSLUTNING: VEIEN VIDERE?

Vandrere som går lengre strekk av Pilegrimsleden er ikke først og fremst interessert i kulturminner. De er interessert i *pilegrimen* som veileder, symbol og som metafor for en måte å være i verden på. På grunnlag av pilegrimens historiske tilknytning til steder og landskapet, gikk Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning sammen om å lage en natur og kultursti som skulle gi vandrere økt forståelse av forholdet mellom fortid og fremtid, og mellom menneske og naturen (Hauge 1996:86). Den økte interessen for pilegrimsvandring i Norge og Europa kan forstås på mange måter. Det viktige i denne sammenhengen er ikke i hvilken grad vandreren søker en religiøs opplevelse eller samler kulturell kapital, men at forestillingen om pilegrimen og pilegrimsvandring knyttes til et overløkt og internasjonalt felt. Ved å vandre langt (mot et mål), aktualiseres den overløkte identiteten. De som gikk sammen med en gruppe leste lite underveis og hadde

liten kontakt med andre vandrere eller folk lokalt. Dette betyr at vandrerne i liten grad fikk tilgang til lokale historier. Her ligger det et stort potensial for utvikling. Ved å sette søkelys på Pilegrimsleden i betydningen *møtested*, kan forholdet mellom mening knyttet til en lokal og en overlokal forståelse av stedet utjevnes. Dette vil blant annet kreve en satsning på lokalt engasjement, og satsning på tilrettelegging for bruk av Pilegrimsleden lokalt. Gevinsten for både vandrere og lokale kan bli økt innsikt i de prosessene som er med på å forme opplevelsen av steder og landskap. Dette kan generere refleksjon omkring menneskers forhold til omgivelsene, både i fortid, nåtid og fremtid. Dette er en gevinst som samsvarer med de mål om et helhetlig miljøvernarbeid som Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning la til grunn for tilrettelegging av Pilegrimsleden.

Det å gjenoppdage stedsverdenen, dens betydninger og betydningsspillerom, er å bringe til bevissthet noe som virker selvfølgelig og som vi hele tiden tar for gitt. Kanskje vårt forhold til verden aldri kan fanges inn og kartlegges, men er noe som må forutsettes i all forståelse og tolkning av den. (Wiestad 2002:114).

Figur 24: Postkort fra Pilegrimsleden kjøpt på Oppdal. Legg merke til at pilegrimsmerket ikke er brukt

LITTERATURLISTE

- Alver, Bente Gullevig, Ingvild Sælid Gilhus, Lisbeth Mikaelsson og Torunn Selberg 1999. *Myte, magi og mirakel, i møte med det moderne*. Pax, Oslo.
- Amundsen, Arne Bugge 2002. Naturvandring eller indre reise? I *Historien in på livet*, red. av Anne Eriksen, Jan Garnert og Torunn Selberg, s. 147-172. Nordic Academic Press, Lund.
- Andersen, Svein 1997. *Casestudier og generalisering*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Anderson, Jon 2004. Talking whilst walking: a geographical archaeology of knowledge. *Area* 36 (3):254-261.
- Andresen, Svanhild Irene Lygre 1999. Kulturminner og reiseliv hånd i hånd? - Rennesøy kommune som studieområde. Hovedfagsoppgave i geografi. NTNU, Trondheim.
- Antonsen, Karen Marie 2001. *Sted: en teoretisk tilnærming til stedsbegrepet i nyere geografisk litteratur*. Hovedfagsoppgave i geografi, NTNU, Trondheim.
- Arbeidsgruppa Pilegrimsvandring i vår tid (red.) 1997. *Pilegrimshåndboka*. Verbum forlag, Stavanger.
- Bakken, Arne 1994. *Pilegrimsvandring, før og nå*. Småskriftserien nr.10. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders forlag.
- Bakken, Arne 1997. Olav den hellige, Kristus-etterligneren. I *Museet i Erkebispegården* (Publikumskatalog), s. 6-7. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders forlag.
- Bender, Barbra (red.) 1993. *Landscape, Politics and Perspectives*. Berg, Oxford.
- Bender, Barbra 1993. Introduction: Landscape- Meaning and Action. I *Landscape, Politics and Perspectives*, red. av Barbra Bender, s. 1-18. Berg, Oxford.
- Bertelsen, R, Mia Krogh, J. Mortensen og M. Pramli 1999. *Kunnskap om kulturminneforvaltning og holdninger til vern av faste kulturminner*. Stensilserie B, nr. 34. Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Birkeland, Inger J. 2002a. Kjønn og kunnskapsmakt: det mannlige blikket. I *Kunnskapsmakt*, red. av Siri Meyer og Sissel Myklebust, s.52-72. Gyldendal, Oslo.
- Birkeland, Inger J. 2002b. *Reisen til et annet sted*. Telemarksforskning. (<http://WWW.utmark.org/utgivelser/pub/2002-1/art/birkeland-utmark-1-2002.htm>).
- Birkeland, Inger J. og Bjørg Lien Hanssen (red.) 2000. *Menneskers rom*. Unipub forlag, Oslo.
- Bjerck, Hein Bjartmann 1989a. *Vega, opplev steinalderøya*. Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet, Trondheim.
- Bjerck, Hein Bjartmann 1989b. *Forskningstyrt kulturminneforvaltning på Vega, Nordland*. Gunneria 61, Vitenskapsmuseet Trondheim.
- Bjerck, Hein Bjartmann 1992. Til stede i sitt eget liv – om å være menneske i dag og for lenge siden. *Spor* nr. 2: 30-33.
- Bjerkli, Bjørn 1995. Identitet og stedstilknytning - om kulturarrangementer som identitetsmessig uttrykk. I *Kultur og regionalutvikling*, red. av G. Arnestad, s 65-81. TANO, Oslo.
- Bjerkli, Bjørn 1999. Kommentar til Anniken Greve. I *Landskap, region og identitet: Debatter om det nordnorske*, red. av Trond Thuen, s. 79-82. Kulturstudier nr. 3, Senter for kulturstudier, Bergen.
- Brendalsmo, Jan, Michael Jones, Kenneth Olwig og Mats Widgren 1997. *Landskapet som historie*. NIKU Temahefte 4. NINA-NIKU, Oslo.
- Bretten, Simen, Jan Ove Gjerhaug, Olav Gjerevoll, Kjell Haugland, Jostein Sande, Terje Skogland, Johan Ludvig Sollid, Erik Stabell, Lars F. Stenvik og Leif Sørbøl 1994. *Dovre fjell*. Grøndahl Dreyer, Oslo.

- Burström, Mats 1993. *Mångtydiga fornlämningar*. Stockholm Archaeological Reports nr. 27.
- Casey, Edward S. 1996. How to get from space to place in a fairly short stretch of time: phenomenological prolegomena. I *Senses of place*, red. av S. Feld og K.H. Basso, s. 13-53. School of American Research Press, Santa Fe, New Mexico.
- Casey, Edward S. 1997. *The fate of place. A philosophical History*. University of California Press, Berkely/ Los Angeles/ London.
- Chaney, David 2002. The Power of Metaphors in Tourism Theory Encounters. I *Tourism, Between Place and Performance*, red. av Simon Coleman og Mike Crang, s.193-206. Beerghahn Books, New York, Oxford.
- Charlie, Anne og Eva Kretz 1998. *Sätt att se fornlämningar: en teoretisk och metodisk grund för värdebedömning inom kulturmiljövården*. Institute of Archaeology, report series no.60. Universitetet i Lund.
- Clifford, James 1988. *The predicament of culture : twentieth-century ethnography, literature, and art*. Harvard University Press.
- Cosgrove 1984. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Croom Helm, London.
- Crang, Mike 1999. Image-reality. I *Introducing Human Geographies*, red. av Paul Cloke, Philip Crang og Mark Goodwin, s. 54-61. Arnold, London.
- Crang, Mike og Nigel Thrift (red.) 2000. *Thinking Space*. Routledge, London og New York.
- Crouch, David 2002. Surrounded by Place: Embodied Encounters. I *Tourism, Between Place and Performance*, red. av Simon Coleman og Mike Crang, s. 207-218. Beerghahn Books, New York, Oxford.
- Curry, Michael R. 1999. "Hereness" and the normativity of place. I *Geography and Ethics. Journeys in a moral terrain*, red. av James D. Proctor og David M. Smith, s. 95-105. Routledge, New York.
- Dahl, Otto Christian 2003. Kulturminner: døde levninger eller levende minner? I *Verneideologi*, red. av Elisabeth Seip, s. 43-51. NIKU Tema 5, Oslo.
- Dale, Britt, Michael Jones og Willy Martiniussen (Red.) 1984. *Metode på tvers*. Tapir, Trondheim.
- Daugstad, Karoline 1995. *Verdivurderinger og landskap, landskapsidealer*. Arbeider fra geografisk institutt, Ny serie A, no.11. Universitetet i Trondheim.
- Daugstad, Karoline 2000. Historier om landskapsbilder – som maleri og tekst. I *Menneskers rom*, red. av Inger J, Birkeland og Bjørg Lien Hanssen, s. 163-186. Unipub forlag, Oslo.
- Daugstad, Karoline og Michael Jones 1994. *Kulturlandskap i forvaltning, en begrepsutredning*. Geografisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- DN-notat 1998-2. *Prosjekt pilegrimsleden 1994-1997: resultater og erfaringer*. Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim.
- Douglas, Mary 1997. *Rent og urent, En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Pax forlag, Oslo.
- Dovre kommune 1997. *Pilegrim gjennom Dovre, kulturhistorisk vandrebok*. Utgitt av komiteen for pilegrimsleden gjennom Dovre.
- Dypedal, Petter 1999. Attraksjoner. I *Turisme. Stedet i en bevegelig verden*, red. av Jens Kr. Steen Jacobsen og Arvid Viken, s.153-166. Universitetsforlaget, Oslo.
- Edman, Stefan 1997. Vandringer i undring. I *Pilegrimshåndboka*, red. av Arbeidsgruppa Pilegrimsvandring i vår tid, s. 47-73. Verbum forlag. Stavanger.
- Ek, Richard 2002. "Vi skal iscenesette vores by". I *Upplevelsens materialitet*, red. av Tom O'Dell, s.127-150. Studentlitteratur, Lund.

- Ellingsve, Eli 2000. Pilegrimsvandring i vår tid- langs led eller lei? *Språknytt* 1/2004.
Elektronisk utgave: www.sprakrad.no.
- Engelstad, Fredrik 1984. Finnes det en kvantitativ og en kvalitativ forskningsmetode? I *Metode på tvers*, red. av Britt Dale, Michael Jones og Willy Martiniussen, s. 7-41. Tapir, Trondheim.
- Eriksen, Anne 1997. Norge- en naturlig historie. *Historisk tidskrift* Årgang 76, nr 1:76-86.
- Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*. Pax forlag, Oslo.
- Eriksen, Anne, Jan Garnert og Torunn Selberg (red.) 2002. *Historien in på livet, diskussjoner om kulturarv og minnespolitikk*. Nordic Academic Press, Lund.
- Falck, Tori 2000. *Havna som sted En diskusjon om hybriditet og mobilitet i arkeologi*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Farbregd, Oddmunn, Anne Karin Hufthammer, Anatolij Kirpitsjnikov og Cormac Bourke 1993. *Vikingtids funn på Vang*. Særtrykk av Bøgda vår 1993, Oppdal historielag.
- Fløttum, Anne Lise 2004. *Små graver- store spørsmål. Et gløtt inn i jernalderens gravskikk på Vang i Oppdal*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Fog, Jette 1996. Begrunnelsernes koreografi. Om kvalitativ ikke-statistisk representativitet. I *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, red. av Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg, s. 194-219. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fossåskaret, Erik, Otto Laurits Fuglestad, Tor Halfdan Aase (red.) 1997. *Metodisk feltarbeid: produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Frønes, Ivar 2001. *Handling, kultur og mening*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Geertz, Clifford 1996. Afterword. I *Senses of place*, red. av Feld, S og K. H. Basso, s. 259-262. School of American Research Press, Santa Fe, New Mexico.
- Geijerstam, Jan af 1998. *Miljön som minne- att göra historien levande i kulturlandskapet*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Gilje, Hans og Harald Grimen 1993. *Samfunnsvitenskapens forutsetninger*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gosden, Christopher 1999. *Anthropology and archaeology: a changing relationship*. Routledge, London og New York.
- Greve, Anniken 1998. *Her, et bidrag til stedets filosofi*. Avhandling for Dr. Art.-graden, det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Greve, Anniken 1999a. Dette bestemte stedet, om stedets krav på egen identitet. I *Stedet som kulturell konstruksjon*, red. av Brit Mæhlum, Dagfinn Slettan og Ola Svein Stugu, s. 21-32. Skriftserie fra historisk institutt No.27, NTNU, Trondheim.
- Greve, Anniken 1999b. Har stedet en natur? I *Landskap, region og identitet*, red. av Trond Thuen, s 61-78. Kulturstudier nr. 3, Program for kulturstudier, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Grimen, Harald 2000. *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Grønmo, Sigmund 1996. Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen. I *kvalitative metoder i samfunnsforskning*, red. av Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg, s. 73-108. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gystad, Liv 1999. *En kulturopplevelse blir til- om mening, modernitet og tradisjon*. Hovedfagsoppgave i Sosialantropologi, NTNU, Trondheim
- Halvorsen, Per Bjørn 1996. Pilegrimsvandringene i middelalderen- den historiske og religiøse bakgrunnen I *Natur, kultur og tro i middelalderen, en artikkelsamling*, red. av Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren, s. 9- 22. Oslo.
- Hansen, Kjell og Karin Salomonssen (red.) 2001. *Fönster mot europa- platser og identiteter*. Studentlitteratur, Lund.
- Hauge, Torild: 1996. Pilegrimsleden- vandring i historiens fotspor. I *Norsk Vegmuseum Årbok 1996*: 84-91.

- Haugland, Kjell 1990. Vårstigen. I *Bøgda vår* :25-27. Årbok for Oppdal historielag.
- Heidegger, Martin 1993. Building Dwelling Thinking. I *Basic Writings*, red. av David Farrell Krell s. 343-364. Routledge, London.
- Hellevik, Ottar 1999. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hirsch Eric og Michael O’Hanlon 1995. *The Anthropology of landscape: perspectives on place and space*. Clarendon Press, Oxford.
- Hirsch, Eric 1995. Landscape: Between Place and Space. I *The Anthropology of landscape : perspectives on place and space*, red. av Eric Hirsh og Michael O’Hanlon, s. 1-30. Oxford studies in social and cultural anthropology, Clarendon Press, Oxford.
- Holter, Harriet & Ragnvald Kalleberg (red.) 1996. *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hougen, Bjørn 1944. Gamle fjellstuetufter. *Viking* 7:183-214.
- Hudson, Kenneth 1987. *Museums of Influence*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hygen, Anne-Sophie 1999. *Fornminneforvaltning i praksis: vern, bevaring og bruk av førreformatoriske kulturminner*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen nr. 3. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Ingold, Tim 1993. The temporality of landscape. I *World Archaeology* Vol. 25 (2): 152-174.
- Jacobsen, Jens Kr. Steen og Arvid Viken (red.) 1999. *Turisme. Stedet i en bevegelig verden*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jacobsen, Jens Kr. Steen og Arvid Viken 1999. Stedet i en bevegelig verden. Side 9-26 i *Turisme. Stedet i en bevegelig verden*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jacobsen, Jens Kr. Steen og Arvid Viken (red.) 2002. *Turisme. Fenomen og næring*. 2. utg. Gyldendal akademisk, Oslo.
- Jacobsen, Kjersti 2003. *Forskning på gamle vegfar. Case study: Fortidens ferdsel på Andøya i Nordland*. Hovedfagsoppgave i arkeologi ved Universitetet i Tromsø.
- Johansen, Anders 1988. Mytiske landskap. *Profil* nr.2/88:12-27.
- Jones, Michael 1989. Kulturlandskapet-et ord med mange meninger. *Spor* 8 (2): 45- 49. Vitenskapsmuseet, Trondheim.
- Jones, Michael 1992. *Persepsjon og landskap – landskap som sosial og kulturell konstruksjon*. Arbeider fra geografisk institutt, universitetet i Trondheim no. 116 (Vedlegg til rapport fra Norske Geografers Seminar *Geografi og Kjærlighet*, Røros, januar 1992).
- Keller, Christian 1996. Pilegrimens landskap i middelalderen og i dag. I *Natur, kultur og tro i middelalderen, en artikkelsamling*, red. av Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning, s. 35-48. Oslo.
- Klepp, Ingun Grimstad 1994. *Kulturminner og friluftsliv. En diskusjon av turgåeres begrunnelser for kulturminner*. FOK- programmets skriftserie nr. 12. Norges forskningsråd, Oslo.
- Klepp, Ingun Grimstad 1998. På stier mellom natur og kultur – Turgåers opplevelser av landskap og deres synspunkter på vern. *Acta Humaniora* nr. 24. Universitetsforlaget. Oslo.
- Klepp, Ingun Grimstad 1999. Stier, fortidens fotefar. I *Turisme. Stedet i en bevegelig verden*, red. av Jens Kr. Steen Jacobsen og Arvid Viken, s. 124-131. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kleppe, Jan Ingolf 2000. *Arkeologiske synsfeltanalyser*, Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Kollandsrud, Mari 1997. *Håndbok for pilegrimsleden*. Gyldendal, Oslo.

- Kollandsrud, Mari 2000. *Pilegrimenes vandring til Nidaros: Trysil, Nord-Østerdalen, Trondheim*. Trysil, Rendalen, Tynset, Tolga og Os kommuner i samarbeid med Midtre Gauldal, Melhus og Trondheim, Rendalen.
- Krogh, Mia H. 1999. *Tradisjoner, landskap, folk. Om kulturminner og –vern i Bærlevåg*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Kulturhistoriske rapporter nr.1 1997. *Porsjekt pilegrimsleden Oppland Sluttrapport*. Oppland fylkeskommune.
- Kulturminneloven. *Lov om kulturminner, av 9. juni 1978 nr.50* Med endringer av 24. november 1995, Nr. 63. Cappelen, Oslo.
- Kunnskapsforlaget 2000. *Norske synonymer, blå ordbok*. Oslo.
- Kvale, Steinar 1994. *Interview, En introduksjon til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels forlag, København.
- Kværne, Mathis 1965. *Langs den Gamle Kongeveien*. Lunde & co forlag, Bergen.
- Kaarhus, Randi 1999. Intervjuer i samfunnsvitenskapene: bidrag til en videre metodologisk diskurs. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1/1999: 33-62.
- Lidèn, Hans-Emil 1991. *Fra antikviteten til kulturminne*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Light, Andrew & Smith, Jonathan M. (red.) 1998. *Philosophies of Place*. Philosophy and Geography III, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland.
- Lindquist, Hans 2002. Skiss til en opplevelsesgrammatik. I *Opplevelsens materialitet*, red. av O'Dell s. 185-200. Studentlitteratur, Lund.
- Lunde, Dagmar Helen 2002. *"Et annet sted"- en folkloristisk undersøkelse av deltakelse i historiske feiringer*. Hovedfagsoppgave i folkloristikk, Institutt for Kulturstudier og Kunsthistorie, Universitetet i Bergen.
- Luthen, Eyvind 1995. *På pilegrimsferd*. Pilegrimsforlaget, Oslo.
- Löfgren, Orvar 1989. Landscapes and mindscapes. *Folk* . vol.30:183-208 (Dansk etnografisk forening), København.
- Löfgren, Orvar 1990. Längtan till landet annorlunda. I *Längtan till landet annorlunda. Om turism i historia och nutid*, s. 9-49. Gidlunds forlag, Värnamo.
- Löfgren, Orvar 1994. Learning to be a tourist. *Ethnologia Scandinavica: a journal for Nordic ethnology* nr.24:102-125. Lund.
- Löfgren, Orvar 1996. Att höra hemma: identiteter och perspektiver i historiskt perspektiv. *Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademis årsbok*, 1996:64-78.
- Löfgren, Orvar 1997. Mellanrum. Vita fläckar och svarta hål i storstadens utkant. I *Moderna landskap, identifikation och tradition i vardagen*, red. av Katarina Saltzman og Birgitta Svensson, s. 45-69. Natur och kultur, Stockholm.
- Madsen, Lone 2004. *Valfartsmotiver og –profiler i nutiden, -med særligt henblik på valfartsruten fra Hjerkind mod Nidarosdomen i Trondheim*. Upublisert speciale i religion og livstolkning ved Institut for Pædagogisk Filosofi, Danmarks Pædagogiske Universitet, København.
- Markeds og Mediainstituttet (MMI) 1996.
 - a) Kjennskap og holdninger til kulturminner blant ledere av Menighetsråd.
 - b) Rådmenns kjennskap og holdninger til kulturminner.
 - c) Opposisjonens kjennskap og holdninger til kulturminner.
 Kommentarrapporter utarbeidet for Riksantikvaren/Statens Informasjonstjeneste. Utarbeidet av Even Flaatten, Hege Resvoll og Rita Aarvold. MMI, Oslo.
- Massey, Doreen 1991. A global sense of place. *Marxism today*, June: 24-29.
- Massey, Doreen, John Allen and Philip Sarre 1999. *Human geography today*. Polity Press, Cambridge.

- Maure, M. 1988. Identitet, økologi, deltagelse- om museenes nye rolle. I *Økomuseumsboka*, red. av John Aage. Gjestrum og Marc Maure. Norsk ICOM, Tromsø.
- Moe, Sverre 1994. *Sosiologi i hundre år, en veileder i sosiologisk teori*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Myklebust, Dag 2003. Kulturminnevernets begrunnelse- en pest eller rett og slett bare en plage? I *Verneideologi*, red. av Elisabeth Seip, s. 7-19. NIKU Tema 5, Oslo.
- Mæhlum, Brit; Slettan, Dagfinn og Stugu, Ola Svein (Red) 1999. *Stedet som kulturell konstruksjon*. Skriftserie fra historisk institutt No.27. NTNU, Trondheim.
- Nilsen, Gørill 2003a. *Brytninger mellom lokal og akademisk kunnskap – En analyse av fortidsforestillinger i Nord- Troms og Lofoten*. Doktoravhandling ved det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Nilsen, Gørill 2003b. Fortidens spor i landskapet – veier til steders identitet. I *Sted og tilhørighet*, red. av Trond Thuen, s. 103-127. Kulturstudier nr. 27, Program for kulturstudier, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Nordisk ministerråd 1999. På vei – friluftsliv og opplevelse langs gamle veifar. *NORD 1999:11*. Red. av Torild Hauge for Nordisk ministerråd, København.
- Noreide, Sæbjørg W. 1997. Den arkeologiske utstillingen. *Museet i Erkebispegården* (Publikumskatalog), s. 58-82. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders forlag, Trondheim.
- Norges Offentlige Utredninger 1996 nr. 7. *Museum. Mangfald, minne, møtestad*. NOU 1996:7.
- Norges Offentlige Utredninger 2002 nr.1. *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. NOU 2002:1.
- O'Dell, Tom (Red.) 2002. *Opplevelsens materialitet*. Studentlitteratur, Lund.
- O'Dell, Tom 2002. Opplevelsens lockelser, tingens dynamik. I *Opplevelsens materialitet*, red. av O'Dell, s.11-34. Studentlitteratur, Lund.
- Olsen Bjørnar 2001. "...at ikke Fremmede skulle raade over en Jordbund, som gjemmer vore Fædres Bees og hvortil vore helligste og ærværdigste Minder ere knyttede" Problemer knyttet til bruken av fortid og kulturminner i diskurser om opphav, rettigheter og identitet. I *Fortidsforståelser*, red. av Trond Thuen, s 71-93. Kulturstudier nr. 18. Program for kulturstudier, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Olsen Bjørnar 2003. Material Culture after Text: Re-Membering Things. *Norwegian Archaeological Review*, Vol.36, No.2: 87-104.
- Oppdal kommune 1997. *Pilegrimsleia: Oppdal kommune*. Utgitt av Oppdal kommune i samarbeid med Sør-Trøndelag Fylkeskommune, divisjon næring, samferdsel og kultur, Oppdal.
- Patton, Mark 1996. The Phenomenology of the British Neolithic , a comment to Julian Thomas: A prèsis of Time, Culture and Identity. *Archaeological Dialouges* nr.1: 33-35.
- Pettersson, Bodil 2003. *Föreställningar om det förflutna. Arkeologi och rekonstruktion*. Nordic Academic Press. Lund.
- Pettersen, Stine Elisabeth 2003. *De attraktive kulturminnene: kulturminner som turistattraksjoner i Lofoten*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Pilskog, Frode Håvard 2000. *Kulturminne i Ulstein : kva fortel dei om oss? : ei drøfting av kulturminnevern, identitet og nasjonalisme*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Pramli, Marthe C. 1999. *Kulturminner i Harstad, mellom forskning, forvaltning og befolkning*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Relph, Edward 1976. *Place and placelessness*. Pion Limited, London.

- Relph, Edward 1985. Geographical experiences and being-in-the-world: The phenomenological origins of Geography. I *Dwelling, place and environment, towards a phenomenology of person and world*, red. av David Seamon and Robert Mugerauer, s. 15-32. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.
- Repstad, Pål 1993. *Mellom nærhet og distanse*. Universitetsforlagets Metodebibliotek, Universitetsforlaget. Oslo.
- Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning 1996. *Natur, kultur og tro i middelalderen, en artikkelsamling*. Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning, Oslo.
- Sack, Robert D. 1993. The Power of Place and Space. *Geographical Review*, Vol.83, No.3:326-329.
- Schama, Simon 1996. *Landscape and Memory*. Fontana Press, London.
- Seip, Elisabeth (red.) 2003. *Verneideologi*. NIKU Tema 5. Oslo.
- Selberg, Torunn 2002. Tradisjon, kulturarv og minnepolitikk. Å iscenesette, vandre i og fortelle om fortiden. I *Historien in på livet*, red. av Anne Eriksen, Jan Garnet og Torunn Selberg, s. 9-30. Nordic Academic Press, Lund.
- Selvik, Veslemøy 2001. "En pilgrim er en hospitalero": rollekonstruksjon og bytte i møte mellom pilgrimer og deres vertskap på Camino de Santiago, Spania. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Bergen.
- Sjöström, Ulla 1994. Hermeneutikk- at tolka utsagor och handlingar. I *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*, red. av Bengt Starrin og Per-Gunnar Svensson. Studentlitteratur, Lund.
- Skandfer, Marianne 2003. Etikk i møte med Det Fortidige. I *Verneideologi*, red. av Elisabeth Seip, s. 51-60. NIKU Tema 5, Oslo.
- Sletbak, Nils 1977. *Fjellstuene på Dovrefjell*. Det norske samlaget, Oslo.
- Smith, Jonathan Z. 1998. *Å finne sted. Rommets dimensjon i religiøse ritualer*. Pax forlag, Oslo.
- Solli, Brit 1996. *Narratives of Veøy. An investigation into the Poetics and Scientifics of Archaeology*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, ny rekke nr.19.
- Solli, Brit 1997. Forankring fryder? *Ottar* Vol.3(nr.216):15-21.
- Solli, Brit 2002. *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Pax forlag, Oslo.
- St. meld. nr. 39 2001. *Friluftsliv- Ein veg til høgare livskvalitet*. Det kongelige miljøverndepartement, Oslo.
- Svensson, Per-Gunnar 1996. Förståelse, trovärdighet eller validitet ? I *Kvalitativa studier i teori och praktik*, red. av Per-Gunnar Svensson og Bengt Starrin. Studentlitteratur, Lund.
- Sæther, Julie Therese 2004. *På sporet av de nordnorske fotefar. En studie av kulturminneprosjektet Fotefar mot nord*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Thagaard, Tove 1998. *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Thomas, Julian 1993. The politics of Vision and the Archaeologies of Landscape I *Landscape, Politics and Perspectives*, red. av Barbra Bender, s. 19-48. Berg, Oxford.
- Thomas, Julian 1996a. *Time, Culture & Identity: an interpretative archaeology*. Routledge, London.
- Thomas, Julian 1996b. A présis of Time, Culture and Identity. *Archaeological Dialouges* nr.1: 6-21.
- Thomas, Julian 2001. Archaeologies of Place and Landscape. I *Archaeological Theory Today*, red. av Ian Hodder, s. 165-186. Polity Press, Oxford.

- Thomas, Julian 2004. *Archaeology and modernity*. Routledge, London.
- Thuen, Trond 2001. De store og de små fortellingene om fortiden. I *Fortidsforståelser*, red. av Trond Thuen, s. 93-110. Kulturstudier nr. 18, Program for kulturstudier, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Thuen, Trond (red.) 2003. *Sted og tilhørighet*. Kulturstudier nr. 27, Program for kulturstudier. Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Thuen, Trond 2003. Steder, grenser, tilhørigheter. Noen innledende betraktninger. I *Sted og tilhørighet*, red. av Trond Thuen, s. 11-38. Kulturstudier nr. 27, Program for kulturstudier, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Tilley, Christopher 1994. *A phenomenology of landscape: places, paths and monuments*. Berg, Oxford.
- Trøim, Isa 1992. *Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet: en studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978*. Avhandling (magistergrad), Universitetet i Oslo.
- Tuan, Yi-Fu 1974 [1990]. *Topophilia*. Columbia University Press, New York.
- Tuan, Yi-Fu 1976. Geopietry: A Theme in Man's Attachment to nature and to Place. I *Geographies of the mind, essays in historical geography*, red. av David Lowenthal and Martyn J. Bowden, s.11-41. Oxford University Press, New York.
- Tuan, Yi-Fu 1977. *Space and place. The perspective of Experience*. Edward Arnold, London.
- Tuan, Yi-Fu 1980. Rootedness versus Sense of Place. *Landscape* Vol.24(1):3-8.
- Urry, John 1990. *The tourist gaze : leisure and travel in contemporary societies*. SAGE, London.
- Urry, John 1995. *Consuming places*. Routledge, London og New York.
- Vestheim, Geir 1994. *Museum i eit tidskifte*. Samlaget. Oslo.
- Viken, Arvid 2002. Turistopplevelsen. I *Turisme- fenomen og næring?*, red. av: Jacobsen, Jens Kr. Steen og Arvid Viken, s 79-95. Gyldendal akademisk, Oslo.
- Viken, Arvid 2003. Reisen – fra *Homo Logos* til *Homo Ludens*. I *Sted og tilhørighet*, red. av Trond Thuen, s. 179-200. Program for kulturstudier nr. 27. Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Vinje, Aasmund Olavsson 1975 [1861]. *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*, ved Reidar Djupedal. J.W.Eide forlag, Bergen.
- Vaagland, Jorild og Marit Vorkinn 1997. *Kultur som reiselivsprodukt*. ØF-Rapport nr.23. Østlandsforskning, Lillehammer.
- Weber, Birthe 1988. I pilegrimenes spor. *Spor* nr. 1, side 46-49.
- Weber, Birthe 1985. Vesle Hjerkin – en fjellgård (?) med mange ben å stå på. *Viking* vol. 86:182-201.
- Wiestad, Else 2002. Stedets betydning. *Norsk filosofisk tidsskrift* vol.37 Nr.1-2:106-115.
- Wollan, Gjermund 1997. *Kultur, turisme og samfunn. Kultur som romlig produksjonsfaktor i det posttradisjonelle samfunn. Om grunnlaget for heritage-turismens fremvekst*. Dr.philos-avhandling i geografi. NTNU.
- Wollan, Gjermund 2000. Kulturarvturisme, geografi og etikk. I *Menneskers rom*, red. av Inger J, Birkeland og Bjørg Lien Hanssen, s. 117-136. Unipub forlag, Oslo.
- Wrigglesworth, Melanie 2000. *Ristninger og graver som sted, en visuell landskapsanalyse*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Aarønæs, Lars 1993. Det nyeste om: nordmenns friluftsliv *Fjell og Vidde* nr. 1:40-43.

Riksantikvarens arkiv. Arkivkode 351.8

Prosjekt pilegrimsleden. Søknad om godkjenning av hovedtraseen gjennom Dovre kommune.

Prosjekt pilegrimsleden. Dovre kommune Oppland. Ny vurdering av trasevalg av 12.09.96
 ”Prosjekt pilegrimsleden”-Pilegrimsleden anno 1997. Søknad om godkjenning av trasé gjennom Sør-Trøndelag fylke (Revidert utgave). Av 08.08.1997

Brev av 29.09.1998. Pilegrimsleden Hamar-Nidaros. En tilstandsrapport, september 1998.

Brev av 20.07.1998. Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim- noen milde tilbakemeldinger fra to ferske ”pilegrimer”.

Elektroniske ressurser:

Dag og Tid@ Dag og Tid nr.30, 24. Juli 1997. Tekst Hegelin Waldal.

Forskning@: <http://www.forskning.no/Artikler/2003/mai/1052914873.93/artikkel>

Hjerkinn @: <http://www.hjerkinn.no/aktiviteter.html>

Jørundgard@: <http://www.jorundgard.no/>

Kulturterminalen @: <http://www.kulturterminalen.no>

Miljøstatus i Norge@<http://www.miljostatus.no/datasok/data/kulturminner/pilegrimsleden/>

Nordnorsk kunstmuseum@:http://www.museumsnett.no/nordnorsk-kunstmuseum/historien_fremstilt_i_bilder.htm

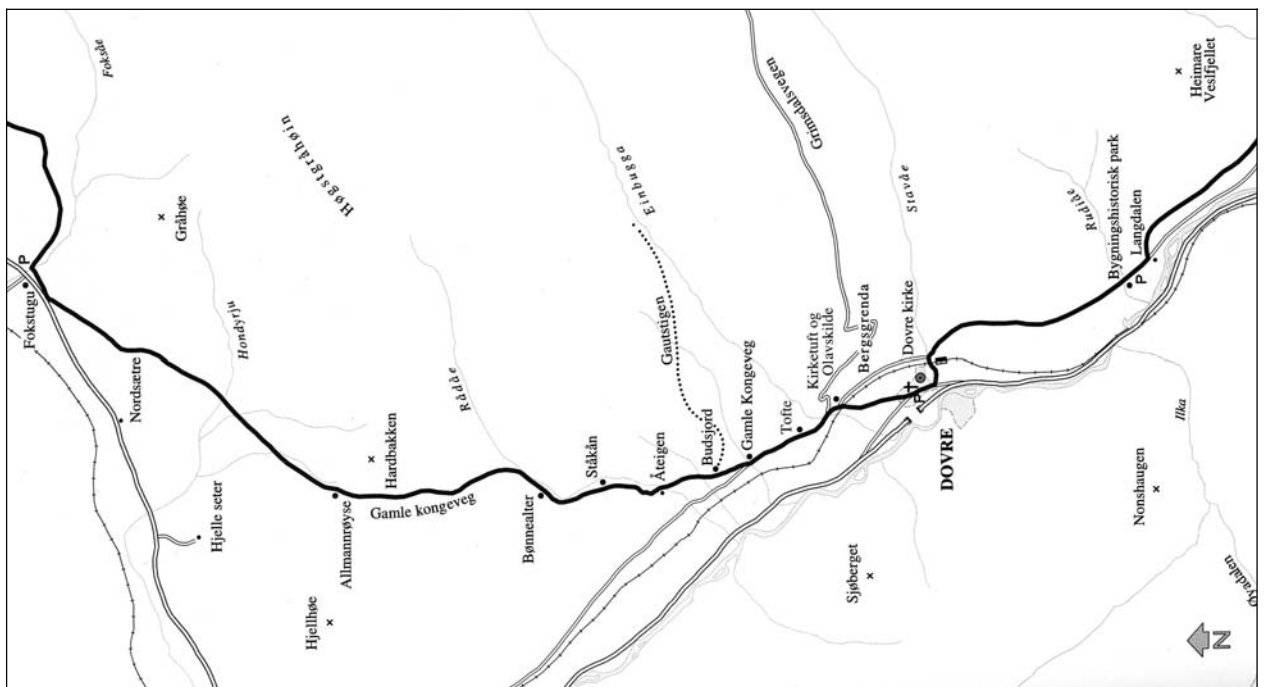
Riksantikvaren @: http://www.riksantikvaren.no/publikasjoner/alle_tiders/

Statsbygg@: http://www.statsbygg.no/aarsberetning2000/m_prosjekter/opera.htm

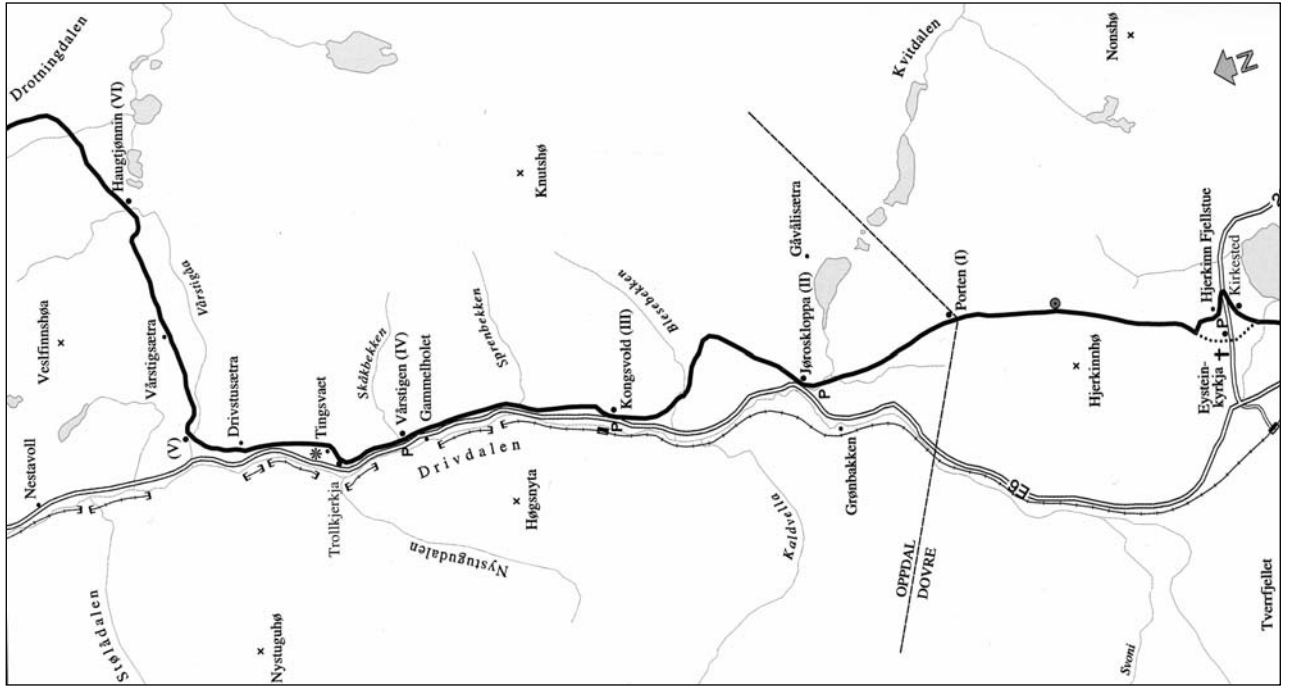
VEDLEGG

I. Kart over vandringsruten. Kart 1 -5 (Hentet fra Kollandsrud 1997, sider: 109,114,118,121,123).	115
II. Spørreskjema oppsummering nr.1	118
III. Spørreskjema oppsummering nr.2	121
IV. Intervjuguide	127

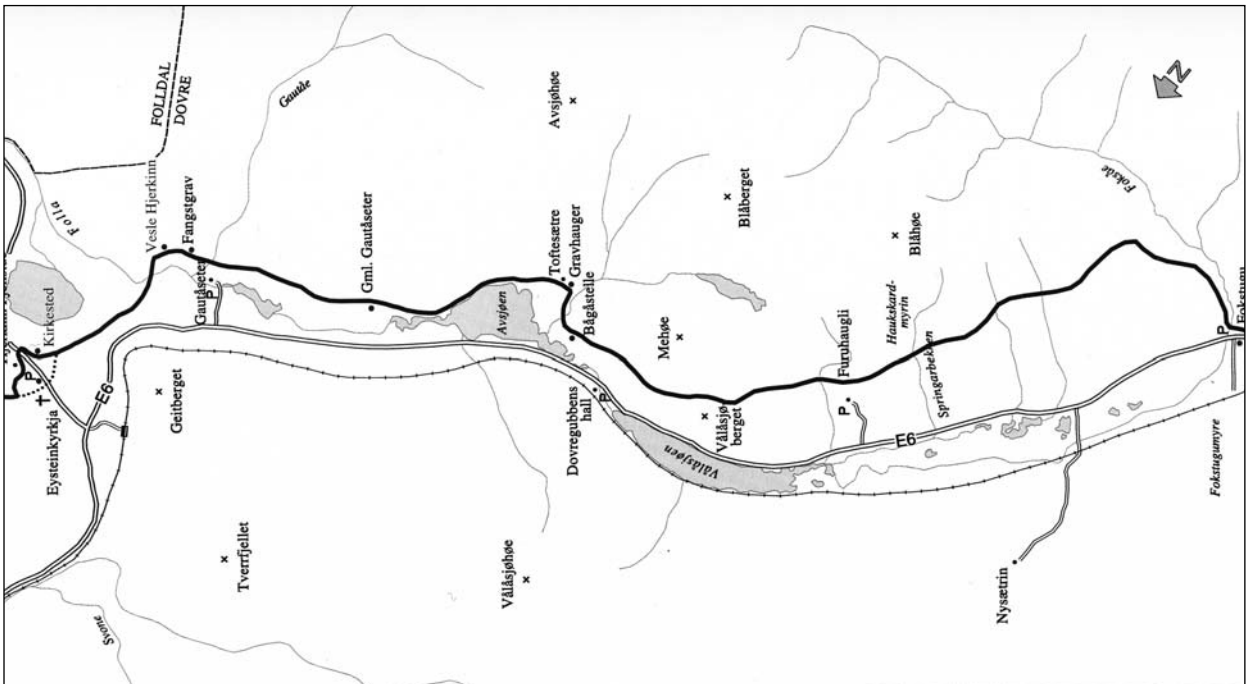
I.

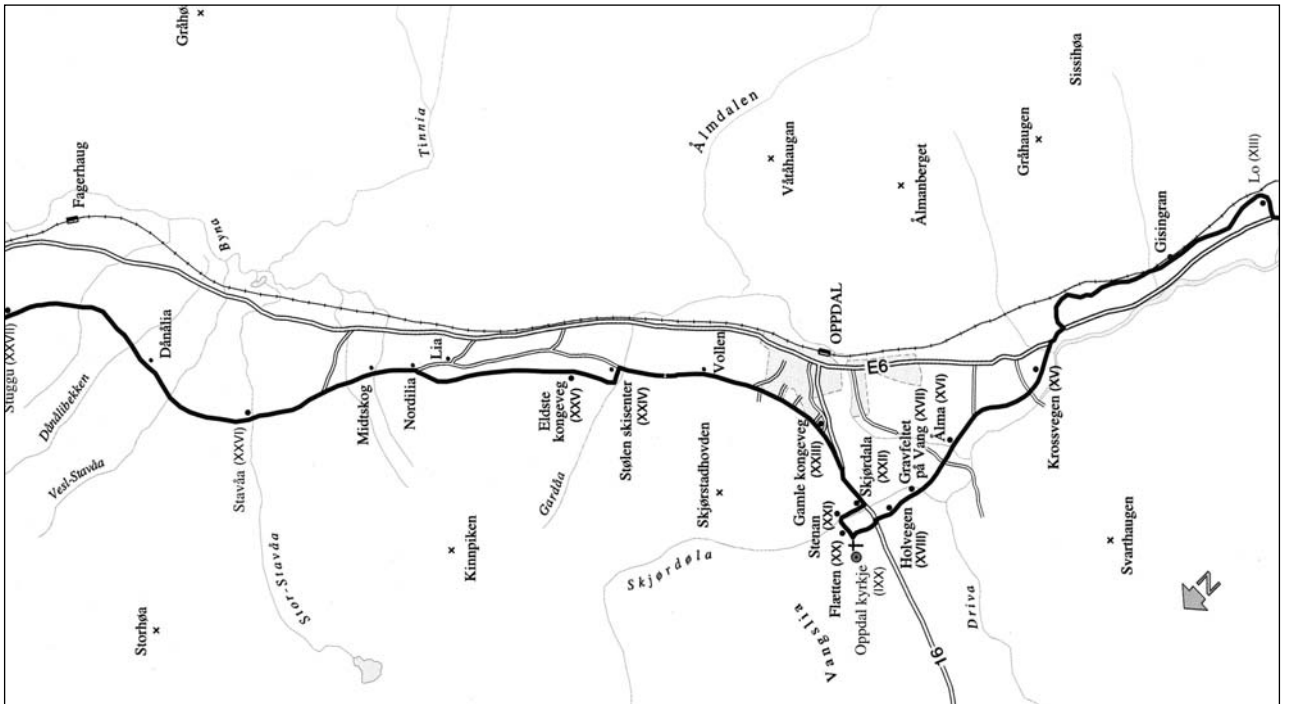
Kart nr. 1

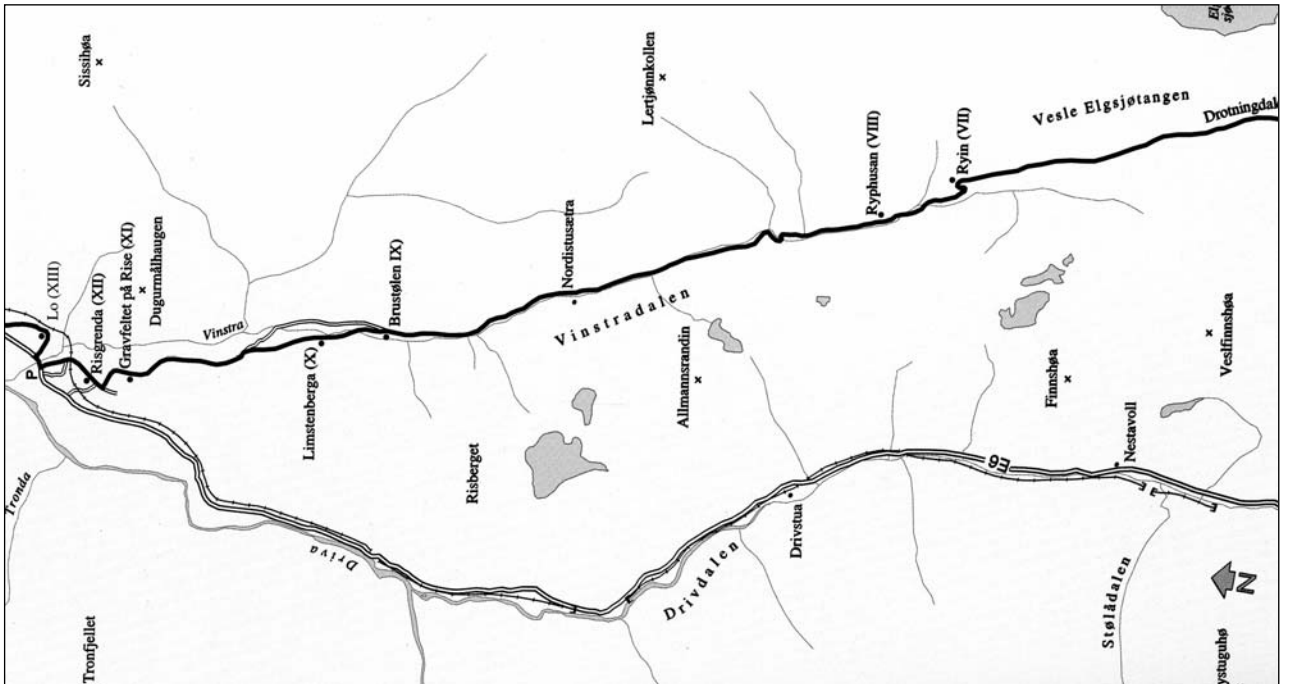
Kart nr. 3

Kart nr. 2

Kart nr. 5

Kart nr. 4

II. (Tall som er uthevet refererer til antall respondenter som har valgt svaralternativet)**Spørreskjema til vandrere langs Pilegrimsleden. SKJEMA NR. 1**

Jeg som spør heter Ingvild Paulsen og studerer hovedfag arkeologi i Tromsø. Som en del av hovedfagsprosjektet mitt om bruk og opplevelse av kulturminner, prøver jeg å finne ut litt om hvordan brukere av pilegrimsleden opplever landskapet og kulturminnene underveis. For å gjøre det trenger jeg din hjelp!

TOTALT 18 skjemaer. 2 skjemaer er fylt ut av to personer (ektepar og venninner)

A:

1. Bosted Risør **2**, Askøy, Notodden, København, Bø i Telemark **2**, Kløfta, Ål **2**, Drammen **2**, Trondheim, Ringsaker, Molde, Bergen

2. Alder 34, 55, 54, 37, 62, 59, 63, 60, 63, 65, 55, 53, 52, 69, 62, 57, 58, 64

3. Kjønn Kvinne **10** Mann **9**

4. Utdannelse

5. Arbeid Hjemmeværende, lærer **2**, lektor **2**, tekniker, psykolog, førsteamanuensis, høyskolelektor, bibliotekar, filolog- skole, sykepleier, siv.øk, ingeniør, lege, hjelpepleier, professor, skogbruk, saksbehandler.

6. Er du medlem av en turistforening eller pilegrimsforening?

St. Jacob **4** DNT **7**

7. Går du ofte på tur der overnatting i telt eller hytte inngår?

1 gang i måneden + 6-10 gang i året **1** 2-5 gang i året **8**

1 gang i året **3** dette er første gang **3**

B:

8. Vandret lenge? 3dager **6**, 20dager, 23 dager, en uke: Ringebu-Hjerkinn **9**

(Her har vandrerne skrevet hvor de gikk, og hvor lenge)

9. Hvem går du sammen med? Går alene Sammen med ektefelle/samboer **5**

Med familie Med venner **8**

Med gruppe/forening **6** (ikke svart **7**)

10. Hvordan har du overnattet underveis? Hotell **9** Hytte **13** Telt **2**

Privat overnatting

Annet: Jørundgård, ungdomsherberge, vandrerhjem, frendehus.

11. Har du forbredt deg til vandringen på forhånd, på andre måter enn å pakke sekken?

- Har du for eksempel? Lest bøker 7 Hvilke?
 Sett video Vært på møte 1 Snakket med andre vandrere 6

Annet: vennesamlinger.

12. Hvilke typer opplevelser er viktige for deg når du går langs pilegrimsleden?

- Kirker 11 Gamle bygninger 10 Natur og landskap 12 Flora 6
 Andre kristne kulturminner 8 Å gå på en gammel vei 7 Fauna 2
 Andre kulturminner og minnesmerker 8 Sosiale 10 Religiøse 10

Alle alternativer: 3 Andre:.....

(Du kan gjerne krysse av flere svaralternativer)

3D: Å gå der andre tidligere har vandret.

13. Er det noen spesielle steder langs leden du har lagt merke til underveis, og som har gjort inntrykk?

Hvor/hvorfor Vårstigen 3 , Ryphusan 2, Jørundgård

1A Vårstigen, mektig natur og refugiet som fantastisk godt sted å komme.

3A: Vårstigen- fantastisk vei og utsikt, Snøhetta på avstand, Kongsvold på nært hold.

4A: Jørundgård og Ryphusan fordi det er virkelige pilegrimssteder.

20C: Tingsvaet- historisk interessant (i Vårstigen).

21C: Den flotte floraen.

23C: Toppen av Hjerkinnaasen, Setervollen etter Vårstigen- Innsynet/utsynet.

3D: Ringebu stavkirke- tilknytning til gamle ørundgård-bo i middelaldertradisjon, Alle blomstene har gjort en glad.

4D: Alt var nytt for meg, så alt ble spesielt - Fantastisk.

5D: Blomsterbakkene og annen flora de siste kilometerne før Dale-Gudbrands gard. Ringebu stavkyrkje med orgelkonsert og messe. Sygard Grytting og Jørundgard.

6D: Jørundgard - nesten så jeg merket at Kristin var der.

8D: Veldig mange ting har vært givende.

14. I hvilken grad byr vandringen langs Pilegrimsleden på naturopplevelser?

- i stor grad 15 i ganske stor grad 2 i liten grad ikke i det hele tatt vet ikke

15. I hvilken grad gir vandringen langs Pilegrimsleden kulturopplevelser?

- i stor grad 5 i ganske stor grad 7 i liten grad 1 ikke i det hele tatt vet ikke 1

16. Leser du informasjonsskilt som er satt opp i tilknytning til Pilegrimsleden?

Ja, alltid **9** Av og til **9** Sjelden **1** Aldri

Kommentar: 5D: Alltid- så sant jeg har tid.

17. Er det noen skilt du husker som du likte/ ikke likte? Hvor/hvorfor?

1A: Pilegrimsmerket er rett og slett vakkert.

2A: Er så glad for at pilegrimsmerkene er så lett og godt merket.

3A: Vårstigen bra.

4A: Pilegrimshistorie ved Kvam. Skiltene burde ha hatt informasjon på engelsk.

20C: Positivt med de som ga informasjon om leden.

21C: Det har jeg ikke reflektert over.

22C: Liker best det enkle pilegrimssymbolet på grunn av tidløshet, fargevalg.

23C: Ved inngangen til Vårstigen- stort skilt- flotte bokstaver-norsk/engelsk.

3D: Korsmerkene- den religiøse opplevelsen

5D: Eg såg eit bra skilt i Dovre om vegen over Dovrefjell, med gamaldags skrift. Det meste var skrive på nynorsk, men eg mislikte att setninga om pilegrimsleia var på bokmål.

18. Har du sett bygninger/kulturminner/ minnesmerker som ikke har vært merket, men som du synes burde ha vært merket med skilt?

Hvor/hvorfor?.....

21C: Det har jeg ikke reflektert over.

19. Tenker du ofte på at Pilegrimsleden er en gammel ferdselsvei som mennesker har brukt i lange tider?

Ja, alltid **12** Av og til **5** Sjelden **1** Aldri

20. Føler du samhørighet med menneskene som har gått her tidligere?

i stor grad **6** i ganske stor grad **9** i liten grad **1** ikke i det hele tatt vet ikke **1**

kommentar.....

22C: Jeg tenker på Kristin, og på alle som bar sine syke barn.

21. Er du en pilegrim? Ja **9** Nei Vet ikke **4**

kommentar.....

22C: Føler at jeg er på vandring mot himmelen i et uendelig fellesskap av kristne.

6D: På målet- evighetens mål.

7D: Vet ikke- kommer an på hva spørsmålstillen har tenkt

22. Hvor fylte du ut dette skjemaet? Ryphusan **8 Hjerkin **9****

III.

Spørreskjema til vandrere langs Pilegrimsleden. SKJEMA NR. 2

Jeg som spør heter Ingvild Paulsen og studerer hovedfag arkeologi i Tromsø. Som en del av hovedfagsprosjektet mitt om bruk og opplevelse av kulturminner, prøver jeg å finne ut litt om hvordan brukere av pilegrimsleden opplever landskapet og kulturminnene underveis. For å gjøre det trenger jeg din hjelp!

A:

1. Bosted, Danmark **2**, Ulstein, Tønsberg **3**, Brattvåg **2**, Kristinehamn Se **2**, Hemnes, Bergen, Halden **2**, Varnberg Se Ringsaker, Nøtterøy, Østerås, Oslo **3**

2. Alder 60, 59, 42, 46, 55, 52, 69, 34, 38, 53, 15, 49, 58, 57, 59, 58, 62, 54, 70, 59, 53, 56

3. Kjønn Kvinne **15** Mann **8**

4. Utdannelse Siv.øk., fysioterapeut **2**, barnehageassistent, agronom, adjunkt **2**, helsesøster, kirkemusiker, lærer-musikkhøyskole, sosionom **2**, agronom, helsepedagog, siv.ing.

5. Arbeid Konsulent, eldreomsorg, barnehage, lærer **7**, helsesøster, pensjonist, ingeniør, lege, feldenkranspedagogikk, selvstendig næringsdrivende, jordbruk, sykepleier **2**, Sekretær.

6. Er du medlem av en turistforening eller pilegrimsforening?

DNT **7** Pilegrim St.jacob **4** Svensk turistforening **2**

7. Går du ofte på tur der overnatting i telt eller hytte inngår?

1 gang i måneden + 6-10 gang i året **1** 2-5 gang i året **6**
 1 gang i året **13** dette er første gang **3** Vet ikke

B:

8. Har du vandret lenge? 5 dager **2**, 4 dager **2**, En uke med Pilegrimsdagene **15**, to uker **2**
 (Her har vandrerne skrevet hvor de gikk, og hvor lenge)

9. Hvem går du sammen med? Går alene (**4**) Sammen med ektefelle/samboer **7**

med familie **2** Med venner **4**

med gruppe/forening **18** (ikke svart gruppe **4**)

10. Hvor var din beste overnatting?

Hvor/hvorfor... Ryphusan **6**, Oppdal **7**, Langklopp **4**, Kongsvold **3**, Ringebu.

6A: Kongsvold- stedets historiske betydning, sjarme og komfort.

2C: Kongsvold/fantestua- ble en del av gruppa.

3C: Oppdal: relativt høy standard.

4C: Oppdal: bra standard.

5C: Oppdal-gode rom +mat.

7C: Oppdal- godt rom- god dusj.

8C: på Langklopp- jeg sov best der.

9C: Ryphusan - vakkert refugium, frisk luft.

10C: Ryphusan- seter, ekte atmosfære.

11C: Alle.

14C: Ringebu-Weidemannsamlingene. Stedet/kirken/maleriene.

16C: Oppdal- Mest bekvemt.

17C: Hjerkin Fjellstue- fikk tørket støvlene.

18C: Kongsvold- god seng, god romplass, god temp, luftig rom.

19C: Langklopp: Selv om vi var to ektepar på et lite rom, sov jeg best der og kjente meg veldig opplagt dagen etter.

11. Har du forebredt deg til vandringen på forhånd, på andre måter enn å pakke sekken? Har du for eksempel? Lest bøker **12** Sett video Vært på møte **1**

Snakket med andre vandrere **7**

Annet: Trimmet/trenet **4** ,Ingen **2**; Tidligere vandring gav inspirasjon; Har forebredt meg mentalt; Møte og deltatt på vandringer gjennom bygda.

12. Hvilke typer opplevelser er viktige for deg når du går langs pilegrimsleia?

Kirker **16** Gamle bygninger **10** Natur og landskap **18** Flora **14**

Andre kristne kulturminner **8** Å gå på en gammel vei **11** Fauna **8**

Andre kulturminner og minnesmerker **8** Sosiale **10** Religiøse **9**

Å møte mennesker langs leia **10** Opplive steder nevnt i litteratur **7**

Alle alternativene: **4**

Andre.....(Du kan gjerne krysse av flere svaralternativer)

9C: Kombinasjonen av alle disse elementene er det som utgjør opplevelsen.

13. Er det noen spesielle steder/strekninger langs leia som du husker spesielt godt? Hvor/hvorfor

5A: Varisjon i samspillet mellom kulturlandskapet og naturen.

6A: Hele vår vandring fra Nord-Sel var full av inntrykk av alle mulige slag. Vi fulgte guidene(bok), leste høyt, brukte floraen så kanskje var det mangfoldet og mektigheten som sammen med det historiske suset som gjorde mest inntrykk.

7A: Drotningdal hadde en spesiell flora. Spesielt lys om kvelden (kveldsol), Vesle-Hjerkin gjorde inntrykk. Artig å se gamle gårdsbruk, var innom Budsjord- hovedhuset fra 1700-tallet- meget hyggelig betjening var og et pluss.

1C: Skaun.

2C: Den gamle kongevegen fra Eysteinskjerka og Vårstigen, over fjellet til Ryphusan.

3C: Langklopp.

4C: Mellom Kongsvold + Ryphusan - Vandringen over høgfjellet med vyer over fjellet, men også vandringen ut av Vinstradalen på grunn av alle blomstene.

5C: Viddene over Dovrefjell - stor naturopplevelse.

6C: Ryphusan-Oppdal: skifte og utvikling av ulike landskap.

7C: Fjellturen før Ryphusan- fantastisk fjell og grei vei å vandre.

8C: Det var fint å gå over fjellet fordi det var fin utsikt og fint vær.

9C: Fjellet og Vinstradalen- grønnfargene. Husaby.- fortettet historisk-litterært miljø.

10C: Etter imponerende Dovrefjell var strekningen Ryphusan-Oppdal spesielt fin, smuk flora og brusende elv. Jeg gikk i stillhet og var spesielt motagelig.

11C: Turen fra Hjerkin til Ryphusan var fantastisk. Gå i taushet over fjellet oppe på plataet var fantastisk

14C: Dovre/Vårstigen og fjellene etterpå. Gamle hellige steder, naturopplevelser/blomsterflora.

16C: Vårstigen- flott landskap.

17C: Skogene i Sør/Nord-Fron (st.Olavs ljosestake) Fjellet mellom Kongsvold og Ryphusan. pga. reinrose og heilo + fjellet i seg selv ga meg en følelse av katedral.

18C: Vårstigen-Ryphusan. Mektig fjellterreng - lett løype etter oppstigning.

19C: Vårstigen, fantastisk fjellterreng med nydelig flora.

14. Leser du informasjonsskilt som er satt opp i tilknytning til Pilegrimsleia?

Ja, alltid **9** Av og til **13** Sjelden **1** Aldri Vet ikke **1**

5A: Meget informative og høy kvalitet.

6A: veldig fine og pene- av og til vanskelig å lese- særlig de med hvit skrift bak glass.

1C: Har brillene i sekken på vandring, og synes alltid det er tungt å lese med mange rundt meg. Tror jeg ville stoppet og lest mer hvis jeg var alene.

4C: Leste mest skilter med tilknytning til Pilegrimsleden.

11C: Det ble ofte dårlig tid.

18C: Informasjon om steder beriker turen.

15. Er det noen skilt som du husker du likte/ikke likte?

Hvor/hvorfor?.....

5C: Husaby- god informasjon, plassering og organisering.

6C: Faglig info på Husaby om Einar og Kristin

17C: Veldig fine langs naturstien i Rennebu

18C: Ved gamle gårder/setre er det bedre med info om historien enn om planteliv etc.

I HVILKEN GRAD ER DU ENIG I DISSE PÅSTANDENE:

16. Vandrings langs Pilegrimsleden byr i hovedsak på naturopplevelser

enig 2 ganske enig 8 ganske uenig 5 uenig 3 vet ikke

6A: Dette er en dårlig formulering, kan ikke besvares.

7A: natur og kulturminner,

4C: Spesielt vandrings på høyfjellet og i de ubebygde dalene bød på naturopplevelser.

10C: for meg er den indre vandrings viktigst + naturen.

14C: Det er en fin blanding av natur/kultur/religion.

16C: Mange typer opplevelser.

17. Vandrings langs pilegrimsleden byr i hovedsak på kulturopplevelser

enig 1 ganske enig 6 ganske uenig 8 uenig 5 vet ikke

6A: Dette er en dårlig formulering, kan ikke besvares.

4C: Når man møtte bebygde trakter.

18. Det er ikke mulig å skille mellom kultur- og naturopplevelser langs Pilegrimsleden

enig 5 ganske enig 7 ganske uenig 4 uenig 5 vet ikke

19. Den viktigste opplevelsen er knyttet til selve vandrings, det å gå flere dager i strekk gjør noe med deg mentalt.

enig 16 ganske enig 6 ganske uenig uenig vet ikke

7A: Du får et annet perspektiv på det

4C: Vandrings - for avspenning – avstressing.

17C: En kommer inn i tiden.

20. Guidebok som forteller om leden og kulturminnene er viktig å ha med i sekken

enig **10** ganske enig **7** ganske uenig **1** uenig vet ikke **4**

6A: Ja, på denne spesielle vandringen er det det.

7A: Vi har tatt med utdrag fra ”en guide til pilegrimsvandringen” på det området som gjeld oss

2C: Jeg tror ved en senere anledning at guideboka vil være viktig.

4C: Øker forståelse for områder som passerer

14C: Hvis ikke lederen leser i den, må en ha den.

17C: Enig dersom jeg går alene.

18C: Men det blir lite tid og overskudd til lesing underveis eller om kvelden.

21. Det at Pilegrimsleden er en gammel ferdselsvei som mennesker har brukt i lange tider, er en viktig motivasjon for min vandring.

enig **9** ganske enig **12** ganske uenig **1** uenig vet ikke

22. Jeg føler samhørighet med menneskene som har gått her tidligere

enig **8** ganske enig **8** ganske uenig **1** uenig **1** vet ikke **3**

6A: Vi følger Kristin Lavransdatter, som inkarnasjonen på alle andre pilegrimer - og kongefølger

7A (ikke svart): historisk sett tenker du på den vandringen som har forekommet.

2C: Det gjør noe med meg å vite at mennesker for så lenge siden har vandret denne vegen.

4C: man tenker iblant på de som har vandret tidligere.

14C: Kanskje mest når jeg hører/eller ser merker at Hellig Olav har vært der eller her.

23. Jeg er en pilegrim

enig **10** ganske enig **4** ganske uenig **3** uenig **1** vet ikke **1**

5A: (ganske enig): Men det betinger en lengre vandring for å få omstilt seg.

6A: Vi har gått i Spania og føler oss som moderne pilegrimer - men i utvidet betydning – det vil si ikke botsgangmen til refleksjon.

7A: (ikke svart) Fjellvandrere- det ordet assosierer med religion.

2C: Jeg føler meg som en pilegrim, en fin anledning til å kombinere det religiøse aspekt med naturopplevelse og sosialt fellesskap.

4C: Har aldri tidligere vandret på denne måten

14C: Hva vil det si, det viktigste var å kunne gå for en sak som en tror på.

17C: Jeg er en fremmed i landskapet jeg går og i mitt eget indre landskap.

18C: Enig- både på turen og i livet ellers

19C: Nå er vi på vei til Nidaros. Men hele livet er vi pilegrimer med himmelen som mål.

24.Hva er det beste med din vandring langs Pilegrimsleia?

- 5A: Helheten i natur, kulturlandskap, fortidsminner og roen det vil si tid til refleksjon og tanker.
- 6A: Kombinasjonen av natur, kultur, vandring med ektefelle og gode venner med samme opplevelser.
- 7A: Naturopplevelser, historien bak og folk du møter på veien.
- 1C: Att komma til Nidarosdomen, vandrande.
- 2C: Å merke at fysisk og psykisk styrke er oppadgående.
- 4C: At været var bra. Stillheten, ro i sinnet etter noen dagers marsj
- 5C: Natur/kultur/religion. Det viktigste er vandringen i stillhet med Jesus Kristus: fellesskap, bønn, refleksjon, tenkning, avkobling, tilkobling.
- 6C: Naturopplevelse satt i en sammenheng med utvikling av sosiale kontakter fra ulike bakgrunner og ståsted.
- 7C: Vanskelig å si - en meget stor opplevelse på mange plan.
- 8C: Jeg synes det beste med vandringen er at man får oppleve så mye fin natur og at man får se historiske steder. Det er også fint å treffe andre som vandrer.
- 9C: Den samlede opplevelsen - som et resultat av vandringstempoet.
- 10C: Å forbinde det å gå innover med fysisk aktivitet. Å gå i takknemlighet.
- 11C: Møte med mennesker og få kunne ha et mål.
- 12C: Naturen og det å bruke kroppen. Samvær.
- 13C: Naturen.
- 14C: Å være i pakt med meg selv i forhold til Natur/Guddom, mennesker.
- 16C: Fin tur/natur.
- 17C: Den stille timen og naturopplevelsene.
- 18C: Tid til ettertanke og bønn sammen med vandringen. Føle at jeg kommer i fysisk form.
- 19C: Tidebønnene og det å kjenne at kroppen går seg til.

25.Er det noe du er misfornøyd med i forhold til din vandring, eller Pilegrimsleia generelt?

- 5A: Kanskje kunne det vært dokumentert hvor fin denne refugien var! Både skriftlig og på Kongsvold.
- 6A:Ikke egentlig, men skulle ønske vi hadde visst hvor flott Ryphusan var. Vi var redde vi måtte gå helt til Oppdal fordi det inntrykket ga guiden oss. Dette er egentlig et kompliment.
- 7A: Ja, særlig kronglete og unødvendig omveier spesielt når du går langt eks. ved grønnbakken til Kongsvoll
- 4C: Iblant var veivalget i bratteste laget.
- 5C: Rent teknisk: noe dårlig merket enkelte steder.
- 9C: Kanskje vanskelig å finne (billige) overnattingssteder dersom en vandrer uten å være i en organisert gruppe.
- 10C: jeg kunne ha ønsket mer stillhet under vandringen. Visse steder er leia dårlig merket – stor forskjell på dette i de enkelte kommuner.
- 11C: Merkingen var ikke like god over alt. Det kunne vært bedre ryddet noen steder.
- 14C: Unødvendige kronglete veivalg som ikke har mål i vandringen.
- 16C: For dårlig merking.

17C: Dårlig merket noen steder. Manglende konsekvens i merkingen fra kommune til kommune.

18C: Dårlig merking.

26.Hvor og når fylte du ut dette skjemaet? Ryphusan 4 , Øysand 18

Er det OK for deg å bli kontaktet senere for eventuelt utfyllende spørsmål om din vandring langs Pilegrimsleden? Hvis JA skriv ned navn og adresse.

Navn:.....

Adresse:.....

Telefon.....

E-post.....@.....

TAKK FOR HJELPEN!!

Vennlig hilsen Ingvild Paulsen mobil: 97 15 69 68 e-post: ipaulsen@stud.isv.uit.no

IV.

INTERVJUGUIDE

Bakgrunnsinformasjon:

Navn

Alder

Yrke/Utdannelse

Kommer fra?

Sivilstatus, familie, barn

Medlem av turistforening/pilegrimsforening. (fritidssysler, hobby)

Går du ofte på tur, overnatting? Har du hytte?

Tema 1: Før vandringen

Motivasjon?

Er du en pilegrim?

Hvorfor valgte du å gå her?

Hvordan har du forbredt deg

Hvem går du sammen?

Tema 2: På vandring

Hvor har du gått, hvor skal du?

Gå gjennom på kartet hvor informanten har vært, hva som skjedde underveis o.l.

Har du med bøker, brosjyrer?

Tema 3: Opplevelse og mening

Er det annerledes å gå pilegrimsleden enn for eksempel å gå etter Turistforeningens løypenett?
Hvorfor/hvorfor ikke?

Hva er viktig: veien eller målet?

Hva synes du om veien? Hva er det du setter mest pris på ?

- Sosialt
- Religiøst/ åndelig
- Flora/fauna
- Landskap
- Kulturhistorie/ kulturminner

Tenker du ofte på at dette er en gammel ferdselsvei, og at mange mennesker har gått her tidligere?

- Føler du på noen måte en slags tilhørighet med tidligere vandrere?
- Er det noen spesielle steder, eller strekninger langs leden der slike tanker spesielt møtte deg?

Er åndelige opplevelser viktige, hvor opplever du dem først og fremst?

- i kirka, ved bønn, i samholdet, gående, spesielle steder?

Tema 4: Kulturminner

Hva er et kulturminne? Er de viktig for turen din?

Kan du nevne noen kulturminner som du så underveis? På Dovre- Oppdal?

- Vesle-hjerkinn
- Eysteinskirka
- Vårstigen
- Vang-feltet

Leser du skilt? Hva synes du om skiltingen av kulturminner langs leden?

Leser du om kulturminner i bøker/brosjyrer underveis?

Er vandringen først og fremst en kultur eller naturopplevelse?

- Går det an å skille mellom natur og kulturopplevelser?

Tema 5: Avslutning

Hva er det beste med pilegrimsleden, og din tur?

Er det noe du savner, er misfornøyd med?